

sp

sociální práce sociálna práca

nabízíme spojení teorie s praxí
ponúkame spojenie teórie s praxou

© Domov pro matky a otce v tísní Znojmo
Oblastní charita Znojmo

Rodina v nejistotě

3

2013

ročník 13

vydává Asociace vzdělavatelů v sociální práci
ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě

Předplatné 2014

Předplatte si čtrnáctý ročník odborného recenzovaného časopisu **Sociální práce / Sociálna práca**. V ceně předplatného získáte na jeden rok ZDARMA přístup k elektronické podobě časopisu. **Budete tak mít časopis k dispozici i on-line, a to na stolním počítači, notebooku, tabletu nebo mobilním telefonu.**

Předplatné se týká českých vydání časopisu. Speciální anglická čísla jsou distribuována pouze on-line a jsou přístupná zdarma.

Ceny předplatného:

roční předplatné pro právnické osoby je **954 Kč vč. DPH**

roční předplatné pro fyzické osoby je **764 Kč vč. DPH**

sponzorské předplatné je **1 200 Kč vč. DPH**

Témata roku 2014 jsou:

1/2014: Sociální práce a nezaměstnaní

2/2014: Sociální práce a chudoba rodin s dětmi

3/2014: Sociální práce a soudobá společnost

4/2014: Sociální spravedlnost

5/2014: Special English Issue 2014

on-line verze časopisu je dostupná na floowie.com

www.socialniprace.cz
www.floowie.com/cs/avsp

Editorial	2
-----------------	---

O čem se mluví

Anketa	3
Rozhovor s Marií Ujezdskou o současném postavení rodiny ve společnosti	5
Reflexe: Děti a internet - pohled z praxe kurátorky pro děti a mládež	8
Happening: Kdo má židli, ten bydlí?	10

Inspirace pro praxi

Reflexe: Bezdetné manželství a prázdné hnízdo	12
Rozhovor s Ivetou Zabdyrovou: „Žebříček našich hodnot se změnil.“	14
Reflexe: Rodina s onkologicky nemocným dospělým	17
Profily inspirativních organizací:	
Domov pro matky a otce v tísní Oblastní charity Znojmo	19
Občianske združenie Návrat	21
Charitní dům sv. Alžběty – zařízení pro přechodný pobyt seniorů	22
Projekt: Mezinárodní spolupráce sociálně aktivizačních služeb	24

Fakta, legislativa, dokumenty

Profesní zákon sociálních pracovníků – současný stav přípravy, potřeba odborné diskuse nad obsahem a harmonogram další kroků	27
--	----

Akademické state

Michal Kall, Alena Molčanová: Využitie mediácie v práci s rodinou v ohrození	31
Michal Rozhoň: Rodina mezi systémem a domovem	51
Libor Novosád , Lenka Gírgleová: Aplikace konceptu sociálního fungování u dospělého klienta s mentálním postižením	59
Sylva Bartlová, Marie Treslová: Psychosociální faktory stresu seniorů a jejich zvládání	67
Míloš Votoupal: Narativní přístup v sociální práci: pomoc skrze reformulaci životních příběhů	78
Robert Constable: Some Components and Dynamics of School Social Work Practice in a North American Context	89

Recenze

Věra Bechyňová: Případové konference	104
Alena Novotná, Anna Žilová: Chudoba a dobrovolná skromnost'	105
Sigmund Gastiger, Marius Stark (Hg.): Gesellschaftliche Teilhabe trotz Schulden? – Perspektiven interdisziplinären Wissenstransfers	106
Arnošt Smolík, Zdeněk Svoboda a kol.: Etopedické propylaje I. – Aktuální otázky systému náhradní výchovné péče o jedince s poruchou chování	108

Zprávy, akce, oznámení

Zprávy z ASVSP	109
Podívejte se na Příběhy, které svět nevidí	109
Mediace – alternativa soudního řešení konfliktů	110
Není ticho jako ticho	112
Krátké zprávy	112

Napsali jste nám

Evangelická akademie – Vyšší odborná škola sociálně právní v Brně (EA VOŠ)	115
--	-----

Slovo editora závěrem	117
Kontakty	118
Tiráž	120
Naše poslání a cíle	121
Zaměření příštího čísla	122

Editorial

Súčasná rodina zmenami svojho fungovania, štruktúry a sociálnych rol, väzieb medzi jej členmi sa nachádza niekde na ceste medzi tradičnou a modernou rodinou a je viac otvorená stimulom z externého domáceho prostredia aj sociokultúrnemu pôsobeniu cudzieho prostredia.

Nepovažujeme to za krízu rodiny, ako sa často uvádza, ale za proces, ktorým sa rodina vyrovnáva s intenzívnymi a rozsiahlymi sociálnymi zmenami.

Immutácie v sociálnom, ekonomickom a politickom prostredí môžu však v niektorých prípadoch vyvolať situáciu v rodine, ku ktorému spoločnosť zaujíma stanovisko ako k situácii, ktorá je nežiaduca, spoločensky neakceptovateľná až spoločensky patologická. Všetky z nich vyvolávajú v rámci rodiny určitú neistotu.

V anotácii čísla tohto časopisu uvádzame, že problém neistoty vymedzujeme z množstva iných prebiehajúcich procesov procesmi charakteristickými pre súčasnú sociálnu zmenu v spoločnosti, a to:

- sociálnou neukotvenosťou, hlavne mladých ľudí,
- individualizáciou,
- rozkolísaním, či až ohrozením tradičného modelu rodiny. Ide o nové, aj keď očakávané fenomény, ktoré rámujú situácie neistoty jednotlivých rodín (rodín v neistote).

Téma čísla časopisu bola koncipovaná pomerne široko, aby zahrnula v sebe viac problémových oblastí rodiny, ktoré ju ohrozujú alebo priamo vtlačajú do sociálnej, hmotnej, či inej neistoty. Išlo o snahu identifikovať situácie, ktoré vznikajú v podmienkach spoločnosti, ktorá je živým sociálnym organizmom, je neustále v pohybe a sú v nej často definované protikladné a neustále sa meniace očakávania.

Tak sa nám v časopise podarilo vytvoriť priestor na stanoviská vedcov, odborníkov na odpovede na otázku: „Identifikovala a definovala sociálna práca svoju pozíciu a poslanie pri eliminovaní problémov rodiny spojených so stavom neistoty?“ „Aké sú jej viditeľné a merateľné prejavy?“ „Aké metódy práce sú v tejto oblasti realizované, modifikované a odskúšané v rámci praxe?“ Tiež vzniklo nezištné odovzdanie metodiky overených postupov, či len skúsenosti z pilotných pokusov, reflexia sociálnej práce, ale aj multiprofesijnej spolupráce pri skúmaní a riešení problémov rodiny v neistote v praxi. Takto je zameraná časť časopisu „Inšpirácia pre prax“.

V časopise je daný priestor na scientia reprezentujúce aktuálne výskumy, štatistické sledovania, šetrenia, fakty, i ktoré tvoria tematicky široko rozložené a vedecky kvalitné „Akademické články“. V časopise čitateľ nájde recenzie najnovších monografií, skript, metodických materiálov, s ktorými sa chceme s Vami podeliť. Tiež Správy, pripravované akcie a iné oznámenia.

Čo je významným prínosom tohto čísla časopisu, je skutočnosť, že sa podarilo „otvoriť“ témy, ktorým môže byť venované samostatné číslo časopisu s cieľom jej obsahovo hlbšej, ale aj široko spektrálnejšej analýzy.

Dakujem tvorcom a všetkým prispievateľom tohto čísla časopisu. Bolo pripravované v čase prázdnin a dovolenkových dní, čo bolo iste náročné. Všetkým, ktorým sa toto číslo časopisu dostane do rúk, prajem pokoj na duši a veľa dobrej energie vo vlastnej rodine aj pri práci s klientom.

*Anna Žilová,
editorka čísla*

Anketa

1. Co je v dnešní době hlavním zdrojem nejistoty?
2. Čím nejistota ohrožuje nebo může ohrožovat rodinu?
3. Jaké možnosti má rodina pro zvládání problémů, které plynou nebo jsou ovlivněné nejistotou?

Pavel Osoha, předseda Centra pro rodinu Zlín, o. s., 55 let

1. Napadlo mne nejdřív reagovat tím, že odpovědět na tuto otázku je mimořádně těžké a bylo by to spíše na celou roz-

sáhlou úvahu, na nějakou práci. Pokud bych ale přece jen chtěl odpovědět konkrétně, řekl bych, že hlavním zdrojem nejistoty je dnes v podstatě snad obecné vymizení pravidel, zásad, mantinelů, autorit, směřování. A sem by možná mohl spadat i takový konkrétní moment, jako jsou stále výraznější problémy v oblasti zaměstnání, jeho stability, důstojnosti, perspektivy. To vše je zdrojem trvalé nejistoty a podle mého názoru to výrazně zatěžuje lidi, zejména v našem civilizačním okruhu.

2. Uvedené obecné vymizení pravidel, zásad, mantinelů, autorit, směřování samozřejmě zásadně ohrožuje i rodinu. Protože ta by měla být naopak do značné míry místem klidu, bezpečí, a zejména jistoty, pro nejmladší členy být školou směřování. A tyto dvě polohy jsou navzájem v přímém protikladu. Zmíněné problémy v oblasti zaměstnání, a z nich vyplývající dopady na psychiku (zdraví) člověka, pak celou věc jen ještě zhoršují, komplikují.

3. Snažit se být pro své členy o to větší jistotou? Hledat vzájemnou podporu mezi podobně naladěnými rodinami? Hledat o to víc pro svůj život smysluplné ideály a směřování? Nevím, jak tu nejlépe odpovědět. Co se však, bohužel, zdá být jisté – rodina zde nemůže prakticky vůbec spoléhat na podporu společnosti, okolí, státu...

Danica Adamčíková, animátorka Zájimového združenia žien My Mamy, externá doktorandka v odbore Sociálna práca na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove, 26 rokov

1. Zdroje neistoty môžeme dnes na Slovensku vidieť vo všetkých oblastiach spoločnosti. Zrejme je kríza ekonomická spojená s reformou a reštrukturalizáciou celých sektorov. Brzdou progresu sa ukazuje kríza základných hodnôt, vrátane zdeformovanej súťaže kvality a služieb. Znamením doby je aj nedostatočná schopnosť rýchlej adaptácie na prudké technologické zmeny. Za jeden z hlavných zdrojov neistoty v slovenskom prostredí teda považujem nízku schopnosť prispôbiť sa novým podmienkam.

2. Neistoty atakujú funkcie rodiny. Rýchle životné tempo a otvorené konkurenčné prostredie menia stabilitu rodiny. Tradičný model rodiny zaniká a nový neprichádza. Domnievam sa, že väčšiu stabilitu na Slovensku ponúkne nové, tolerantnejšie vnímanie rodiny.

3. Predpokladám, že väčšinu problémov či situácií, ktorým dnešná rodina čelí, by zmenilo alebo vyriešilo intenzívne hľadanie si práce, vzdelávania sa a sieťovanie možností pomoci. Za kľúčové považujem cielené, aktívne udržiavanie sa v psychickej pohode, a to či už využitím dostupnej škály služieb, alebo svojpomocne. Našou prácou je ponúkať našej klientele odbornú, kvalitnú a adresnú pomoc.

Ladislav Nevřkla,
vedoucí Domu na půli
cesty Pohořelice –
Velký Dvůr, 56 let

1. Hlavním zdrojem nejistoty v dnešní době je hluboká krize autority. Jako by nic nemělo své kořeny, jako by vše bylo zpochybnitelné a jako by nic nemělo trvalejší

platnost. Taky jako by o mou práci, o mé názory i o mé problémy nikdo nestál. To vše je podpořeno nízkým stupněm sebedůvěry, víry ve vlastní schopnosti a velmi malé odolnosti takového jedince. Navenek se ovšem projevuje přehnaným sebevědomím a přehnanou suverenitou, nezvladatelným chováním, projevy agrese, poškozováním díla jiných i sebepoškozováním sebe sama, zneužíváním důvěry, bezohledností a falešným hrdivstvím.

I takoví jedinci jsou však ve skutečnosti křehkou nádobou, uzlíčkem nervů, který není schopen řešit složitosti života kolem sebe, a to proto, že se nám v současnosti rozpadl podpůrný vnitřní systém založený na potřebné životní „opěrci“. Krize autority je patrná v celé společnosti: reptají všichni, odpovědnost nechce nést nikdo, a tak se objevují falešní a nedůvěryhodní jedinci, kteří na této krizi parazitují a těží z ní. Člověk, který má pocit, že je svým okolím, způsobem života i nejistotou zaměstnání neustále v ohrožení, propadá depresím a hledá únik z tohoto stavu. Mladý člověk ve zneužívání návykových látek, uzavíráním se do sebe, utíkáním před problémy, trestnou činností, ale i pasivitou, snahou o přežívání bez aktivního přístupu k řešení. Někdy i snahou žít a užít si – a ono to nějak dopadne!

2. Nejistota se výrazně promítá i do života rodiny. Narušené jsou základní funkce rodiny. Klasická rodina (otec, matka, jejich děti) není pravidlem, problematické je vícegenerační soužití a díky „krizi autority“ mizí často i v rámci rodiny vzájemný respekt a úcta.

Rodina žijící v nejistotě, postižená ztrátou zaměstnání nebo nemožností najít vhodné zaměstnání, se buď rozpadá, nebo buduje svoje zázemí na problematických základech. Není výjimkou, že nám vyrůstá další generace, která

v rodině nevidí správný vzorec žití, ale naopak stává se pro ni normou „kličkování mezi paragrafy“ a zneužívání sociálního systému. Děti vyrůstající v takové rodině velmi často s problémy dokončí základní vzdělání a jejich další uplatnění na pracovním trhu je velmi ztíženo tím, že nezískají žádnou kvalifikaci a odbornost.

3. I zkušenosti z mé aktuální praxe dokládají, že rodina může sehrát při zvládání těchto problémů velmi výraznou pozitivní roli. Posílení vnitřní soudržnosti a součinnosti jednotlivých členů rodiny vytváří a upevňuje kladné emoční projevy (radost, stud, úctu) i kladné lidské vlastnosti (zodpovědnost, svědomitost, spolehlivost). Hlavní silou rodiny však je její podpůrná funkce. Pocit jedince, že na těžkosti, problémy a nezdary není sám, ale že mu je někdo přirozeně blízký ochoten pomoci a podpořit ho i bez nároku na finanční odměnu nebo vynucený vděk. Rodina i v dnešní době plní nezastupitelnou roli přirozeného zázemí a morální opory.

Inzerce

VZDĚLÁVACÍ PROGRAMY Akreditace MPSV ČR

PRÁCE SE ZADLUŽENÝM KLIEMEM

v rozsahu 24 hodin

Cílem kurzu je zvýšit kompetence pracovníků pomáhajících profesí v oblasti práce se zadluženým klientem a jeho vztahovým systémem.

Koná se 20. – 22. ledna 2014.

TRAUMA

v rozsahu 40 hodin

Cílem kurzu je připravit absolventa pro práci s traumatizovaným klientem a zkvalitnit tak a prohloubit jeho dovednosti a znalosti v této oblasti. Kurz je určen pro zájemce, kteří už mají absolvovaný nějaký kurz krizové intervence.

Zahajujeme 3. – 4. března 2014.

Podrobnější informace na
www.remedium.cz
tel: 272 743 360,
vzdelavani@remedium.cz

Vladimír Nesrsta, terénny sociálny pracovník, Mestský úrad v Humennom, 25 rokov

1. Hlavným zdrojom neistoty je nepriaznivá finančná situácia. Keď si človek nedokáže kvôli nízkemu kreditu zabezpečiť ani naplnenie základných životných potrieb. Ľudia sú nútení žiť na dlh, ktorý v mnohých prípadoch kvôli nezamestnanosti alebo nízkemu príjmu nie sú schopní splácať, čím sa dostávajú do ešte väčších problémov, ktoré riešia opätovným zadlžovaním sa.

2. Ak jedinec sám trpí neistotou spojenou s ekonomickou situáciou, nehrnie sa ani do zkladania rodiny, aby tu nevystavil podobným problémom. Súčasné rodiny ohrozuje neistota hlavne stratou integrity, keďže veľa ľudí je nútených opustiť svoje rodiny za prácou do iných miest alebo zahraničia, čím sa znižujú alebo úplne vytrácajú základné istoty, ktoré rodina ako taká má poskytovať.

3. V prvom rade by som odporúčal hľadať pomoc v najbližšom rodinnom kruhu, poprípade

u priateľov a aj odborníkov, ktorí sú kompetentní na riešenie krízových situácií, stresu, ale aj iných problémov vyplývajúcich z neistoty.

Jana Gondžúrová, špeciálna pedagogička, Prešov, 26 rokov

1. Hlavným zdrojom neistoty u ľudí je strach ľudí – strach o prácu, strach ohľadom prežitia, deti atď.

2. Neistota ohrozuje pokoj rodiny a chod domácnosti, vzťah rodiča a deti...

3. Aké možnosti? Záleží, akej oblasti sa problémy týkajú, potom to môžu byť – psychológovia, poradne a iné inštitúcie, priatelia a známi, bankové a nebankové inštitúcie.

Rozhovor

Současný stav neohrozuje ani tak rodiny jako samotnou existenci společnosti

Z mnoha odborných studií i populárně naučných publikací plyne nepříliš pozitivní závěr: jednotliví členové, ale i celé rodiny jsou ve stále vyšší míře ohroženy nejistotou. Nezaměstnanost, krátkodobost pracovního vztahu nebo narození druhého, třetího a dalšího dítěte či nedostatek času na rozvoj rodinných vztahů, to je ne zrovna vyčerpávající výčet faktorů, které nejistotu rodiny podporují.

V každodenní realitě této nepříjemné skutečnosti čelí organizace, jejichž aktivity monitorují k rodině se vztahující společenské podmínky,

podporují a podněcují pro-rodinné aktivity nebo se snaží kriticky přenášet zahraniční zkušenosti do českého prostředí. Jednou z těchto organizací je i Národní centrum pro rodinu, jehož ředitelka **Marie Oujezdská** se dlouhodobě věnuje mimo jiné sledování postavení rodiny ve společnosti.

Když se řekne „rodina a nejistota“, co se vám vybaví?

Pokud bych měla užít jednu větu, tak se mi vybaví nedostatečné ocenění rodiny, s tím, že jiní hovoří dokonce o bezohlednosti společnosti.

Ekonomicky řečeno, jde o nedostatečné vyrovnaní nákladů rodiny a přehlížení výkonů rodiny. Rodina se dostala do sféry tzv. soukromého života a není považována za zdroj prosperity společnosti. Měřeno podle profesního image, prosperující rodinu nebývá zvykem veřejně považovat za osobní úspěch.

Můžeme tedy hovořit o zvýšené míře nejistoty ohrožující rodiny?

V běžném životě se přístup k rodině jako sféře soukromého života projevuje poklesem průměrného příjmu na člena domácnosti. MPSV před nedávnem uvádělo, že rodina disponuje 60 % příjmu na hlavu bezdětného pracujícího, zatímco důchodce 80 % tohoto výdělku. Pokles porodnosti má jistě mnohé další, možná významnější příčiny, ale rozhodně je k založení rodiny a rozhodnutí pro větší počet dětí zapotřebí nemalé odvahy. Tento stav neohrožuje ani tak rodiny jako samotnou existenci společnosti.

„Rodina již není spojována s potřebou přispívat k budování lidštější společnosti.“

Napadá vás, co nejistotu dnešních dní způsobuje?

Zdrojů nebo snad výstižněji řečeno důvodů pro pocit nejistoty je celá řada. Určitě hraje roli vysoká míra nezaměstnanosti či nedostatek zkrácených úvazků pro rodiče malých dětí, nedostatek dostupného bydlení a následná vysoká zadluženost kvůli pořízení nákladného bydlení. Nezanedbatelná je ovšem nejistota způsobená strachem o ztrátu profesní prestiže...

...takže jde zejména o ekonomické faktory?

Posuzováno podle jiných historických období, kdy se navzdory nepřízní vnějších podmínek rodilo mnohem více dětí, nehraje podle mého názoru ekonomická nejistota hlavní roli. Větší problém vidím v tom, že se profesní život stal hlavním zdrojem seberealizace a rodina je „jen“ místem citového zázemí. Rodičovství je spojováno především s nárokem co nejlepšího materiálního zabezpečení dětí a ne s potřebou předávat životní hodnoty a přispívat k budování lidštější společnosti.

Čím přesně ona abstraktní nejistota ohrožuje rodinu?

rodičů s malými dětmi
sovských vztahů
se rodiny a zaměstnanosti
hradní rodinné péče
aktivitu
nístní úrov
liny

Rodiče, kteří se dostanou do vleku obav z nedostatečného finančního zabezpečení, často minimalizují svoje rodičovství. To znamená, že nevěnují vztahům v rodině dostatek času. Na druhé straně se množí případy, kdy se rodiče kvůli skutečnému finančnímu nedostatku nemohou dětem dostatečně věnovat a nemají tolik dětí, kolik by si přáli.

Jaké možnosti má rodina pro zvládání těchto problémů? Existuje nějaký „recept“?

Za obecný recept je možné označit základní princip rodinné politiky. Tím myslím tzv. svobodnou volbu životní strategie a s ní samozřejmě existenci dostatečně široké škály opatření, která by takovou volbu umožňovala. To je ale především úkol pro státní rodinnou politiku. Určitou pomocí jsou samozřejmě i programy na podporu vztahových kompetencí, udržení zaměstnatelnosti a finanční gramotnosti.

„Manželství je prokazatelně nejstabilnější forma rodinného soužití.“

Jak vnímáte vývoj instituce manželství?

Nemyslím si, že by samotná instituce, pokud jde o její chápání jako formy vztahu muže a ženy,

zaznamenala za poslední desetiletí zásadní vývoj. Ovšem jinak tomu je ve vztahu k vývoji forem partnerství mezi mužem a ženou. Zde se pohybujeme od všeobecného uznání významu instituce manželství až k nalezení významu manželství cestou předchozího nesezdaného soužití konkrétního páru. Je faktem, že v ČR končí většina nesezdaných soužití mladých lidí sňatkem.

Takže instituce manželství v posledních letech neprošla žádnými otřesy?

Uznání významu instituce manželství ze strany společnosti prodělalo za poslední dvě desetiletí negativní vývoj. Projevuje se v nedostatečném ocenění účelu manželství, kterým je rození a řádná výchova dětí. Následkem toho byly například zrušeny novomanželské půjčky a následně obnoveny bez možnosti umořovat jejich výši při narození dítěte, zrušení společného zdanění manželů a jeho náhrada nedostatečnými daňovými odpočty na nezaopatřené děti a připravované znevýhodnění manželského partnera v případě insolvenčních potíží druhého partnera atd.

Může být tento negativní vývoj ohrožením pro fungování rodiny?

Manželství je prokazatelně, i přes hrozivý nárůst rozvodovosti, stále ještě nejstabilnější forma rodinného soužití. Stabilita je potřebná jak pro společnost, tak pro zdravý vývoj budoucí generace a dává předpoklad vyššího počtu dětí, než je tomu u párů žijících v nesezdaném soužití.

Nedostatečné ocenění „podstaty manželství, kterou je založení rodiny a řádná výchova dětí“, vytváří dojem, o němž jsem už mluvila, že rozhodnutí investovat do rodiny je ryze soukromou záležitostí. Je škoda, že otázka oceňování investic do dětí vyústí vždy jen do závěru, že nelze prokázat souvislost mezi tzv. podporou rodiny (rozuměj oceněním) a zvyšováním porodnosti. A to je považováno za důvod, proč se investice do instituce rodiny nemá oceňovat. Myslím, že takový závěr naprosto přehlíží otázku spravedlivého ocenění výkonů jako takových.

Rodina jako soutěž o to, na koho případně v rodině více práce a povinností

Za posledních několik desítek let došlo k významnému posunu v chápání vztahů mezi mužem a ženou. Ovlivňuje toto fungování rodiny?

Problém vidím v tom, že nedochází k posunu v chápání vztahů, ale ve vytváření jakéhosi prostředí vzájemné soutěže, na koho případně v rodině více práce a povinností. Hledání optimální náplně rolí v rodině cestou vzájemného dialogu a spolupráce považuji naopak za zcela legitimní.

A na závěr trochu ze široka: Česká republika prochází přeměnou od komunismu k demokracii, transformují se různá ústavní zařízení, na obyvatele působí efekty globalizace a mnoho dalších ještě před nedávnem u nás neexistujících faktorů. Ovlivňuje tento překotný vývoj ČR vznik a fungování rodiny?

Otázka je opravdu velmi široká a jistě se netýká jen života rodiny jako takové, ale, a to možná především, života jednotlivců. Těm se otevírá stále více možností: studia, profesního uplatnění, cestování... Naproti tomu ještě stále nezohledňuje prodlužující se etapa života věnovaná studiu i potřebu založit rodinu. Také neúměrně rostou nároky profesního světa, zvláště v ČR, které zatlačují péči o rodinu do ryze soukromé a často tabuizované sféry. Když mluvím o péči o rodinu, mám na mysli nejen péči o děti, ale i o další rodinné příslušníky. Čím více dětí, tím vyšší jsou životní náklady a tím menší jsou jejich kompenzace.

Zmíněná deinstitucionalizace ústavních zařízení pro děti je jistě v zásadě velmi žádoucí. Tím více ale vystupuje do popředí potřeba uznávat význam individuální péče. Nejen té náhradní, ale především rodinné péče jako takové. A tím se zase dostáváme na začátek našich úvah...

Roman Baláž

Reflexe

Děti a internet – pohled z praxe kurátorky pro děti a mládež

V posledních letech, kdy dochází k masívnímu rozvoji informačních a komunikačních technologií (ICT), sledujeme nové sociálněpatologické jevy, které vznikají v souvislosti s užíváním internetu. Současná mladá generace a děti považují užívání internetu za běžnou součást svého každodenního života. Internet bezesporu přináší uživatelům mnoho výhod a usnadňuje studium i práci. Děti, ale i dospělí, však často neznají rizika, která jsou s jeho používáním spojena.

Z hlediska praxe v oblasti sociálně-právní ochrany dětí patří mezi nejčtenější hrozby zneužití osobních údajů. Děti bez uvážení o sobě a své rodině na internetu zveřejňují osobní informace, jako je jméno, příjmení, datum narození a bydliště, jsou neopatrné při zabezpečení svých účtů a zadávání hesel. Nebývá výjimkou, kdy děti zasílají a zveřejňují své intimní fotografie či nahrávky. Děti jsou v tomto ohledu naivní, netuší, že takto zasláná fotografie je může v budoucnosti ohrozit. Děti i dospělí by si měli uvědomit, že co jednou zveřejní na internetu, nelze již nikdy vrátit zpět. Často takovým chováním poskytují prostor pro zneužití údajů ve formě vydírání nebo jiné trestné činnosti.

Kybergrooming

Dalším jevem je takzvaný kybergrooming. Jedná se o velice nebezpečné chování, kdy se pachatel snaží vylákat z oběti prostřednictvím ICT osobní údaje, fotografie se sexuální tematikou a všechny podstatné informace, které dále zneužije. Postupně navazuje s obětí citový vztah, snaží se většinou pod falešnou identitou vyvolat pocit důvěry. Cílem takového chování většinou bývá manipulace dítěte, snaha o sjednání osobní schůzky za účelem fyzického násilí či jeho sexuálního zneužití. Z dosavadních výzkumů vyšlo najevo, že děti nemají obavy z osobního setkání s někým, koho znají pouze z internetu. Stejně tak i podceňují rizika spojená s vkládáním osobních informací.

Nezanedbatelným jevem se stává i kyberšikana. Jedná se o soustavné, cílené, dlouhodobé poškozování oběti za pomoci informačních a komunikačních technologií. Hlavním motivem je záměrné ubližování a poškozování oběti. Rozlišit hranici mezi šikanou a kyberšikanou je někdy značně obtížné, a to vzhledem k tomu, že se tyto jevy často prolínají. Kyberšikana je však mnohem nebezpečnější, a to pro její rychlé šíření mezi větším počtem uživatelů a dlouhodobé následky. Putování např. zesměšňující či ponižující fotografie může být i záležitostí mnoha let.

Prostředí chatů je spojeno s velmi rizikovým obsahem

Problémem v prostředí internetu bývá i věrohodnost uvedených informací. Děti nejsou schopny ověřit informace z jiného zdroje a často podléhají představě, že vše, co je na internetu zveřejněno, je pravda. Nebezpečí skýtají i různé chatovací místnosti, kde děti mohou komunikovat např. o svých zájmech. Jedná se o chaty zaměřené např. na sebepoškozování, extremismus či anorexii. Někteří odborníci uvádějí, že tato komunikace, např. v oblasti poruch příjmu potravy, může být v určitých ohledech pro dítě přínosná. Dítě v tomto prostředí prožívá pocit pochopení a sounáležitosti, kterých se mu v reálném životě nedostává. Ve většině případů však zde děti mají k dispozici návodné

raději k nevhodnému chování, které pro ně může být v důsledku velice nebezpečné. Nezřídka je prostředí chatů také spojeno s velmi rizikovým obsahem, jako jsou nabídky k dětské prostituci. Z policejních statistik vyplývá, že v současné době jsou v prostředí internetu největšími producenty dětské pornografie právě děti.

V posledních letech se stále častěji sociální pracovníci setkávají i s formami závislosti dětí na komunikačních a informačních technologiích. Z řešených případů v praxi dochází nejčastěji k pseudozávislosti na on-line hrách či k nezřízenému chatování. Projevem závislosti na ICT nemusí být nutně doba strávená dítětem u počítače. Často se závislost dítěte projevuje v oblasti behaviorální a v širších sociálních vztazích. Zároveň značně zasahuje i do zdravotního stavu dítěte.

Zneužívání internetu vede k rozvoji preventivních projektů

V současné době již existují projekty, které se prevencí patologických jevů spojených s užíváním internetu zabývají, je však stále mnoho dětí, které pravidla bezpečného užívání internetu neznají a jsou přímo ohroženy výše uvedenými jevy. Rodiče jen zřídka ví, s kým jejich ratolesti prostřednictvím sociálních sítí, jako je např. facebook.com nebo lidé.cz, komunikují, jaké informace o sobě zveřejňují. Bohužel často rodiče sami tyto technologie neznají a nejsou schopni dětem adekvátně pomoci. Avšak i v tomto případě platí, že základem prevence je otevřená a vřelá komunikace mezi rodiči a dětmi, zájem o to, jak a s kým dítě tráví volný čas. Rodiče by měli s dětmi budovat vzájemné prostředí důvěry a tolerance a stejně tak, jako je běžné učit přecházet bezpečně vozovku, měli bychom dětem přiměřeně věku vysvětlit úskalí virtuální komunikace.

Součástí této problematiky je i nedílná osvěta a vzdělávání pracovníků, kteří pracují s dětmi a mládeží. Nejedná se jen o pedagogické pracovníky a psychology, podstatnou skupinu tvoří sociální pracovníci, kteří se ve většině výše uvedených případů s těmito jevy setkávají nejčastěji. Z hlediska možnosti působení a řešení těchto patologických jevů mají největší kompetence pracovníci sociálně-právní ochrany dětí. K tomu, aby dokázali kvalitně diagnostikovat výše zmíněné jevy a dokázat adekvátně dítěti v krizové situaci pomoci, je nezbytné, aby se o rozvoj nových

kunikačních technologií zajímali a kontinuálně se vzdělávali. V současné době však neexistuje mnoho vzdělávacích seminářů, které by byly zaměřeny přímo pro sociální pracovníky. A to i přesto, že v posledních letech výrazně statisticky stoupá počet dětí, které jsou obětmi nebo pachatelů různých forem informační kriminality.

SocialWeb–SocialWork

Jednou z možností vzdělávání sociálních pracovníků v této oblasti je mezinárodní program SocialWeb–SocialWork, který je v ČR organizován Národním centrem bezpečnějšího internetu (www.saferinternet.cz) a koordinován německou nadací Stiftung Digitale Chancen. Projekt je spolufinancován Evropskou komisí a již v prvních dnech registrace byl okamžitě zaplněn účastníky, kteří projevíli o semináře nebyvalý zájem. Účastníci kurzu se naučí diagnostikovat výše zmíněné jevy, podporovat a vést ohrožené děti v prostředí sítě Internet. Zároveň se naučí rozvíjet digitální znalosti mladé cílové skupiny a posilovat její odolnost vůči rizikům plynoucím z užívání internetu. Na prezenční část navazuje část e-learningová, zahrnující témata prezenčního kurzu a podpůrné dokumenty pro praxi.

Velký zájem a spokojenost účastníků seminářů poukazuje na nutnost dalšího vzdělávání odborných pracovníků v naší zemi. Ze seminářů

jednoznačně vyplynulo, že stále mnoho odborných pracovníků nemá dostatečné znalosti k adekvátní pomoci dětem ohroženým v prostředí sítě Internet. Zároveň je zřejmé, že v praxi se tyto pracovníci s problematikou informační kriminality setkávají velice často a sami by si přáli se dostatečně orientovat a dokázat děti vhodně podporovat v jejich bezpečném chování a užívání informačních technologií.

Zapojení státní správy a samosprávy

V posledních letech se touto problematikou začínají zabývat i instituce státní správy, které poskytují dětem, ale i rodičům poradenství a působí i v oblasti prevence. Jednou z nich je i Úřad městské části Prahy 4, odbor sociální, který se ve spolupráci s Krajským ředitelstvím policie hl. m. Prahy touto problematikou dlouhodobě zabývá a řeší nejen děti a mladistvé, kteří se stali obětí těchto činů, ale i nezletilé, kteří se sami trestního jednání na internetu dopouštějí. Úlohou kurátorů pro mládež je i působení v oblasti primární prevence, která se zaměřuje na žáky základních a středních škol.

Cílem odborných pracovníků by měl být zájem na vybudování pomáhající sítě, kdy odborníci, kteří pracují s dětmi a mládeží, budou schopni adekvátně vyhodnotit sociálněpatologické jevy spojené s užíváním internetu a budou schopni kvalitně aplikovat metody sociální práce k odstranění, potlačení, zmírnění či prevenci všech nebezpečných jevů spojených s užíváním informačních a komunikačních technologií.

Helena Kratochvílová,
kurátorka pro děti a mládež
Úřad městské části Praha 4

Happening

Kdo má židli, ten bydlí?

Již několik let je v České republice poukazováno na nedostatečné legislativní vymezení sociálního bydlení. Spolu se vzrůstajícím počtem předlužených či jinak zranitelných domácností je tato situace na pováženou. Mnoho domácností se v České republice ocitá bez domova či žije v nevyhovujících bytových podmínkách.

Na danou realitu se rozhodla reagovat nedávno vzniklá Platforma pro sociální bydlení. Platforma staví na principu zajištění

důstojného bydlení jako práva pro každého člověka a klade si za cíl vytvoření a přijetí zákona o sociálním bydlení. Sociální bydlení chápe jako komplex nástrojů poskytujících pomoc domácnostem, které si nejsou schopny tuto potřebu zajistit samy. Sociální bydlení v pojetí Platformy musí poskytovat dostatečnou právní jistotu, aby vyhovovalo nároku na bezpečný a dlouhodobý domov, zároveň by nemělo přispívat ke stigmatizaci lidí, kteří jej využívají.

Foto: Jan Hromádko

„Papuče patří domů“

Platforma pro sociální bydlení se aktivně angažuje na poli bytové a sociální politiky. Svůj vznik tak symbolicky oznámila dne 21. 5. 2013 na tiskové konferenci v Ostravě na ulici Přednádražní, spojované s trvalým přestěhováním mnoha rodin do provizorních ubytovacích zařízení. Další tisková konference ke vzniku Platformy se vzápětí odehrála v Praze před budovou Ministerstva pro místní rozvoj ČR a byla doprovázena happenin- gem „Papuče patří domů“. Smyslem happeningu bylo poukázat na fakt, že mnoho lidí nemá zajištěno důstojné bydlení.

Platforma pro sociální bydlení se profiluje jako uskupení nevládních neziskových organizací, odborníků a zástupců veřejnosti, jejichž zájmem je zlepšení situace na poli bydlení, především v souvislosti s komplexním řešením sociálního bydlení. Zpracovává vlastní programový dokument, který čerpá z materiálu vytvořeného pracovní skupinou Bydlení při přípravě Strategie boje proti sociálnímu vyloučení v roce 2010, se záměrem vést konstruktivní dialog s Ministerstvem pro místní rozvoj ČR a Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR.

Centra prevence ztráty domova

Programový dokument se detailně věnuje definici

sociálního bydlení a navrhuje konkrétní opatření k řešení dané situace. Příkladem navrhovaných opatření může být zřízení Center prevence ztráty domova a sociálního vyloučení, neziskové sociální bydlení či garantované bydlení.

Platforma v současnosti čítá na 40 členů a její členská základna se neustále rozšiřuje. Pro více informací o možném členství či aktivitách Platformy je možno kontaktovat jejího koordinátora Jana Milotu na e-mailu: jan.milota@iqrs.cz či zhlédnout webové stránky www.socialnibydleni.org.

Eliška Lindovská,
Fakulta sociálních studií
Ostravské univerzity

Foto: Jan Hromádko

Reflexe

Bezdetné manželstvá a prázdne hniezdo

Manželstvo je v našej legislatíve ustanovené v zákone o rodine č. 36/2005 Z. z. ako zväzok muža a ženy. Spoločnosť tento jedinečný zväzok všestranne chráni a napomáha jeho dobru. Hlavným účelom manželstva v zmysle citovaného zákona je založenie rodiny a riadna výchova detí. V súlade s tradíciou, morálkou a spoločenským povedomím naše právo upravuje manželstvo tak, aby slúžilo jednotlivcom i spoločnosti.

Manželia väčšinou vstupujú do zväzku z lásky a o spoločnom živote majú isté konkrétne predstavy. Majú predstavy o tom, ako budú tráviť spoločný čas, koľko detí budú mať, ako bude vyzerať ich vzťah po niekoľkých rokoch a podobne. Na začiatku spoločného života sa vzájomne zžívajú a zvykajú si na bezprostrednú blízkosť toho druhého. Vystačia si sami dvaja. Po vyprchaní prvotného zaľúbenia nastupuje iný druh vzťahu, plnší a hodnotnejší. Manželia sú už zohratí a zvyknutí na seba, preto nastupuje u väčšiny párov túžba po potomkovi.

Keď dieťa neprichádza

Túžba po dieťati je prirodzeným predpokladom k pokračovaniu ľudského rodu. Napriek tomu sa nájdu aj partneri, ktorí deti nechcú, a v takýchto prípadoch manželstiev bezdetnosť nepredstavuje faktor ohrozujúci stabilitu manželstva. Nie všetci vstupujú do manželstva s cieľom splodiť dieťa. Deje sa to tak z rôznych dôvodov, ktorým môže byť napríklad zlá vlastná skúsenosť z detstva, absencia rodičovských túžob, úspech v kariére a iné. Tam, kde obaja partneri majú k plodeniu detí rovnaký postoj, nemusí dôjsť k žiadnym konfliktom a v manželstve sa nemusia objaviť žiadne krízy.

Inak je to v prípade, keď jeden z partnerov dieťa chce a ten druhý ho odmieta. Vtedy môže dôjsť ku kríze medzi partnermi, najmä ak je výrazne presadzovaný názor jedného z manželov na úkor druhého. Vznikajú konflikty, ktoré môžu viesť až

k rozvodu manželstva. V opačnom prípade sa jeden z manželov podvolí druhému a nejaký čas je relatívne spokojný, ale napokon môže tento ústupok ľutovať, pretože sa cíti oklamáný, zradený, a tieto pocity neskôr môžu kulminovať do manželskej krízy.

S vážnejším problémom sa stretávajú manželské páry, ktoré dieťa chcú, ale nedarí sa im ho prirodzenou cestou priviesť na svet. Často sa prikláňajú k rôznym medicínsky podporovaným možnostiam otehotnenia, podstupujú zvyčajne rôzne vyšetrenia, zákroky, pokusy o umelé oplodnenie, skúšajú alternatívne spôsoby a pod. Ich život je odlišný od života ich rovesníkov, ktorí s plodením detí nemali problémy. Nemožnosť mať deti ovplyvňuje nielen ekonomickú stránku bezdetných manželov, pretože vyšetrenia, kúpeľná liečba a zákroky niečo stoja, ale aj sociálnu oblasť, pretože sa postupne začínú vyhýbať kamarátom, ktorí deti majú, aby sa nevystavovali pocitom smútku a zlyhania. Okrem toho trpia aj emocionálne, majú pocity zlyhania, osobnej prehry a v súvislosti s tým, na koho strane je problém, sa môžu vyskytnúť výčitky a obviňovanie. Z toho postupne môžu vzniknúť konflikty medzi manželmi, a ak manželia nenájdu iné naplnenie svojho života alebo nevyhľadajú pomoc odborníkov, ich vzťahu hrozí krach, po ktorom často nasleduje rozvod. Za iných okolností musí prejsť dostatok času, aby svoj stav prijali. Býva to buď po konečnom verdikte lekárov, alebo v takom veku ženy, v ktorom má prirodzené rodičovstvo už malú šancu na úspech. Niektorí manželia po vyčerpaní všetkých dostupných možností sa prispôbia situácii, že nebudú mať deti, zvyknú si na myšlienku, že budú sami, a hľadajú možnosti naplnenia života v iných hodnotách. Iní manželia, pre ktorých je predstava života bez detí nemožná, sa prikláňajú k prijatiu cudzieho dieťaťa za svoje. Sústredia sa na myšlienku náhradnej rodinnej starostlivosti a stanú sa rodičmi opusteného dieťaťa.

Všetky tieto spomenuté formy bezdetného spoločenstva môžu byť spúšťačom manželskej krízy.

Čo môže bezdetný pár robiť, aby predišiel kríze?

Ak manželia chcú predísť kríze v prípade bezdetnosti, majú niekoľko možností. Jednou z nich je prebudovať svoju hodnotovú orientáciu a investovať do vlastného vzťahu, medziľudských kontaktov, prípadne do kariéry. Niekedy sa takéto páry vysporiadajú so skutočnosťou, že neprivedú na svet vlastné dieťa, tak, že svoju pozornosť a lásku venujú napríklad deťom vo svojej širšej rodine, stanú sa krstnými rodičmi alebo tútormi svojich neterí a synovcov, prípadne sa venujú viac svojim koníčkom, alebo sa sústreďia na budovanie kariéry.

Iné manželské páry sa môžu rozhodnúť pre prijatie cudzieho dieťaťa za svoje a naplniť tak svoje rodičovské túžby prostredníctvom adopcie alebo pestúnskej starostlivosti. Ak k takému rozhodnutiu dospieť obaja manžela spoločne, ak si jeden z nich nenárokuje uplatniť svoju túžbu po dieťati na úkor potrieb druhého, je veľká pravdepodobnosť, že dieťa aj rodičia budú šťastní. Ak však jeden z partnerov je zásadne proti prijatiu cudzieho dieťaťa za svoje, ale z lásky k svojmu partnerovi v otázkach adopcie ustúpi, môže sa stať, že po čase zo vzťahu odíde. Prijatím cudzieho dieťaťa sa bezdetné manželstvo zmení na rodinu. Manželia sa teraz starajú o deti podobne ako ich rovesníci, ale na rozdiel od nich sa stretávajú so špecifickými výchovnými situáciami, ktoré sa iných rodín netýkajú.

A opäť sú iní oproti ostatným manželom, podobne ako to bolo v čase, keď ešte deti nemali, nielen inými starosťami, ale i okolnosťami, ktoré sú s náhradným rodičovstvom spojené. Je to napríklad vybavovanie na príslušných úradoch a súdoch. Tiež sa ich komunikačné témy líšia od tém ostatných rodín, zaoberajú sa napríklad biologickou rodinou dieťaťa, jeho problémami so správaním, jeho emocionálnymi prejavmi, psychickou depriváciou, alebo dedičnosťou, čo sú témy, ktoré sa v bežných rodinách vôbec nespomínajú.

Prázdne hniezdo

Iný prípad znamenajú rodičia, ktorí deti mali, vychovali ich a s nástupom dospelosti sa tieto deti osamostatnili a našli si vlastný smer. Opustili rodičovský dom a odišli napríklad na štúdiá do vzdialených miest, niekedy aj do zahraničia, prípadne si zriadili vlastné bývanie. Takéto manželstvo nie je v pravom slova zmysle bezdetným manželstvom. Deti a ich rodiny sú stále v pamäti rodičov, ale každodenný kontakt sa obmedzil

na minimum a každodenné starosti o deti, ktoré predtým vyplňali rodičom čas, sa stratili. Vtedy u manželov môže tiež dôjsť k vážnej kríze.

Mnohé dvojice sa po odchode detí z domu učia opäť fungovať spolu tak, ako fungovali na začiatku manželstva, keď boli ešte sami a zalúbení. Násť spoločnú reč a spoločnú cestu po rokoch, kedy sa svet ženy, matky točil najviac okolo detí a muža okolo kariéry, sa, žiaľ, mnohým už nepodarí. Partneri v tejto fáze často zisťujú, že si nemajú čo povedať, nevedia si zvyknúť sami spolu tráviť čas. Kríza hrozí najmä párom, ktoré si roky plnili skôr rodičovské povinnosti, mysleli predovšetkým na deti a pritom na vzájomný vzťah akosi zabúdali. Po odchode detí sú teda viac ohrozené vzťahy, ktoré boli udržiavané len kvôli deťom, kedy sa rodičia s ohľadom na deti rozhodli zostať spolu. Niekedy je to naozaj ťažké, najmä keď po odchode detí partneri zistia, že sa nevedia rozprávať, že nemajú spoločné témy či záujmy, a uvedomia si, že jediné, čo ich spájalo, sú deti. Občas sa to skutočne končí rozpadom vzťahu. Deti totiž podstatne zaplňujú život svojim rodičom.

Rodičovské rozhovory sa takmer výhradne točia okolo detí, ich potrieb, smerovania, budúcnosti, rodičia v snahe byť naozaj dobrými rodičmi často potláčajú svoje potreby a preferujú potreby detí, trávajú čas tak, ako to deti potrebujú, zapodieávajú sa ich problémami, riešia ich a na seba vzájomne zabúdajú. Avšak rodičia by mali pochopiť, že je normálne, že deti od nich raz odídu, a mali by sa na túto skutočnosť pripraviť, vtedy bude odlúčenie pre obe strany ľahšie zvládnuteľné. Ak sa však rodičia nevedia zmieriť s myšlienkou, že deti sa osamostatnia, prípadne ich vzťah je úzkostný, vtedy dieťaťu signalizujú, že nesúhlasia s jeho osamostatnením. Dieťa však tieto signály vycíti a len ťažko sa postaví na vlastné nohy a vybuduje si nezávislosť, hoci sa aj odsťahuje. Pre obe strany sa tak situácia komplikuje. S opusteným rodičovským hniezdom sa skôr nevedia zmieriť ženy, ktoré sú na svojich deťoch v určitej miere závislé a uprednostňujú ich záujmy pred svojimi. Starostlivosť o deti bola doteraz hlavným zmyslom ich života, odchodom detí akoby ho stratili. Ženy, matky, ktoré svojim deťom doprajú voľnosť a venujú sa aj vlastným záujmom, sa zmierujú s odchodom dieťaťa oveľa lepšie.

Čo môžu robiť manželia, aby predišli kríze po odchode detí z domu?

Niektorí ľudia počas rodičovstva úplne zabudnú, aký život viedli, kým ešte nemali deti, zabudli, čo

vtedy radi robili. Niektorí dokonca vošli do manželstva skôr, ako si v živote niečo užili. Po odchode detí majú teda ideálnu šancu opäť sa vrátiť k vlastným koníčkom, prípadne si nájsť koníčky nové, nájsť si novú zaujímavú prácu, ktorú si predtým s ohľadom na starostlivosť o malé deti nemohli dovoliť, prípadne sa môžu venovať priateľom, na ktorých predtým nemali dostatok času. Vďaka tomu aj deti majú šancu ísť vlastnou cestou, pretože keď vidia spokojných rodičov, ich osamostatňovanie bude ľahšie a jednoduchšie.

Aj v tejto situácii sa niektorí manželia rozhodnú ponúknuť svoju rodinu opustenému dieťaťu. Prázdne hniezdo býva jednou z motivácií prijať cudzie dieťa za svoje. Rodičia majú ešte dostatok síl na výchovu dieťaťa, cítia sa opustení a majú prázdne srdcia. Stanú sa teda náhradnými rodičmi a vyplnia si tak čas, kým príde čas na vlastné vnúčatá. Niektorí manželia teda začnú novú, niekedy aj lepšiu etapu života, iní však síce žijú vedľa seba, ale v skutočnosti sa každý uzavrie do seba, väčšinou robia všetko preto, aby boli čo najviac jeden bez druhého.

Pôsobenie sociálneho pracovníka pri práci s bezdetnými manželmi

Najčastejšie sa sociálny pracovník stretne s bezdetnými pármí v poradenskej praxi. Manželia vyhľadávajú jeho pomoc v čase, keď si nevedia nájsť spoločnú cestu, keď sa nevedia rozhodnúť,

čo majú robiť. Niekedy je jeho úlohou vypočítať ich, nasmerovať a v prípade záujmu o adopciu informovať ich, aké kroky majú podstúpiť, keď sa chcú stať náhradnými rodičmi. V prípade starších partnerov s odrastenými deťmi sa sociálny pracovník stretne častejšie s otázkami, či zostať spolu, alebo sa rozísť. V niektorých prípadoch sa sociálny pracovník stretne so vzťahmi, ktoré stoja tesne pred rozvodom, pretože ich deti už opustili rodičovské hniezdo a oni teraz nemajú pre koho žiť, alebo vôbec deti nemajú a nenachádzajú spoločný životný cieľ. Vtedy je jeho úlohou pomôcť partnerom nájsť pekné a dobré stránky ich spoločného života. Krízy v partnerských vzťahoch spôsobené absenciou detí sú prirodzené. Tak ako každá kríza, aj tieto môžu byť výraznejšie alebo menej výrazné podľa toho, na akých základoch vzťah manželov stojí. Závisí od partnerov, ako si s danými krízami dokážu poradiť, či ich prijímajú ako výzvy, alebo im dovoľia ich vzájomný vzťah pochovať.

Aby manželstvo bolo dobré a pevné, musia mu obaja partneri venovať veľa energie, času, ale i tolerancie a diplomacie. Musia sa obaja snažiť uchovať si to pekné, čo mali kedysi, alebo nájsť si niečo nové, pekné, čo im naplní život bez detí.

Mária Kerekešová,

Katedra sociálnej práce

Katolícka univerzita v Ružomberku

Rozhovor

Žebříček našich hodnot se změnil

Nejistotu rodiny může významně zvýšit narození neslyšícího miminka. Po zjištění skutečnosti, že jejich dítě neslyší, si noví rodiče často kladou otázku: „Proč zrovna my?“ Po počátečním šoku a chvílkové bezmoci nastane období, kdy se rodiče snaží získat maximum informací o možných způsobech řešení této nenadálé situace. O úskalí rodičovství neslyšícího dítěte, o hledání informací a cest, o radosti ze společného života si budu

povídat s **Ivetou Zabdyrovou**, personalistkou a asistentkou ředitelky z Federace rodičů a přátel sluchově postižených.

Co bylo to hlavní, na co jste myslela, když jste zjistila, že váš syn neslyší?

Když mi lékař sdělil, že syn Darek neslyší, byl to pro mě samozřejmě šok. Pamatuji si, že to bylo v pondělí, protože v neděli mi na rakovinu

zemřela maminka. Brečela jsem a ptala jsem se sama sebe: „Proč zrovna já?“ Byla jsem tak bezmocná. Lékaři na ORL mě seznámili s tím, jaká vyšetření nás čekají, a poté nastal kolotoč – museli jsme navštěvovat logopeda, psychologku, nacvičovat audio, zvykat si na sluchátka a mnoho dalšího. A když jsem ale viděla, že syn dělá postupně pokroky, byla jsem moc šťastná.

„Hrdelní zvuky mého syna jim připadaly divné.“

Jak jste s manželem prožívali skutečnost, že syn má problémy se sluchem?

Myslím si, že jsme se s Darkovým špatným sluchem vyrovnali dobře. Když Darek dostal sluchadla, tak mě ale trochu mrzelo to, že se na něho lidé dost často dívali. Když chtěl například něco říct, ve vlaku nebo v autobuse, vydával při tom hrdelní zvuky, které lidem připadaly nepřírozené, tak se za námi otáčeli. Připadalo jim to divné, a mně to bylo nepříjemné. A přiznám se, že i dneska je mi to pořád trochu nepříjemné.

Přišlo to náhle, nebo jste měli tušení, že něco není v pořádku?

Syn se narodil s malou porodní váhou a od půl roku byl sledován na neurologii. Od začátku jsme cvičili Vojtovu metodu. Kolem třetího roku mi začalo být divné, že uměl vyslovovat jenom pár slov. Uměl říkat „máma, táta, balón, jája (děda), bába“. Víc jsme z něho nemohli dostat. Když jsem ale se synem mluvila, připadalo mi, že mi rozumí. Nemám ve zvyku křičet na lidi z dálky. Vždycky, když jsem chtěla synovi něco říct, přišla jsem k němu blíž. Myslím, že se takto naučil odezírat. Když jsem vyslovila před doktory své podezření, že by Darkovi mohlo něco být, uklidňovali mě, že je vše v pořádku, že všechno chce svůj čas...

... lékaři neprovedli žádná vyšetření?

Dětská lékařka dělala zkoušku sluchu pomocí hračky, pískací myši, a to tak, že pískala Darkovi hračkou u ucha. Ten samozřejmě reagoval na vzduch, který z hračky vycházel, a otočil se. Paní doktorka pak řekla, že slyší. Na neurologii jsem i přesto řekla, že si myslím, že syn špatně slyší. Poté mi paní neuroložka napsala žádost o vyšetření sluchu a poslala nás na vyšetření do Motola. Zde nás vyšetřili a stanovili diagnózu: oboustranná percepční nedoslýchavost, na levém uchu na hranici zbytku sluchu.

„Přehodnotila jsem svůj život.“

Ovlivnila hluchota vašeho syna váš rodinný život?

Žebříček našich hodnot se změnil. Když máma ležela v nemocnici a mně řekli, že má ještě před sebou čtyři měsíce života, přehodnotila jsem svůj život a začala jsem děkovat za každý den či hodinu s ní a se svými nejbližšími. Darkova hluchota mě už nemohla tak moc ovlivnit. Byla jsem na rodičovské dovolené, starala jsem se o syna a chodila s ním na vyšetření. Manžel chodil do práce, a když neměl noční, tak s námi šel na logopedii nebo na ORL. Celý den jsem se věnovala synovi.

Co pro vás bylo ve výchově syna nejtěžší?

Nejnáročnější byla asi nikdy nekončící logopedie. Učili jsme se hlavně správně vyslovovat, psát, a tak dále. Na své koníčky jsem už neměla vůbec čas a neměla jsem ho ani na své přátele.

Jak váš syn zvládal svoji hluchotu v dětství a jak ji zvládá dnes?

V dětství hluchotu zvládal dobře. Chodil do speciální školky a školy pro sluchově postižené. Svoji vadu nebral jako problém. Byl mezi kamarády, kteří také špatně slyšeli, a používal znakový jazyk. Hovořili jsme doma i o tom, že se jeho vada může zhoršit. Když se mu ve sluchátkách vybijí baterky, vůbec neslyší – život neslyšících si tedy uměl představit.

Ted', když je Darek starší, vyrovnává se se sluchovou ztrátou hůře. Právě teď hledáme práci. Pro Darka je to dost obtížné. A nejen pro něho, platí to pro drtivou většinu lidí, kteří mají nějaké problémy se sluchem. Zkusili jsme oslovit pár firem, ale vždy nám od nich přišla odpověď, že zatím nemají místo. Ani s inzeráty to není jednoduché. Velice často se v nich požadují komunikativní dovednosti, komunikace s klienty nebo znalost českého jazyka slovem i písmem, s čímž má syn jako sluchově postižený problém. Navíc nemůže pracovat v prašném a hlučném prostředí. Sám by chtěl dělat administrativu – účetnictví – a pracovat na PC, což je vlastně obor, který vystudoval...

„Slepota odděluje člověka od věcí, hluchota od lidí.“

Myslíte si, že lidé – nebo řekněme veřejnost – rozumí problémům spjatým se ztrátou sluchu?

Veřejnost si neuvědomuje, co pro člověka znamená ztráta sluchu nebo nedoslýchavost, a neumí se sluchově postiženými lidmi komunikovat. Tady bych chtěla citovat Helenu Kellerovou, hluchoslepu publicistku, která řekla: „Slepota odděluje člověka od věcí, hluchota od lidí.“ Pro lidi se sluchovým postižením je často náročný už jen pouhý fakt, že se pohybují ve společnosti slyšících lidí, kde se běžně komunikuje mluvenou řečí. Bylo by dobré, kdyby byla společnost více informována o tom, jak s lidmi se sluchovým postižením komunikovat. Pak by se, podle mě, jejich situace o dost zlepšila.

Jak s manželem zvládáte synovu dospělost a jeho vůli osamostatnit se?

Syn se nastěhoval do našeho bytu v Praze a my zůstali v domě po rodičích, kde se staráme o domácí zvířata a zvířecí nalezence. Má tedy svoji domácnost, kde žije s přítelkyní, která má kochleární implantát a studuje vysokou školu v Hradci Králové. Pobírá částečný invalidní důchod, a tak ho zatím finančně podporujeme, než si najde zaměstnání. Bohužel nemá ani praxi, tak aspoň jednou nebo dvakrát do týdne přijde ke mně do práce a já ho učím, jak účtovat. A on mi zase někdy pomůže, když máme problémy s počítači.

Je ve vaší rodině někdo, kdo má také sluchové postižení?

Darek je jedináček. V naší rodině sluchovou vadu

nikdo neměl, jak z mé strany, tak ani z manželovy strany.

Jak jste se vlastně dostala ke svému nynějšímu zaměstnání? Předpokládám, že to nějak souvisí se synovou sluchovou vadou...

V mateřské škole pro sluchově postižené jsem se seznámila s dalšími maminkami, které měly stejný osud jako já. Jedna z maminek mi řekla o Federaci rodičů a přátel sluchově postižených, ve které je členkou. Přihlásila jsem se tam také a začala se synem navštěvovat akce, které Federace pořádala.

Využívala jsem také jejich dalších služeb, chodila jsem do knihovny a půjčovala si knížky o sluchovém postižení, využívala služeb sociální poradny... Když se mi naskytla možnost tam pracovat, neváhala jsem a práci přijala.

Máte nějaké přání do budoucnosti?

Abychom byli všichni zdraví.

Eva Uhrová,

Federace rodičů a přátel sluchově postižených

Reflexe

Rodina s onkologicky nemocným dospělým

Problematika života rodiny s dospělým onkologicky nemocným zůstává stále mimo pole zájmu. Způsobuje to jednak její rozložení na poli zdravotním i sociálním, svou důležitou roli hrají také mýty, tabu a stereotypní myšlení o průběhu léčby a dalšího života s touto diagnózou. Již sama myšlenka na rakovinu je zatěžující. Je druhou nejčastější diagnózou vedoucí k úmrtí, zakládá na léčbu, která probíhá v řádu měsíců a poměrně pravidelně i na nárok pobírat invalidní důchod.

Vývojové trendy nejsou pozitivní, protože se zvyšuje jak výskyt onemocnění – přibližně každý třetí v průběhu života onemocní rakovinou, tak se zvyšuje zejména počet osob žijících s onkologickým onemocněním a prodlužuje se i délka života s onemocněním. Úspěšnost medicíny v diagnostice a léčbě pomalu překlápá problém z oblasti zdravotní do sociální. Začíná se řešit nejen dopad na sociální pole v podobě nákladů na invalidní důchody a délku jejich pobírání, ale také v poklesu příjmů rodiny, vlivu prostředí na děti, kvality života.

„Rodina a blízcí musí napnout své síly ke změně...“

Onkologické onemocnění se dotýká jednotlivce, který se vyrovnává s náhlou situací, jež nedává příliš mnoho možností na postupnou adaptaci. Mění jeho běžné aktivity a možnosti přístupu k nim, nároky na pomoc. Zprostředkovaně toto vše dopadá na jeho okolí. Onkologicky nemocný i jeho rodina se musí zorientovat ve zdravotnickém systému, v léčbě a postupech (přičemž rodina může mít omezený přístup k informacím o léčbě), nemocný musí zajistit možnost léčby snížením či přerušením výdělečné činnosti. To vše pod časovým tlakem. Situace onemocnění klade vysoké nároky na práci s informacemi – jejich validitu, třídění, prioritizaci. Rodina a blízcí musí napnout své síly ke změně a začít situaci řešit. Pokud doposud působila jakákoli osobní či rodinná patologie latentně, zvýšený tlak ji probudí a hlásí se k řešení. Přitom kapacita k řešení je snížena.

Zajištění funkce rodiny může být složité i proto, že se změnil model rodiny, její zvyklosti – nukleární rodiny, velké vzdálenosti mezi blízkými, vysoká rozvodovost, a tedy množství neúplných rodin, osaměle žijící senioři, dojíždění za prací atd. Ve chvíli, kdy dochází k vyrovnávání se se stresovou situací, opakovanému nastavování

priorit, přerozdělování rolí, je třeba fyzické i psychologické podpory, dochází k jasnému zatížení rodiny. Buď to může její členy aktivizovat, jindy nechat některé jen pasivně přihlížet anebo mohou někteří z rodinných vazeb úplně vystoupit, se všemi z toho plynoucími důsledky. Zvýšený tlak na rodinu může i při jejím relativním fungování produkovat nedorozumění a pocity viny, vztek, může docházet k vyčerpání a určité skepsi, ale i popření a nepochopení.

Obtíže souladu pohledem sociálního pracovníka

Specifickou krizovou situací, na kterou se nelze dopředu často připravit, bývá samo diagnostikování nemoci. Za pochodu dochází jak u nemocného, tak jeho rodiny a blízkých k intenzivnímu přehodnocování, vypořádávání se s existenční a ekonomickou nejistotou, protože vše směřuje ke zvládnutí léčby. Setkáváme se se širokou škálou emocí, od paniky a strachu, přes agresi až po naprostou apatii. Přitom emoce mohou ovlivnit nejen rozhodování, ale jak průběh, tak i nástup léčby, proto velmi záleží na adaptačních schopnostech jedince i jeho blízkých a možnostech jejich podpory zvenku.

Z pohledu sociálního pracovníka se potřeby rodiny s onkologicky nemocným dospělým nejčastěji soustřeďují do oblastí zajištění péče o nemocného, zajištění finančních prostředků a orientace v systémech – zdravotní, sociální a právní. Mezi problematické situace z hlediska sociální práce, do nichž se rodina s onkologicky nemocným dostává, patří mimo jiné systém zajištění příspěvku na péči. Ten náleží při jasných deficitech v oblasti sebepéče, tedy zpravidla v pokročilé fázi onemocnění, které se mnohdy nedostavuje pozvolna či plánovitě. Ve chvíli, kdy vyřízení příspěvku trvá v řádu měsíců, není výjimkou, že se onkologicky nemocný nedožije hodnocení a rodiny finanční náročnost o terminálně nemocného nesou samy, případně příspěvek dostanou, až když už ho nepotřebují. Pokud se rodina rozhodne pečovat o svého blízkého, ta, která je z menší obce, se může potýkat s nerovnoměrnou sítí služeb nebo zdravotní pojišťovnou zajištěnou zdravotní péčí. Také zajištění potřebného rozsahu péče i při dostatečných finančních prostředcích není jednoduché, protože naráží na kapacity. Potíže mohou nastat i při zajišťování některých léků, zvlášť injekčních opiátů, které může vydávat pouze praktický lékař na zvláštní recepty, ale nemá povinnost tyto recepty mít. V případě, že není možná péče doma,

je řešením hospic anebo léčebna dlouhodobě nemocných, která není přímo uzpůsobena na péči o terminálně nemocného a na potřeby rodiny.

Cíle zdravotně sociální péče

Zdravotní oblast podchycuje primárně léčbu onemocnění a v oprávněných případech nemocnice, zejména na lůžkových odděleních, doplňují určitým minimem zdravotní služby o psychologa a zdravotně sociálního pracovníka. Cílem je prevence psychologické a sociální dekompenzace a přijetí a zvládnutí léčby. Přestože informovaný a motivovaný pacient je prokazatelně lépe připraven na zvládnutí léčby a má jak pro sebe, tak pro zdravotnický systém lepší prognózy, služby doplňující zdravotní péči jsou např. na ambulantních odděleních téměř nedostupné, v každém případě končí zdmi nemocnice. Dlouhodobá léčba s množstvím vedlejších efektů, které mají vliv na následnou možnost nemocného se vrátit k původnímu stavu, nastavení pracovního trhu v ČR a také možnosti zapojení blízkých do procesu vyrovnávání se s nemocí a léčby posouvají problém onemocnění do oblasti sociální.

Onkologicky nemocní v sociálních službách přicházejí z pohledu definic služeb v úvahu pro krizovou intervenci, pro odborné sociální poradenství anebo jako zdravotně postižení (tedy až po invalidizaci) anebo v oblasti sociální péče (pokud omezení plynoucí z onemocnění vede k podstatnému úbytku možností sebeobsluhy). Blízcí onkologicky nemocných, kteří jsou v počátku onemocnění chápáni zejména jako ti, kdo mohou pomoci a usnadnit nemocnému celý proces, se dostávají mimo rámec odborně zaměřené pomoci, z pohledu nabízených možností sociální pomoci pak spadají jen do definic krizové intervence, případně odborného sociálního poradenství.

„Zejména rodina nese většinu zátěže...“

Konfrontace se život ohrožujícím onemocněním u sebe nebo blízkého zakládá na vysokou míru stresu, ztráta partnera je dokonce hodnocena jako jedna z nejvíce stresujících situací. Proto by i podpora rodinného systému měla být funkční primární prevencí jejího rozpadu a následné nutnosti řešení s dopady na financování zdravotního i sociálního sektoru. Naprosto však schází řešení, které by se zabývalo i pomocí pro rodinu a blízké. A to přestože je to zejména rodina, kdo nese většinu zátěže, kterou produkuje jak závažné onemocnění, tak zdravotní postižení jejího člena,

a jejíž nezastupitelnou roli je třeba podporovat. Dalo by se předpokládat, že určitým ulehčením v oblasti kontinuity pomoci z pohledu spolupráce zdravotnické a sociální oblasti by bylo řešení konceptem Koordinované rehabilitace (včetně osob se zdravotním postižením) provázaného s konceptem Dlouhodobé zdravotně sociální péče, to je však hudbou budoucnosti a blízkých se dotýká jen zcela okrajově.

Protože psychosociální pomoc nejen pro onkologicky nemocné a jejich blízké není nijak řízena a není uváděna v návazných aktivitách, je její vývoj ponecháván nahodilosti. To také odráží současný stav, kdy se pomoc mimo nemocnice odehrává téměř výhradně v patientských sdruženích a několika málo profesionalizovaných neziskových

organizacích či ji okrajově supluje jiní odborníci. To láká k prohlášení, že prokazatelná potřeba psychosociální pomoci pro onkologicky nemocné a jejich blízké je stále podceňována jak laickou, tak odbornou veřejností. Na druhou stranu však tato situace klade i otázku, kam až sahají koncepční a finanční možnosti pomoci státu či institucí a kde je hranice individuálního rozhodnutí jedince nebo členů rodiny a kde společenská odpovědnost, jaká je zakázka. Obě poslední věty v podstatě definují rozporuplnost situace, ve které se rodiny s onkologicky nemocným nacházejí.

*Michaela Čadková Svejková,
Michaela Chrdlová, Šárka Slavíková,
kolektiv Centra Amelie v Praze*

Profil

Domov pro matky a otce v tísní Oblastní charity Znojmo

„... v klidu a bezpečí...“

„... dal mi facku, potom další, upadla jsem, kopal do mě a řval, že mě zabije... přála jsem si, aby to udělal, měla bych už konečně klid... a potom jsem uviděla vyděšené oči Leničky, jsou jí teprve 4 roky... uvědomila jsem si, že musím žít, ale takto už ne...“, tak začal rozhovor s paní Janou, která přišla požádat o ubytování v Domově pro matky a otce v tísní ve Znojmě.

Nejsou to pouze oběti domácího násilí, které se stávají uživateli tohoto zařízení. Jsou to těhotné ženy, matky s dětmi a přibývá i otců s dětmi, kteří se ocitli v nepříznivé sociální situaci vyvolané ztrátou bydlení. Díky poskytnutí služby Domova pro matky a otce v tísní může matka/otec zajišťovat péči a výchovu svých dětí v rámci rodiny a ušetřit děti umístění v dětském domově. Dalším velkým problémem se stávají zadlužení a exekuce. Z tohoto jsme vycházeli při vytváření poslání a cílů našeho zařízení.

Posláním Domova pro matky a otce v tísní je poskytovat ubytování a pomoc matkám a otcům s dětmi, popř. těhotným ženám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení, kteří nejsou schopni tuto situaci řešit vlastními silami. Vytváříme podmínky pro to, aby uživatel s dětmi získal dovednosti pro samostatný život v přirozeném prostředí.

Cílem našeho zařízení je poskytnout ubytování matkám/otcům s dětmi do 18 let a těhotným ženám na dobu nezbytně nutnou, zpravidla na dobu 1 roku, vytvořit bezpečné a klidné prostředí pro děti, motivovat matky/otce a ženy k odpovědnému přístupu k životu, výchově a péči o děti, vedení domácnosti, hospodaření s financemi. Hlavním cílem je návrat uživatelů do společnosti – prevence sociálního vyloučení, stabilizace, převzetí zodpovědnosti za vlastní život.

Od června 2010 poskytuje Domov, jak již z názvu vyplývá, pomoc i otcům s dětmi. Do současné doby jsme ubytovali již 7 otců s 15 dětmi. K zamyšlení je, že ani jeden z otců nebyl v době nástupu do našeho zařízení vdovec. Matky o děti neprojevovaly zájem. *„Do domova jsem nastoupil v srpnu roku 2012 poté, co matka mých pěti dcer nezvládla jejich výchovu a navrhovala jejich umístění do dětského domova. Okamžitě jsem její návrh zamítl, přerušil podnikání a ujal se všech dcer. Pobyt v domově mi dal hodně. Naučil jsem se tady docela dobře vařit, péct holkám buchty, chléb. Neustále zkouším nové recepty. Dále jsem se naučil hospodařit s penězi, abych mohl holkám něco navíc koupit, třeba nějakou sladkost, protože vím, že mám něco ušetřeno, což dříve nebylo. ... mám možnost být neustále s dětmi, což dříve, jelikož jsem podnikal, nebylo pomalu ani možné. ... myslím si, že i holky udělaly hodně velký pokrok, jsou klidnější, chodí mezi ostatní děti, nejsou už zakřiknuté. Dvě nejstarší chodí do školky, kam se i těší. Sice taky zlobí, ale to je u dětí normální. Když vše shrnu do jedné věty, tak Domov mi dal hodně...“* popsal svoji situaci pan Josef, který se s pomocí domova mohl postarat o svých 5 dětí.

V našem zařízení věnujeme velkou pozornost volnočasovým aktivitám pro dospělé i děti, kde uživatelé rozvíjejí nejen své dovednosti, fantazii a tvořivost, ale upevňují i vztahy s dětmi ve své

rodině, které jsou v mnohých případech narušené. Velkým zážitkem pro všechny byla pohádka „Sněhurka a sedm trpaslíků“, kterou maminky společně se zaměstnanci nastudovali a dětem zahráli. V této tradici pokračujeme.

Velmi oblíbené je každoroční prázdninové stanování u Dalešické přehrady, kam jezdí i bývalí uživatelé našeho zařízení. Tato setkávání jsou velkou motivací pro ty, kteří jsou v těžké situaci a dostanou se do kontaktu s těmi, kdo podobnou situaci úspěšně překonali.

Na volnočasových aktivitách se kromě zaměstnanců podílejí i dobrovolníci, kteří podle zájmu uživatelů do Domova docházejí. Dobrovolníci pomáhají tam, kde rodiče nestačí, kdy nedokážou poskytnout svým dětem potřebné informace, např. doučování matematiky, fyziky, cizích jazyků. Velice si práce dobrovolníků vážím.

Každou neděli se setkávají obyvatelé Domova s instruktorkami na schůzce „Co týden dal“, kde se společně řeší problémy, ale i radosti a úspěchy, které se během týdne vyskytly. Uživatelé se vyjadřují i k samotnému chodu Domova, k zaměstnancům, hodnotí službu, rozdělují se úkoly a plánují společné akce. Vytvářejí se zde podmínky pro otevřenou komunikaci, vyjadřování osobních názorů, toleranci, naslouchání druhému i předcházení konfliktů.

V úterý se koná společné vaření, při kterém si uživatelé vzájemně vyměňují recepty, znalosti

a návyky v kuchařském umění. V rámci této aktivity se naučili péct chleba, což velmi ocenili a získané dovednosti využívají i po odchodu z domova. Jednou týdně probíhají v Domově „Duchovní chvíle“ s otcem Pavlem a také setkání s psychologem na skupinových nebo individuálních pohovorech.

S činností Domova je veřejnost mimo jiné seznamována prostřednictvím společných akcí pro veřejnost, jako jsou např. „Den otevřených dveří“, „Dýňová stezka“, Módní přehlídka ke Dni matek apod. (viz webové stránky www.znojmo.charita.cz).

Velmi si vážíme spolupráce s Azylovým domem pro muže Znojmo. Uživatelé azylového domu připravují akce pro naše děti. Jde například o akci Potřební pomáhají potřebným – setkání s nimi je vždy přínosem nejen pro uživatele, ale i pro zaměstnance obou zařízení.

Velkou odměnou pro nás, zaměstnance Domova, jsou rozzářená očka „našich“ dětí, kterým jsme umožnili, někdy jen dočasně, prožít chvíle radosti a pěkných zážitků, o které byly v jejich dosavadním životě většinou ochuzeny. Každá zpráva o úspěšném zařazení bývalých obyvatel našeho Domova do společnosti je potom úspěchem všech zaměstnanců.

Christian Morgenstern řekl: „*Domov není místo, kde bydlíš, ale místo, kde ti rozumějí.*“ ... a tímto domovem se snažíme po dobu pobytu našim uživatelům být.

Blanka Mahdalová,
vedoucí Domova

Poznámka redakce: Jména v příbězích byla změněna.

Profil

Občianske združenie Návrat

Návrat je nezisková organizácia, ktorá od roku 1993 presadzuje a podporuje návrat opustených detí z inštitúcií (detských domovov) do rodín. Sme presvedčení, že jedine rodina so stabilnými milujúcimi rodičmi dokáže dieťaťu poskytnúť optimálne podmienky pre zdravý duševný vývin.

Našou víziou je prakticky a odborne prispieť k dosiahnutiu takého stavu v spoločnosti, v ktorom: všetky deti budú prežívať detstvo v rodinách schopných poskytnúť im bezpečie, starostlivosť a lásku; všetky opustené deti nájdu útočisko v rodinách ochotných postarať sa o ne; rodinám s vážnymi problémami bude včas poskytnutá potrebná sociálna a psychologická pomoc, aby sa predišlo vážnemu strádaniu ich detí.

Sme presvedčení, že DIEŤA má právo na plný rozvoj svojej osobnosti a na napĺňanie základných fyzických a psychických potrieb. Sme presvedčení, že RODINA je optimálnym prostredím, v ktorom môže dieťa dozrieť v plnohodnotnú a zodpovednú bytosť. Rodina je priestor, ktorý

poskytne dieťaťu lásku, prijatie, pocit bezpečia a istoty. Sme presvedčení, že MEDZIĽUDSKÉ VZŤAHY majú rozhodujúci význam pre kvalitu života. Pre zdravý vývoj dieťaťa majú nezastupiteľnú úlohu vzťahy s rodičmi. Dieťa potrebuje vyrastať s rodičmi – či už sú to rodičia vlastní alebo náhradní.

Aktuálne v 7 regionálnych centrách Návrat viac ako 30 ľudí (sociálnych pracovníkov, špeciálnych

pedagógov, psychologov) poskytuje komplexné odborné služby v dvoch základných oblastiach: náhradná rodinná starostlivosť a sanácia rodín v ohrození. Desiatky odborníkov rôznych profesií spolupracujú s Návratom externe. Stovky ľudí podporujú našu misiu osobnou angažovanosťou.

Naš zámier naplníme prostredníctvom kľúčových aktivít, medzi ktoré patrí – iniciácia systémových zmien a advokácia služieb pre potrebných; poskytovanie služieb rodinám, ktoré majú vážne problémy ohrozujúce dobro ich vlastných detí; služby pre tehotné ženy v ohrození; služby pre

opustené deti, ktorým hľadáme novú náhradnú rodinu; služby pre rodiny, ktoré sa rozhodli prijať opustené dieťa; komunikácia so širokou verejnosťou, zameraná na scitlivovanie pre potreby detí a ich rodín.

Viac o našich službách a aktivitách je možné nájsť na stránke www.navrat.sk, prípadne osobnou návštevou ktoréhokoľvek z našich regionálnych centier.

Alena Molčanová,

sociálna pracovníčka a poradkyňa v Centre Návrat

Profil

Charitní dům sv. Alžběty – zařízení pro přechodný pobyt seniorů

Stát se to může každému. Ještě včera jste byli aktivním a soběstačným seniorem a náhle něco – nemoc, pád nebo cévní mozková příhoda změnil váš dosavadní život. Najednou jste odkázáni na pomoc druhých. Dočasně se sice může postarat nejbližší rodina, ale dříve nebo později je třeba vzniklou situaci řešit z dlouhodobého hlediska. Čekací doby pro přijetí v domovech pro seniory se pohybují řádově v měsících až

letech. Nastupuje mezidobí alternativních řešení, provázené nejistotou, co bude dál.

Takto nebo podobně vypadají osudy lidí, kteří se rozhodují využít služeb Charitního domu sv. Alžběty, který je jedním ze zařízení Charity Ostrava.

Toto středisko nabízí službu přechodného pobytu seniorům a osobám se zdravotním postižením, kteří již nejsou schopni zajistit své potřeby sami v domácím prostředí a potřebují stálou péči. Jde přitom o poskytování péče na dobu přechodnou, než se situace vyřeší trvalým způsobem. Proto jednou ze základních podmínek pro přijetí je, aby žadatel nebo rodinní příslušníci byli schopni doložit, jak plánují situaci řešit z dlouhodobého hlediska (nejčastěji podáním žádosti do DS). Specifikem naší služby však je, že ji předem časově nijak neomezujeme. Rozhodující pro její ukončení zpravidla bývá až umístění uživatele v domově pro seniory či – v případě, že dojde ke zlepšení zdravotního stavu – jeho opětovný

návrat do domácího prostředí. Uživatelé jsou tak uchráněni neustálých změn a provizorních řešení a mohou nerušeně prožít ve středisku celé měsíce i roky.

Cílem poskytované pobytové sociální služby je zabezpečení kvalifikované a komplexní pomoci uživatelům, a to po stránce fyzické, psychické, sociální i duchovní. Prakticky to znamená, že kromě

ubytování, stravy a zajištění základních potřeb tak, aby se uživatelé cítili komfortně, usilujeme o uspokojení jejich sociálních potřeb a přání. Nabízíme celou řadu společných i individuálních aktivit (paměťová cvičení, kondiční cvičení, besedy, seniorské divadlo, výlety). Protože uživatelé, kteří naši službu využívají, i jejich rodinní příslušníci často procházejí náročným životním obdobím, snažíme se jim být nápomocni také v oblasti duševní a duchovní – např. zprostředkováním setkání s duchovním nebo psychologem.

Všechny služby jsou zajišťovány s úsilím o lidský přístup a akceptování důstojnosti člověka bez ohledu na jeho momentální stav. Při poskytování služeb se snažíme podpořit a zachovat stávající soběstačnost, životní styl a nezávislost uživatele v nejvyšší možné míře a zajistit podmínky pro jeho důstojný život.

*Martin Trubač,
vedoucí střediska*

Inzerce

**Vzdělávací centrum I.E.S., Sdružení Podané ruce, o.s.
pro Vás na podzim 2013 připravilo tyto kurzy:**

4. 11. Základy time managementu	20. 11. Úvod do problematiky práce s rodiči
6. - 7. 11. Prevence drogových závislostí	20. - 22. 11. Dramaterapie
14. 11. Komunikační dovednosti a zvládání psych. zátěže v kriz. okamžicích klienta	26. 11. Tvorba zážitkových školních preventivních programů
15. 11. Alkoholismus - problematika kombinované závislosti	27. 11. PR a marketing pro NNO
18. - 19. 11. Žena a drogová závislost - problematika gender	

Case management v ČR 2013

Již 3. ročník semináře o case managementu se bude zabývat jeho konkrétními aplikacemi v různých kontextech (duševní zdraví, závislosti, mladí lidé v obtížných situacích, apod.) s důrazem na otázky: Jaké podmínky musí být vytvořeny, aby case management fungoval? Jaké by měly být první kroky? Seminář se uskuteční 12. a 13. prosince 2013 v Brně.

Pro studenty a osoby na mateřské a rodičovské dovolené sleva 20 % na všechny kurzy

Informace a přihlášky na níže uvedených kontaktech:

**I.E.S.
Hapalova 22
621 00 Brno**

**tel.: 541 225 188
mobil: 777 916 259
email: ies@podaneruce.cz**

**www.ies.podaneruce.cz
www.facebook.com/ies.podaneruce**

Projekt

Mezinárodní spolupráce sociálně aktivizačních služeb

Terénní sociální pracovníci Azylového domu pro ženy a matky s dětmi, o. p. s., Vsetín se v období let 2012–2014 podílejí na realizaci projektu s názvem Mezinárodní spolupráce sociálně aktivizačních služeb. Po schválení projektu byla realizace aktivit zahájena v dubnu 2012. Jednotlivé aktivity vedou k tomu, aby byl projekt úspěšně naplněn a aby došlo k přenosu inovací ze zahraničí k co největšímu počtu členů cílové skupiny. V rámci projektu navštěvují pracovníci realizačního týmu Slovensko a Polsko, aby mohli nejdříve teoreticky a pak také prakticky zjistit, jaké dobré praxe v oblasti poskytování sociální práce rodinám s dětmi, které jsou ohrožené sociálním vyloučením, by mohly být přeneseny do České republiky. Realizační tým je složen z osmi osob, z nichž velká

většina pracuje více než dva roky na pozici terénní sociální pracovníce. Součástí realizačního týmu je manažer projektu, finanční manažer, metodik, tlumočník, dva experti v oblasti terénní sociální práce a dva lektori. Na zdárném průběhu přenosu know-how ze zahraničí se budou aktivně podílet pracovníci organizací, které poskytují sociálně aktivizační služby rodinám s dětmi ohroženým sociální exkluzí z Polska a Slovenska.

Cílem projektu je přispět k zintenzivnění mezinárodní spolupráce a navázání nového partnerství mezi terénními sociálními pracovníky ze Slovenska, Polska a ČR. Jde především o získání nových zkušeností a přenos dobré praxe v sociální oblasti v problematice především nezaměstnanosti

a s ní spojenými sociálními problémy, jako je zadluženost, neuspokojené hygienické návyky či nezvládnuté mezilidské vztahy. Realizační tým v průběhu projektu bude přenášet inovativní metody, nástroje a přístupy v terénní sociální práci s rodinami s dětmi cílové skupině projektu. Tou jsou pracovníci nestátních neziskových organizací, které mohou právě výstupy projektu oslovit a pomoci při poskytování pomoci rodinám s dětmi ohroženým sociálním vyloučením.

V průběhu dvou let činnosti dojde k několika setkáním mezi zúčastněnými projektovými partnery. Nejdříve proběhly semináře na téma Prevence sociálního vyloučení rodin s dětmi. Jeden seminář proběhl ve Staré Lubovni a druhý v polském Krakově. Oba byly zaměřeny teoreticky na přenos základních informací, které se týkají sociální práce s rodinami s dětmi v tom kterém státě. Pracovníci jednotlivých organizací a institucí spolupracujících na projektu se aktivně zapojili a svými přednáškami přispěli k přenosu informací. V průběhu seminářů se zúčastnění zabývali systémem sociálních dávek pro rodiny s dětmi, vývojem nezaměstnanosti, sociálně-právní ochranou dětí, prevencí domácího násilí či preventivními programy

pro děti a mládež. Po předání těchto teoretických informací a zpracování výstupů z nich se realizační tým společně se zahraničními partnery účastní workshopů, které jsou směřovány na předávání praktických znalostí a ukázek poskytování sociální práce rodinám s dětmi. V rámci případové práce vycházejí pracovníci z připravených kasuistik a dochází ke komparaci pracovních přístupů při terénní sociální práci v rodinách. Výstupy ze seminářů jsou zpracovány v českém, polském a anglickém jazyku na webových stránkách Azylového domu pro ženy a matky s dětmi, o. p. s., Vsetín. Další společnou aktivitou sociálních pracovníků ze Vsetína, Staré Lubovně a Krakova bude mezinárodní konference v České republice, která se bude týkat předávání dobré praxe cílové skupině projektu, což jsou sociální pracovníci nestátních neziskových organizací České republiky. Konference se zúčastní také odborníci ze Slovenska a Polska a bude přístupná i široké veřejnosti.

Získané informace budou předány nejen prostřednictvím mezinárodní konference, ale také formou celovečerního dokumentárního filmu a nově vzniklé metodiky terénní sociální práce zaměřené na sociálně aktivizační služby pro rodiny

s dětmi. Metodika bude opisem činností sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi, které vycházejí z praxe terénních sociálních pracovníků v ČR, Polsku a na Slovensku. Na sestavení obsahu metodiky se podílí celý realizační tým projektu včetně poradců z řad odborníků na sociální práci s rodinami s dětmi ohroženými sociálním vyloučením. Dokumentární film natáčený během celé realizace projektu pak bude vyprávět

o jednotlivých metodách, technikách, nástrojích či postupech, které terénní sociální pracovníci vykonávají v rámci poskytování sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi ohrožené sociálním vyloučením.

V závěru období určeného pro realizaci projektu dojde k bezplatnému šíření celovečerního dokumentárního filmu o sociálně aktivizačních službách pro rodiny v nejistotě, čímž dojde k rozšíření informací a povědomí jak odborné, tak i laické veřejnosti o této relativně mladé disciplíně v oblasti sociální práce a rozšíření poznatků společnosti o této činnosti v Česku, Polsku a na Slovensku. Více informací o aktivitách, výstupech či fotogalerii najdete na www.azylovydum.cz.

Petra Hantáková,
manažerka projektu
*Azylový dům pro ženy
a matky s dětmi, o. p. s., Vsetín*

Inzerce

Tři varianty financování sociální péče

Jak financovat sociální služby, aby se naplnily jejich základní cíle, ale aby se zároveň nepenížily zbytečně neplýtvalo? Mají se peníze poskytovat plošně nebo na základě konkrétních podmínek? Mají je dostávat přímo lidé, kteří si pak sociální službu zaplatí, nebo mají být adresát poskytovatelé sociální péče? Ideální model hledají nejen evropské státy, které mají zkušenosti s moderním pojetím sociální služby jen posledních dvacet let, ale i státy, jež jsou v rámci Evropské unie nejštědřejší.

Ministerstvo práce a sociálních věcí si v rámci projektu Podpora procesů v sociálních službách dalo vypracovat analýzu „Sociální služby a způsob financování“, která navrhuje tři varianty financování. Tyto modely, s nimiž přicházejí autoři Jakub Čtvrtník a Matěj Lejsal, berou v úvahu současnou úroveň poznání v sociálních službách, požadavky na kvalitu služeb, požadavky na transparentnost finančních toků, ale i nutnost participace klientů. Vycházejí z právních analýz financování sociální péče v Evropské unii, české legislativy a vzájemného porovnání.

„Při úvahách o nejnepohodnějších financování je klíčový požadavek, aby byly naplněny základní funkce systému sociálních služeb. Lidé například musí převzít odpovědnost za řešení své sociální situace, ale musí mít také dostatek dostupných informací. Je také nutné předcházet vzniku či prohloubení sociálního vyloučení či vyrovnávat přirozené nebo objektivní disproporce mezi skupinami,“ říká Jakub Čtvrtník. Analýza tyto základní funkce systému sociální péče, tedy aktivizační, ochrannou, koordinační, kompenzační a preventivní, posuzuje ze dvou hledí-

sek, z pohledu potřeby, kterou je nutné řešit, a také z pohledu určujícího subjektu.

Potřeba, kterou sociální služba musí řešit, například nedostatek přístřeší pro bezdomovce, je zpravidla definována cílovou skupinou. Jiné potřeby má nezaměstnaný a jiný člověk, který je i při péči o vlastní osobu závislý na druhých. Tomu se musí přizpůsobit i volba nástrojů financování. Při posuzování modelů financování vychází analýza i z hlediska určujícího subjektu. Tradiční dělení sociálních služeb je na služby sociální péče, sociální prevence a služby sociálního poradenství. V praxi se však činnosti sociální péče kombinují. Hledisko určujícího subjektu udává, kdo by měl v ideálním případě být zadavatelem realizace dané služby.

„Například v oblasti sociální péče je vhodným a logickým zadavatelem samotný uživatel. V oblasti prevence je to především veřejnost neboli společnost. V oblasti poradenství je zadavatelem zejména stát, respektive veřejná správa,“ říká jeden z autorů studie Matěj Lejsal. Ve studii navrhuje autoři tři varianty financování - parametrickou, subsidiární a reformní.

- **Parametrická** - vychází ze stávajícího systému financování. Počítá s úpravou stupňů závislosti i změnou výše příspěvku na péči. Část dotačního řízení je převedena na kraje a varianta počítá s využitím více zdrojů financování (kraje, obce, uživatelé a soukromé zdroje).

- **Subsidiární** - navazuje na dosavadní legislativu. Posiluje kvalitu služeb, stabilitu financování a umožňuje další změny s ohledem na vývoj v sociálních službách a potřeby cílových skupin. Při rozhodování o příspěvku na péči se více zdůrazňuje sociální pohled než zdravotnické hledisko. Část dotačního řízení, zejména rozhodování o výši dotace, je přesunuta na obce.

- **Reformní** - jde o zásadní revizi přístupu k financování. Předpokládá odstranění taxativního vymezení druhů sociálních služeb. Východiskem je důsledná analýza potřeb cílových skupin či lokalit s volbou vhodných druhů sociálních služeb. Financování pak bude zajištěno buď plošnou dávkou, příspěvkem na základě hodnocení příjmů a majetku, či financováním poskytovatelů sociálních služeb vybraných na základě soutěže v rámci kraje.

Analýza „Sociální služby a způsob financování“ ukázala možnosti financování v moderním evropském státě s ohledem na další vývoj chápání sociální služby i ekonomické možnosti společnosti. V rámci projektu Podpora procesů v sociálních službách bude ještě realizována studie proveditelnosti, jež poslouží k rozhodnutí, která varianta bude v podmínkách České republiky nejnepohodnější.

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORA PROCESŮ
V SOCIÁLNÍCH SLUŽBÁCH
www.podporaprocusu.cz

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

Profesní zákon sociálních pracovníků – současný stav přípravy, potřeba odborné diskuse nad obsahem a harmonogram další kroků

Ve třetím čísle časopisu Sociální práce / Sociální práce 2012 byli čtenáři informováni o práci skupiny vytvořené Ministerstvem práce a sociální věci ČR (dále jen „MPSV“) k přípravě tezí k právní úpravě profese sociální práce. Jejím cílem by mělo být zkvalitnění výkonu sociální práce ve všech odvětvích, kde sociální práce jako stěžejní profese řeší úkoly sociálního začleňování, nebo tam, kde svou odborností přispívá v rámci multidisciplinárního přístupu k pomoci a podpoře jednotlivcům, skupinám i celé společnosti. Další oblasti, jež má být takovým právním předpisem řešena nad rámec stávající právní úpravy, je profesní rozvoj sociálních pracovníků a jejich odborný růst. Právní předpis by měl také napomoci zvýšit profesní prestiž oboru sociální práce.

Sdělení bylo koncipováno na základě aktuální politické situace, již determinovalo také předpokládané funkční období tzv. „Druhé Nečasovy vlády“. Veškeré přípravné práce směřovaly k tvorbě tezí věcného záměru zákona o sociálních pracovnících a jejich předložení vládě do poloviny roku 2013. Termín byl zvolen s ohledem na další legislativní proces, jenž by zajistil projednání vládního návrhu zákona do konce standardního funkčního období vlády a také Poslanecké sněmovny, tj. nejpozději přelom prvního a druhého čtvrtletí roku 2014.

Konzultace ideového záměru

Práce nad připravovaným věcným záměrem vyvolala velký zájem odborné veřejnosti, tj. jak zaměstnavatelů sociálních pracovníků, tak samotných kolegů a kolegů z praxe. Sociální pracovníci, kteří se zabývají mikro- i makropraxí sociální práce, projevíli enormní zájem o obsah takové právní úpravy a zájem o aktivní účast při

formulaci tezí. To bylo velmi pozitivní reakcí, kterou si jak členové týmu MPSV, tak odborníci z akademické i praktické oblasti sociální práce, kteří na formulaci obsahu tezí záměru pracovali, přáli. Současně s tímto zájem o účast na přípravě záměru přišly změny v politické situaci a harmonogram příprav se posunul.

Tyto faktory napomohly vzniku prostoru pro diskusi nad návrhem s odbornou veřejností nad rámec připomínkového řízení a práce v pracovních uskupeních, počtem účastníků omezených. Dokument, který do jara letošního roku vznikl, považují členové přípravného týmu za výchozí podklad pro následnou formulaci tezí věcného záměru zákona. Ideový záměr musí projít širokou diskusí, neboť se i v názorech na návrh profesní úpravy ukazuje již několikrát popsaná heterogenita oboru sociální práce, vyplývající z multi- a interdisciplinárního charakteru oboru sociální práce a jeho širokého uplatnění v oblastech, které řeší životní a sociální události lidí v průběhu celého životního cyklu. Útvar, který má přípravné práce v gesci, ve spolupráci s Radou pro rozvoj sociální práce (dále jen „RaRoSp“) mohl realizovat několik seminářů, které umožnily informování sociálních pracovníků a prostor pro diskusi nad ideovým záměrem.

Na základě seminářů jsou získávány reakce, zpětná vazba a podněty pro další práci či formulaci tezí zákona. Jedním z významných momentů, který si dovoluji za všechny spolupracující odborníky takto nazvat, nastal ve chvíli, kdy se tématu profesního zákona rozhodla věnovat mezinárodní konference *X. Hradecké dny sociální práce*. Mottem konference se stalo: „Profesionalita, perspektivy a rozvoj sociální práce.“ Hlavní referát, který přednesl profesor Libor Musil, se zabýval vlivem

současné postmodernity na tvorbu a faktické přijetí a implementaci profesního zákona a profesní organizace, jež má být samosprávnou organizací se státem delegovanými kompetencemi správy profesního rozvoje, kvality výkonu, zachování odborné úrovně výkonu sociální práce a ochrany profese, včetně exekutivních funkcí. Návrh je přes veškerá rizika s tímto společenským vývoje příležitostí, jak napomoci etablovat sociální práci jako svébytnou profesi s dostatečnou ochranou, vnitřní regulací a adekvátním postavením mezi dalšími pomáhajícími profesemi, včetně adekvátního ohodnocení a společenského uznání.

Samostatná sekce věnovaná profesnímu zákonu, jejímž mottem byla otázka: „Pomůže rozvoji sociální práce samostatná právní úprava?“, pak umožnila diskusi věnovanou jednotlivým oblastem, kterých se ideový záměr profesní úpravy dotýká. Klíčový referát profesora Igora Tomeše pak nastínil teoretické i praktické, a nejen právní, aspekty týkající se moderní právní profesní úpravy s apelem vůči tvůrcům věcného návrhu, aby se právní úprava zabývala zejména přípravou právní úpravy profesní organizace, tj. komory, která může jako jediná naplnit cíle, které má právní úprava splnit.

„Pro obecnou právní úpravu nesmí být určující oborové sevření sociální práce.“

Autor textu dále nepovažuje za vhodné interpretovat sdělení jednotlivých přednášejících, a proto doporučuje čtenářům časopisu Sociální práce / Sociální práce, aby se věnovali výstupům z odborné sekce i celé konference, které budou k dispozici v rámci sborníku mezinárodní vědecké konference X. Hradecké dny sociální práce. Pro další práci směřující k formulaci věcného záměru zákona již přispěje samotná debata, uskutečněná v rámci odborné sekce. MPSV a Ústav sociální práce ÚHK sekci organizovaly právě za účelem rozšíření informací o záměru právní úpravy do odborné veřejnosti a následné získání dalších podnětů pro finalizaci záměru a získání zpětné vazby z úrovně terénu.

Stěžejním sdělením ze seminářů, odborných či oborových konferencí je fakt, že je potřeba více zdůraznit důležitost *profesní determinace takové právní úpravy* a nikoli *oborové či odvětvové specializace*. Právní úprava musí být obecnou, garantovat minimální úroveň očekávané kvality

výkonu sociální práce skrze kvalifikační podmínky, celoživotní vzdělávání a správu profesního rozvoje. Pro obecnou úpravu pak nesmí být určující v tuto chvíli zdůrazňované oborové sevření sociální práce, např. v sociálních službách, sociálně-právní ochraně dětí, výkonu sociální práce veřejnou správou či v dalších odvětvích veřejných politik. Profesní úprava nesmí negativně ovlivnit úroveň výkonu sociální práce v těchto odvětvích, na druhou stranu však musí určit podmínky pro její kvalitní provádění a rozvoj. Cílem je zamezit případnému negativnímu vlivu prostředí a přinést sociálním pracovníkům profesní perspektivu. Ta v současné době není formálně ukotvena a rozvoj sociální práce je limitován úrovní jednotlivých systémů. Sociální pracovníci pak mají pouze možnost kariérního rozvoje, který však může být limitován konkrétním zaměstnáním a úzkou specializací.

Výhled pro blízké období

Harmonogram přípravných prací se díky politickým změnám a rozpuštění Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR posunul do období po ustavení vlády a Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR po volbách v říjnu roku 2013. Cílem je získat dostatek podkladů a argumentů pro zařazení profesního zákona sociálních pracovníků do legislativního plánu prací vlády. V tuto chvíli není podstatný termín přijetí právní úpravy, podstatná je v tuto chvíli shoda. Shodu vnímají odborníci, kteří se na přípravě doposud podílejí, a aktivní přispěvatelé do debat jako spojení se sociálních pracovníků a hledání společného cíle. Vývoj v posledních dvaceti letech, který sociální práci otevřel nové možnosti pro její uplatnění, přinesl také současně, trůfám si říci, roztříštění a podřazování sociální práce do jednotlivých systémů sociální ochrany. To vyvolává dojem bezpečného prostředí speciální právní úpravou vymezených systémů pro realizaci sociální práce. Nezajišťuje to ovšem podmínky pro profesní rozvoj. Podporu sociálním pracovníkům, etablování profesního stavu, formulaci práv a povinností pro výkon profese, ochranu profesního statutu a ochranu kvality výkonu sociální práce, kvalitní a individuálně orientovaný systém celoživotního vzdělávání takové speciální právní úpravy, včetně klíčového zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů nepřinesly.

Sociální pracovníci mají po téměř deseti letech příležitost prosadit opatření, která mají za cíl prospět jim samotným, profesi a v důsledku jejich klientům a celé společnosti. Pokud se však obec sociálních pracovníků neshodne nebo ke konsensu nad profesním uspořádáním nedojde, je to zprávou, že regulace v této oblasti není chtěná. To by znamenalo ukončit práci na takové právní úpravě a akceptovat být leckdy velmi nevýhodující podmínky, které sociální pracovníci mají. Musíme si uvědomit, že stát nemusí mít zájem o úpravu profesního uspořádání a etablování další profesní skupiny v pomáhající oblasti, jako tomu bylo v případě formulace a garance například právní pomoci (advokacie) či zdravotní (lékařské) pomoci. Oblast sociální práce a její působení je z hlediska potřeb regulace státu dostatečná, je-li minimální – stát nemá partnera pro vyjednávání. Nemá však ani potřebu nebo možnost řešit sociální problematiku systémově a univerzálně se zástupci, kteří mají v rukou klíč pro její řešení. Fragmentace jednotlivých sociálně politických opatření do zájmů minoritních subsystémů sociální ochrany se v posledních letech ukazuje jako neúčinná.

Závěrem je nutné říci, že diskuse v tuto chvíli jistě nekončí ani se neblíží k závěru. V tuto chvíli je žádoucí limitovat prostor pro debaty do poloviny příštího roku a nabídnout budoucí vládě úpravu profese ve věcné podobě záměru na druhou polovinu roku 2014. Již ze současného vývoje prací bude pak paragrafované znění nutné připravit tak, aby nabývalo postupné účinnosti. Obec sociálních pracovníků pak musí vytvořit platformu pro kontinuální dialog mezi zaměstnavateli sociálních pracovníků, vzdělavateli sociálních pracovníků

a samotnými sociálními pracovníky a zorganizovat samosprávné prostředí. Toho nebude moci dosáhnout dříve než postupnými kroky od schválení právního předpisu. K tomu by v optimálním případě mělo dojít v průběhu roku 2015. Nicméně na tomto místě považuji za důležité upozornit, že bytí rámcově uvedené termíny není možné považovat za reálné bez aktivního přispění samotných sociálních pracovníků. Nepřímo si tak dovoluji obrátit se na čtenáře odborného časopisu, aby se zajímali o vývoj, uplatňovali své podněty a připomínky prostřednictvím odborných společností či oborových profesních uskupení.

Děkuji redakci za možnost informovat čtenáře a přispět do debaty a doufám, že i časopis Sociální práce / Sociálna práca bude i nadále prostorem pro tuto debatu.

Radek Suda,

Oddělení strategií a koncepcí sociální práce MPSV ČR

Poznámky

- 1 Tématu přípravy profesního zákona byla mj. věnována část Celostátní konference sociálních kurátorů, Odborná konference Konfederace sociálních služeb a workshop 5. výročního kongresu sociálních služeb. Další diskusní fórum je plánováno pro zainteresovanou veřejnost na semináři v závěru tohoto roku, bližší informace o konání akce budou k dispozici RaRoSp, Asociaci vzdělatelů v sociální práci a pořadatelům odborných seminářů a konferencí, kde bylo téma již diskutováno.

www.socialniprace.cz

aktuální zprávy
pozvánky na konference
zajímavé výzkumy
ankety k tématům čísel
duely osobností
záznamy přednášek odborníků

nabídka zaměstnání v oboru
pozvánky na vzdělávací akce
disertace a jiné diplomové práce
možnost založení vlastního blogu
informace o školách sociální práce
nabídka publikací

on-line prodej a distribuce časopisu

- databáze placených čísel
- časopis k dispozici pro PC, Mac a mobilní zařízení s iOS nebo Android
- po nabití kreditu je časopis k dispozici téměř okamžitě
- platby kartou, systémem Paypal či pomocí SMS
- dostupnost zakoupeného čísla časopisu je garantována po dobu dvaceti let

www.floowie.com/cs/avsp

on-line diskuse, ankety a aktuální zprávy

- distribuce aktuálních informací
- zprostředkování zajímavých akcí
- výzvy k diskusi a účasti v anketách

www.facebook.com/socialniprace

on-line videa a záznamy přednášek

- zprostředkování přednášek osobností sociální práce, sociální politiky, sociologie apod.
- prostor pro šíření zpráv prostřednictvím videa

www.youtube.com/user/socialniprace

Využitie mediácie v práci s rodinou v ohrození

Application Mediation in Work with Family in Danger¹

Michal Kall, Alena Molčanová

Michal Kall² bol študentom Prešovskej univerzity v Prešove, Gréckokatolíckej teologickej fakulty, študijného programu mediačná a probačná služba. V roku 1997 prijal ponuku pracovať s ľuďmi bez domova. Najprv v pobytových službách, neskôr v poradenských, ako aj priamo v teréne. Počas svojej práce prichádzal do kontaktu s rodinami v ohrození, ktoré sa náhle ocitli na ulici z rôznych príčin. V roku 2008 prijal ponuku Návrat, o. z., pracovať s rodinami v ohrození, a to formou sanácie rodinného prostredia a rodinnej mediácie.

Alena Molčanová³ od roku 1998 pracuje v sociálnej oblasti. Keďže inklinovala k problematike pomoci deťom, ktoré majú za sebou závažné udalosti, akými sú strata rodičov, zažité násilie či iné ohrozujúce skutočnosti, začala v roku 2001 pracovať pre organizáciu Pomoc obetiam násilia. V roku 2006 prijala ponuku pracovať pre Návrat, o. z., a rozvíjať novú službu pre rodiny v ohrození – sanáciu ako aj služby pre náhradné rodiny. Ak to čas a pracovné povinnosti dovoľia, zúčastňuje sa ako lektor, tréner, supervízor a mediátor na rôznych aktivitách realizovaných aj inými organizáciami.

Abstrakt

Hlavnou ideou práce bolo prezentovať možnosti aplikácie mediácie v práci s rodinami v ohrození. Mediácia je metóda, ktorou tretia, neutrálna strana vstupuje do konfliktu a pomáha konfliktným stranám v riešení ich sporu. V teoretickej časti sa zaoberáme vymedzením základnej pojmológie v oblasti práce s rodinou, etablovaním služieb pre rodiny v ohrození a analýzou východiskových konceptov mediácie s dôrazom na mediáciu ako podporný vzťah a pomáhajúci proces.

Pomocou predostretých teoretických úvah poukazujeme v praktickej časti na možnosti aplikácie mediácie v službách pre rodiny v ohrození. Na príkladoch dobrej praxe približujeme uplatnenie parciálnych mediačných nástrojov v dennej praxi v službách pre rodiny.

Kľúčové slová

rodina, mediácia, dobrá prax, služby pre rodiny

Abstract

The main idea of this thesis was to present the possibilities how to apply the mediation at work with families in danger. Mediation is a method by which a third party, the mediator, enters into the conflict between two other parties and helps them resolve their dispute. The theoretical part deals with defining the basic concepts of working with the family, establishing services for families at risk and analyzing the initial concepts of mediation with an emphasis on mediation as a supportive relation and a helping process. The practical part points to the possibilities how to apply the mediation in services for families in danger using presented theoretical considerations. The examples of good practice describe the application of partial mediation tools in daily practice in services for families.

Keywords

family, mediation, good practice, service for families

Riešenie konfliktov kontradiktórnym spôsobom je štandardným pravidlom. Strany v konflikte sú vnímané ako „rozhnevané“, v istom momente oslovujúce sudcu, aby rozhodol, na koho strane je právo a kto je v nepráve.

Existuje však aj iná forma riešenia sporov, zavedená prastarou tradíciou – forma dialógu medzi účastníkmi sporu alebo prostredníctvom tretej, neutrálnej strany, ktorá sama o sebe nemá záujem na výsledku, jej úlohou je pomôcť obojom stranám, nájsť vlastné riešenie problému. V súčasnosti najznámejším procesom takéhoto riešenia je mediácia a naším cieľom je prezentovať možnosti aplikácie mediácie v práci s rodinami v ohrození – v priebehu sanácie.

Práca s rodinami v ohrození

Genéza etablovania služieb pre rodiny v ohrození

Sociálna práca s rodinou bola na Slovensku pred rokom 1989 výlučne doménou štátu a štátom definovaných inštitúcií (deti boli z rodín vynímané a umiestňované do ústavov, po vyňatí dieťaťa s rodičmi nik nepracoval).

Sanácia rodín bola v československom prostredí definovaná ako „postupy podporujúce fungovanie rodiny, ktoré sú opakom postupov vyčleňujúcich niektorého člena rodiny kvôli tomu, že je sám niekým z rodiny ohrozený. V súčasnosti v západných krajinách prevažuje názor premietajúci sa do praxe sociálnej práce, že sanácia rodín by mala byť metódou prvej voľby u väčšiny prípadov“ (Matoušek, 2003: 36).

V užšom kontexte je vymedzenie, podľa ktorého sanáciu rodín definujeme ako „súbor opatrení sociálnoprávnej ochrany, sociálnych služieb a ďalších opatrení a programov, ktoré sú poskytované alebo uložené prevažne rodičom detí a deťom, ktorých sociálny, biologický a psychologický vývin je ohrozený. Dôsledkom neriešenej alebo akútnej situácie ohrozenia dieťaťa môže byť jeho umiestnenie mimo rodinu. Základným princípom sanácie rodiny je podpora dieťaťa prostredníctvom podpory jeho rodiny“ (Bechyňová, Konvičková, 2008: 18).

Krátky exkurz službami pre rodiny v ohrození na Slovensku

V minulosti boli poruchy rodinného systému či ohrozenie dieťaťa vnímané ako vážny priestupok proti morálnym normám a zákonu, či ako trestný čin a prípady boli riešené s dôrazom na trestno-

právne aspekty. Dunovský (1993) však zdôraznil, že trestajúce riešenie je len možnou súčasťou celého problému. Dôležitejšie je zabezpečenie psychologickú a sociálnu podporu a pomoci postihnutým a ich rodine.

Prístupom zameraným na primárnu ochranu dieťaťa bol protektívno-kontrolujúci prístup. To neznamená nič viac než odobratie dieťaťa z rodiny a zverenie ho do starostlivosti „náhradnej“ inštitúcie. Problémom je, že nasleduje pridelenie viny obojom rodičom a bez následnej adekvátnej pomoci možno zároveň hovoriť o dodatočnom potrestaní dieťaťa, pretože to je vyňaté zo svojho sociálneho prostredia.

Prístup protektívno-terapeutický, ponímaný ako tzv. primárna terapeutická intervencia, je zameraný na poskytnutie pomoci dieťaťu traumatizujúci zážitok otvoriť, vytesnať ho a zbaviť sa ho (Dytrych, Dunovský, Matějček, 1995). V súvislosti s realizáciou takéhoto postupu upozorňuje Herman (1997) na množstvo a zložitost' symptómov traumatizovaných detí. Ich liečba je často fragmentizovaná a neúplná. Je možné, že „pacienti“ budú zapletení do „dlhotrvajúcich deštruktívnych interakcií, v ktorých zdravotnícky alebo psychiatrický liečebný systém kopíruje správanie násilníckej rodiny“ (Herman, 1997: 173).

Každý z uvedených prístupov uprednostňuje niektorú profesiu (punitívny – políciu a súdy, protektívno-kontrolujúci – sociálne profesie, protektívno-terapeutický – psychológov a psycho-terapeutov). Sopková (1994) v kontexte rodín, v ktorých sa udialo násilie, uvádza ako najefektívnejší tzv. proaktívny integrovaný prístup, vychádzajúci z tézy aktívnej spolupráce všetkých inštitúcií a občanov, pričom každý „pomáhajúci“ musí byť jedným z tímu a musí vedieť, čo má a môže urobiť. O tejto multiprofesionálnej pomoci rodinám možno uvažovať v zmysle práce orientovanej na rodinu, o ktorej už v roku 1890 hovorila Zilpa Smithová (porov. Smithová in Filadelfiová, Guráň, 1994). Kritizovala kolegov, že väčšina z nich sa stará o jednotlivých „chudobných a chorých“ bez toho, aby za nimi videli ich rodinné vzťahy. Dôležitejšie je podľa jej názoru starať sa o rodinu ako celok, väčšinou s cieľom zachovať ju, no niekedy tiež pomôcť k jej rozpusteniu.

Zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele č. 305/2005 Z. z. uprednostnil včasnú intervenciu, s ohľadom na odborné zistenia, že čím kratšie trvá náročná situácia v rodine, tým je väčšia ochota jednotlivých členov rodiny k spolupráci

a tým je väčšia pravdepodobnosť ozdravenia rodinného systému.

Trendom v intervenciách je kompetentný a multidisciplinárny prístup pri práci s rodinami (sancia rodín).

Mediácia

Východiskové koncepty mediácie

Pôvod termínu mediácia je v latinskom slove „medium“ – stred alebo „medius“ – prostredný. Označuje sa ním alternatívna metóda riešenia konfliktov, využívajúca prítomnosť prostredníka alebo mediátora (Riskin a kol., 1997).

„Mediácia je zásah do konfliktu tretou, neutrálnou stranou. Zásahom do konfliktu je mienený zásah do konfliktného vzťahu, procesu jeho riešenia, nie ako zásah do vecnej podstaty konfliktu“ (Holá, 2003: 50). Sprostredkovateľ/mediátor v procese nesleduje svoj osobný cieľ, jeho úlohou je podporovať obe strany pri identifikácii ich záujmov a v konečnom dôsledku dospieť ku konsenzuálnej dohode.

V oblasti rodinných záležitostí mediácia nemá dlhú tradíciu. Jej počiatky siahajú do 70-tych rokov 20. storočia. V oblasti rodinného práva rozlišujeme dva druhy mediácie:

- mediáciu rodinnú, ktorá sa snaží riešiť spory vo vzájomnom spolužití, a
- mediáciu rozvodovú.

Kľúčovou v rodinnej mediácii je skutočnosť, že rodinné spory (napr. rozvod) sú multidimenzionálne a konflikty medzi zúčastnenými stranami bežia viacerými rovinami. Napr. pri zmienenom rozvode ide o tieto roviny:

- osobno-psychickú,
- finančnú,
- právnu,
- vzťahovú (voči partnerovi a deťom) (Breidenbach, 1995: 259).

Účastníkmi rodinnej mediácie sa stávajú okrem klientov – manželov a mediátora, ako nestrannej tretej osoby, aj deti. Preto v sebe rodinná mediácia zlučuje aj prvky rodinného poradenstva či psychoterapie.

V tomto kontexte sa ponúka špecifickejšia definícia mediácie Petra Kríža (porov. Kríž in Holá, 2003), podľa ktorého je mediácia „proces facilitácie riešenia sporu dvoch či viacerých strán, smerujúca k dohode. Cieľom je spokojnosť strán väčšia než v ostatných variantoch riešenia sporu. Žiaducim produktom je trvanlivosť dohody a otvorenosť strán k vyhovujúcej úrovni ďalšej vzájomnej komunikácie“ (Holá, 2003: 51).

Mediácia ako podporný vzťah

Mediáciu môžeme definovať ako krátkodobú intervenciu stavajúcu na atribútoch:

Dobrovoľnosť – daná nastavením klientov „... aby ich konflikt bol cestou mediácie riešený a vyriešený. Dohoda o mediácii konfliktu býva prvou dohodou klientov. Je to pozitívna skúsenosť s kooperáciou, ktorá ovplyvní ich dôveru v seba navzájom a ochotu v započatej spolupráci pokračovať“ (Holá, 2003: 37).

Dôvernosť a dôvera, pričom dôvernosť je charakteristikou procesu a dotýka sa primárne informácií zdieľaných v procese mediácie. Atribút dôvery ako charakteristiky vzťahu je v mediácii vnímaný v dvoch rovinách – dôvera v mediátora a dôvera medzi klientmi navzájom. Nastolenie dôvery je jedna z najťažších úloh mediačného procesu.

Zmena kompetície (súperenia) na kooperáciu (spoluprácu) je výsledkom procesu mediácie, súčasne je však aj jeho predpokladom, prostriedkom aj cieľom. Kooperácia je podľa Kríhovlahého (1977) ochotou k obeti, odolnosť k pokúšaniu a ohľad na spoločné záujmy. Príťažlivým cieľom spolupráce je spravodlivé rozdelenie hodnôt (získov) (Kríhovlahý, 1977: 171).

Na kooperatívne správanie pôsobia tri motivačné sily:

- citlivosť k znepokojujúcim veciam (človek tvorivo pristupujúci k riešeniu konfliktov sa vyznačuje citlivosťou ku všetkému, čo život sťažuje, čo zraňuje);
- odvaha pozrieť sa na veci „s vedomím rizika“;
- sebadôvera.

Orientácia na budúcnosť podľa Holej (2003) umožňuje náhľad, že počiatočnú príčinu nepovažujeme za nutnú súčasť toho, čo sa deje v danej chvíli („vnímavá mediácia však reflektuje pocity a pochopenie situácie klienta“) (Holá, 2003: 40). V procese mediácie zdôrazňuje mediátor realitu odlišných názorov a nevyhnutnosť pochopenia odlišností. „Pokiaľ klient nerozumie svojmu partnerovi, nedokáže sa na jeho situáciu pozrieť z jeho pozície, potom mu len ťažko prizná právo na vlastné nahliadanie veci. Je to proces vzájomný“ (tamtiež).

Alternatívy v zmysle hľadania nových možností pre dohodu a spoluprácu je významnou premennou od predchádzajúceho súperenia a nasmerováva ku spolupracujúcemu vzťahu.

Kľúčovým atribútom mediácie je nestrannosť a neutralita mediátora. „Neutralita je testom mediátorových schopností pomôcť partnerom nájsť vlastné východisko, bez toho, aby vnucoval

vlastné názory na žiaduce riešenie ich konfliktu... Prvoradou úlohou mediátora je pripojenie sa ku systému, ktorým je konfliktný vzťah, a súčasne ostať neutrálny. ... Neutralita mediátora znamená angažovanosť a pochopenie pre každého účastníka konfliktu“ (tamtiež).

S princípom prevzatia zodpovednosti, ktorý je v mediácii kľúčový, súvisí atribút slobody rozhodovania. Klienti majú príležitosť uvažovať o navrhovaných riešeniach a rozhodnúť sa pre niektoré z nich podľa svojich potrieb a záujmov. Následne prevziať zodpovednosť za zvolené.

Mediácia ako pomáhajúci proces

Mediácia je podľa Holej (2003) riešením konfliktov komunikáciou, aj „transpersonálny prístup“, v rámci ktorého je komunikácia považovaná za prostriedok dorozumievania. Mediátor má za úlohu citlivo vnímať a rešpektovať vnútorný svet klienta. Toto je samo o sebe súčasťou pomáhajúceho procesu, založeného na dialógu medzi klientom a mediátorom. V tomto dialógu vzniká určité napätie pri vymedzení toho, „čo je práve teraz najdôležitejšie a ktorý krok je ten najlepší“ (Holá, 2003: 36).

V procese mediácie ide predovšetkým o nadobudnutie pocitu sily u zainteresovaného a prebudenie nádeje, že problém zvládne, pokiaľ uvedie do chodu zodpovedajúce mechanizmy. Takto poňatá mediácia je zameraná na schopnosť klientov riešiť problém (inšpirovaná kompetenčným modelom).

Mediáciu definujeme ako podporný vzťah a pomáhajúci proces vzhľadom na ciele, o ktoré usiluje. V odbornej literatúre sú uvádzané, ako zhrňa Holá (2003), nasledujúce ciele:

- Zvládnutie konfliktnej situácie.
- Pomoc klientom pochopiť vlastnú situáciu, záujmy.
- Umožniť klientom lepšie pochopiť podstatu a rôzne aspekty konfliktu a redukovať ho na riešiteľnú úroveň.
- Poskytnúť klientom model pre riešenie prípadných konfliktov v budúcnosti.
- Podporovať kooperatívnosť a slušnosť pri riešení konfliktov a tým zlepšiť vzájomné vzťahy.
- Umožniť rozhádzaným stranám spoločný náhľad na ich vzájomný vzťah a tým ich opäť orientovať na seba.
- Mobilizovať sily a schopnosti klientov.
- Nastoliť otvorenú komunikáciu danú pokojným vyjadrovaním a vzájomným načúvaním.

- Vytvoriť a prijať jasne formulovanú, zrozumiteľnú a prakticky uskutočniteľnú dohodu, prijateľnú pre všetkých zúčastnených.

Tieto dlhodobé ciele sa v konečnom dôsledku podieľajú na celi kľúčovom, ktorým je spokojnosť klienta – účastníka mediácie (Holá, 2003: 44).

Aplikácia mediácie v práci s rodinou v ohrození

Interpersonálna komunikácia ako základ rodinného mediálneho procesu

Pod pojmom konflikt rozumieme situáciu, kedy sa dvaja ľudia nemôžu dohodnúť na tom, čo robí jeden z nich, alebo kedy jeden z nich nechce, aby to robil (Burton, J., Dukes, F., 1990). Podľa Labátha (2004) je začiatok konfliktu charakterizovaný nemožnosťou dosiahnuť zhodu.

Konflikt v rodine je možné interpretovať rôzne. Podľa Labátha (2004) môže ísť o problém rodinného systému, problém vnímania, komunikácie, rodinných aliancií, problém rodinnej dysfunkcie alebo disharmónie, stret dvoch kultúr a pod. Z hľadiska obsahového môžeme ďalej konflikty posudzovať ako rozvrat rodiny, emancipáciu jedného z členov rodiny, nesúlad v tzv. kolíznych oblastiach manželského života, rozvod, porozvodové vysporiadanie a pod.

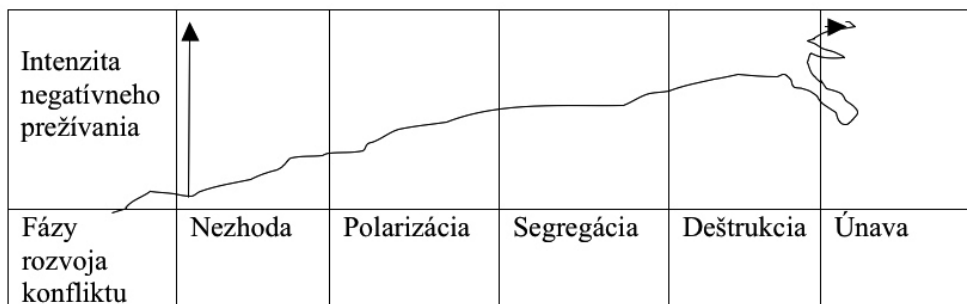
Podľa Labátha (2004) konflikty aj v rámci rodinného systému prebiehajú spravidla piatimi základnými fázami:

- iniciálna, identifikovateľná nezhoda a nesúladom,
- polaritná, kde obe strany smerujú k opačným stanoviskám (polaritám) voči druhej strane,
- segregáčna, príznačná potrebou strán nestýkať sa s druhou stranou,
- deštrukcie, kedy jedna strana útočí na druhú alebo na seba útočia vzájomne,
- únavy alebo odplaty, nasledujúca po kulminácii konfliktu.

Pre adekvátnu intervenciu v konflikte je nevyhnutné porozumieť prežívaniu. Počas prvých štyroch fáz konfliktu stúpa negatívne prežívanie, situácia sa zhoršuje. V piatej fáze majú negatívne pocity tendenciu klesnúť, no iba v prípade, ak sa neobjaví deštruktívny podnet. Ak sa tak stane, „zúčastnené strany kmitajú medzi fázou deštrukcie a fázou odplaty“ (Labáth, 2004: 54).

Obr. č. 1 Fázy konfliktu (Labáth, 1994)

Konflikt charakterizujeme ako vyvíjajúci sa proces, ktorý sa môže prehlbovať alebo utlmovať. Niekedy sa zafixuje na istom stupni. Vzhľadom na to, že je to proces, je možné ho ovplyvňovať v pozitívnom aj negatívnom smere.

Podľa Glasla (1999) rozlišujeme 9 stupňov eskalácie konfliktu:

Napätie – Konflikt začína napätím, ktoré nevyhnutne neústi do konfliktu samotného.

Debata – Strany vystupujú ráznejšie voči sebe, napätie je výraznejšie vnímané ako konfliktné. V komunikácii sa objavujú stratégie a konkurencia, ktoré postupne prerastajú do taktiky (ponímanej ako zbraň).

Činy verzus slová – Strany začínajú tvrdsie presadzovať svoje záujmy a snažia sa zabrániť druhej strane v dosiahnutí cieľa. V tomto stupni dochádza spravidla ku zabrzdzeniu komunikácie v zmysle „rozprávať nestačí, musia nastať činy“. Zlosť narastá rovnako, ako rozhodnutie presadiť sa za každú cenu.

Koalície – Prechod do štvrtého stupňa v sebe obnáša nový obraz: aby bolo možné druhú stranu poraziť, je potrebné zabezpečiť si posily, a tak sa začínajú budovať koalície a druhá zodpovednosť/vina je ponechávaná na druhej strane.

Strata tváre – Strany si robia navzájom podrazy, čo vedie ku strate morálnej integrity. Pre tento stupeň je charakteristické nalomenie dôvery.

Hrozby – Konfliktné strany sa snažia skrz hrozby prezentovať svoju moc, v snahe získať absolútnu kontrolu nad celou situáciou. Hrozby prechádzajú do ultimát a celá situácia sa radikalizuje.

Limitované úder – Strany plánujú a realizujú odplatu, v tomto štádiu strany považujú deštrukciu za výhru. Ľudské kvality už nie sú hodnotou.

Roztrieštenie (fragmentácia) – Strany do hĺbky rozvíjajú stratégie zničenia, zasiahnutie druhej

strany v najcitlivejšom mieste s cieľom dosiahnuť totálne zničenie nepriateľa.

Spoločne do priepasti – Tu už neexistuje cesta späť – jediným cieľom je dosiahnuť zničenie protivníka aj za cenu samozničenia, vrátane prežívania radosti zo samozničenia.

Obdobne ako konflikt prebieha rôznymi fázami, mala by v rámci týchto fáz byť realizovaná aj adekvátna intervencia. Kolbelová (porov. Kolbelová in Labáth, 2004) potvrdzuje, že efektívny je ten mediátor, ktorý flexibilne reagoval na správanie sporiacich sa strán a využil dynamický prístup – dobre odhadol, v akej fáze konfliktu sa zúčastnené strany nachádzali, a podľa toho použil mediačné, facilitačné alebo negociačné metódy medzi sporiacimi sa stranami. V prípade deštruktívnej fázy aj oddelené stretnutia. Teda primeranú intervenciu od permissivity až po direktivitu.

Mediácia by mala podľa Prokscha⁴ (1998) zúčastneným stranám otvoriť cestu ku svojpomoci a poskytnúť perspektívu budúcej komunikácie a kooperácie.

Podľa Labátha (2003) možno stupne rozvoja konfliktu identifikovať na základe indikátorov (vnímaných z komunikácie), vzhľadom na mieru eskalácie konfliktu použiť adekvátnu intervenciu (viď obr. č. 2) a flexibilne reagovať na zmeny správania účastníkov sporu (Labáth, 2004: 53).

Obr. č. 2 Indikátory, ciele účastníkov sporu v jednotlivých fázach konfliktu a intervencie mediátora

Fáza eskalácie konfliktu	Nezhoda	Polarizácia	Segregácia	Deštrukcia	Únava
Indikátor	Odlišný názor, záujem, postoje, hodnoty Nesúhlas s druhou stranou	Presadzovanie svojho záujmu, názoru, postoja za každú cenu Hľadanie argumentov na porazenie druhého Rozširovanie argumentácie a vtahovanie iných tém a osôb Vzdalovanie sa od pôvodného problému	Neochota počúvať druhého Vyhýbanie sa druhému alebo niektorým témam Vznik komunikačných bariér	Presmerovanie cieľov Priama a nepriama agresia	Apatia, nedôvera, vyčerpanie, nezáujem o riešenie sporu Pocity krivdy Pomstychtivosť
Cieľ strán	Riešiť problém	Vyhrať	Nekomunikovať	Zablokovať alebo zničiť	Nazbierať sily
Intervencia	Priama komunikácia	Riadená komunikácia	Sprostredkovaná komunikácia	Oddelené stretnutie	„Vzdelávanie strán“ resp. Direktivita

V prípade zachytenia indikátorov deštrukcie, únavy alebo segregácie (separácie, izolácie) by mal mediátor využiť tradičné mediačné zručnosti – sprostredkovanú komunikáciu, parafrázovanie, sumarizáciu, zmenu sťažovania sa na prezentáciu záujmov, preformulovanie deštruktívnych výrokov na neutrálne či empatické (tzv. reframing alebo prerámcovanie), prípadne využiť možnosť oddeleného stretnutia strán, vzdelávanie zúčastnených strán a pod.

Keď sa javí, že zúčastnené strany prechádzajú ku spolupráci, je prospešné začať využívať facilitáčne zručnosti, zamerané na proces komunikácie, prezentované kladením otázok, posilňovaním konštruktívneho dialógu, priznaním súvislostí a subjektívneho prežívania reality, budovaním akceptácie a smerovaním k dohode.

V štádiu konštruktívnej komunikácie zúčastnených strán, s cieľom riešiť problém, mediátor iba monitoruje situáciu, pričom ideálne je, aby sa strany dohodli samé. Zodpovednosť mediátora je na úrovni procesu mediácie, nie na obsahu riešenia konfliktu.

Podľa Labátha (2004) by mal byť mediátor na nižších stupňoch eskalácie konfliktu viac permissívny, podporovať efektívnu komunikáciu medzi stranami a v opačnej polarite, teda na vyšších stupňoch eskalácie, by mal byť viac direktívny. Nakoľko zúčastnené strany môžu prežívať spor rôzne, a teda aj pohybovať sa vo fázach konfliktu rôzne, je z hľadiska riešenia sporu efektívne riadiť sa správaním strany, u ktorej je správanie charakteristické pre vyšší stupeň eskalácie sporu, pretože tam hrozí deštrukcia a prehĺbenie konfliktu.

Rodina v mediácii

Pre úvodnú optiku a vymedzenie problému použijeme primárny mediačný problém v rodinnom kontexte – rozvod/rozľuku.

Unger-Soyka (ministerka sociálnych vecí Spolkovej republiky Baden-Württemberg, in: Familien-Mediation in Baden-Württemberg, s. 1) opisuje cieľ rodinnej rozvodovej mediácie následne: „Rozvod by mal prebiehať v porozumení namiesto v hádke, pri zachovaní vzťahov medzi rodičmi

a deťmi, keďže konfliktné strany stoja skrz rozchod a rozvod pred vážnou vzťahovou zmenou,“ ktorá podľa Hinza prebieha trojfázovo:

1. fáza destabilizácie,
2. fáza prekonávania/zvládania a
3. fáza restabilizácie (reorganizácie).

Kým prostredníctvom tradičného dezorganizačného modelu bol rozvod/rozluka vnímaný ako koniec rodinného systému, reorganizačný model ponúka novú perspektívu. Rozvod/rozluka nie je vnímaný ako konečný stav rodinných vzťahových štruktúr, ale ako prechodná fáza k novovznikajúcej organizačnej forme. Nová reorganizácia v sebe obnáša zmeny v rodinných interakciách, zmeny vo vzťahoch jednotlivých členov rodiny, ale aj v celej rodinnej sieti. Rodina sa v tomto kontexte po rozvode/rozluke novo organizuje do dvoch domácností v rámci binukleárneho systému. Pritom psycho-emocionálne vzťahy ostávajú zachované a rovnako môžu byť zachované rodičovské rolové pozície. Ich vystavanie a vyjasnenie indikuje priestor pre rodinnú mediáciu, ako spôsob opätovného zosnovania rodinných a sociálnych pút (Ganancia, 2004).

V tejto súvislosti je potrebné podľa Hammerbachera (porov. in Chancen und Risiken der Familienmediation, 2000) primárnu definíciu mediácie rozšíriť o nasledujúce kritéria:

- Dialóg medzi dvomi emocionálne veľmi zranenými konfliktnými stranami má byť prostredníctvom mediátora znovuobnovený, resp. mediátor má dialóg uľahčiť.
- Problémy a perspektívy reorganizácie rodiny musia byť definované a spracované spoločne, s cieľom znovuvybudovania dôvery medzi konfliktnými stranami.

Prostredníctvom poradenstva a objasňovania majú konfliktné strany príležitosť vyskúšať a urobiť autonómne rozhodnutia (k naplneniu obojstranných záujmov), vedúcich k prevzatíu kontroly nad situáciou a následnému štruktúrovanému a na výsledok orientovanému konaniu (pomoc ku svojpomoci).

V princípe podľa Mähler/Mähler (1997) v rodinnej mediácii ide o hľadanie spoločných riešení namiesto buď/alebo rozhodnutí, o dvojitú výhru, prípadne o minimálne férové vyrovnanie, namiesto víťazstva a porážky. Rozdiely medzi stranami nie sú eliminované, náhľady strán, ich vlastné pravdy sú vnímané ako základ ich záujmov, ktoré by mali byť podľa možnosti uspokojené. Fragmenty sú spracovávané a využívané pre hľadanie

riešení. Úlohou mediátora je podporovať osobný rozvoj zúčastnených strán. Len vtedy, keď sa obe strany pokúsia vzájomne porozumieť svojim záujmom a odstránia komunikačné bariéry, môžu dospieť ku vzájomnej dohode.

„Rodinná mediácia predstavuje etický komplex v tom zmysle, že je presvedčená o sile dialógu, ako jediného odrazového mostíka k trvalým riešeniam, a tiež filozofiu zodpovednosti, ktorá verí v schopnosť ľudí získať opätovnú kontrolu nad konfliktami“ (Ganancia, 2004: 26). Vzhľadom na tento fakt je nevyhnutné rodiny pre mediáciu adekvátne pripraviť.

Indikácia rodinnej mediácie a jej princípy (s dôrazom na rodiny v ohrození)

Konflikt medzi rodičmi významne vplýva na interaktívny vzťah medzi rodičmi a deťmi. Konfliktná situácia v rámci rodinného systému v sebe spravidla nesie ďalšie problémy, ktorých sa dotknuté strany obávajú.

Podľa Labátha (2004) v mediácii rodinných sporov (pričom primárne vymedzuje tieto sporové kategórie: rozvod, vyporiadanie bezpodielového spoluvlastníctva manželov a starostlivosť o dieťa a konflikt medzi rodičom a dospievajúcim potomkom), môžeme definovať všeobecné a špecifické ciele. Za všeobecné ciele možno považovať:

- zníženie napätia vo vzťahoch,
- dosiahnutie obojstranne akceptovateľnej dohody,
- vytvorenie základného rámca pre dodržiavanie tejto dohody v budúcnosti.

Špecifické ciele sú diferencované podľa druhu konfliktu. Pri rozvode je prvoradou úlohou vytvorenie kultivovaného rámca pre dosiahnutie dohody o rozvode, eliminácia negatívnych emócií, deštruktívnych prejavov a podpora miery spolupráce medzi partnermi. Pri vyporiadavaní majetku a úprave práv voči deťom sa mediácia zameriava na rovnocenné uspokojenie záujmov partnerov, rozvoj vzájomnej tolerancie a podporu konštruktívnej spolupráce vo vzťahu k deťom do budúcnosti. Pri generačných konfliktoch je potrebné sústrediť sa na odlišnú percepciu situácie vzhľadom na generačný rozdiel, podporiť pochopenie pre potreby druhej strany a posilniť nastavenie na kooperáciu pre nevyhnutne dlhú dobu.

V rámci rodinných systémov, s ohľadom na ich formy, môžeme identifikovať špecifické témy, v ktorých môže mať mediácia uplatnenie:

V tzv. nukleárnej (jadrovej) rodine môžu byť primárnym predmetom rodinnej mediácie výchovné témy a rodičovské zodpovednosti (napr. výchovný plán, školské a mimoškolské možnosti etc.), ako aj konflikty vznikajúce pri prerozdeľovaní domácich prác, starostlivosti o deti, skĺbenie rodinných a pracovných aktivít. Rovnako sem patrí vyjasňovanie predstáv spolužitia rodičov a detí (napr. trávenie voľného času, vreckové, voľba povolania, požívanie alkoholických nápojov a pod.).

V rodine rozchádzajúcej či rozvádzajúcej sa dochádza primárne ku vzťahovej zmene medzi mužom a ženou ako partnermi. Toto má významný dopad na ďalšie denné fungovanie rodiny. Tu má mediácia rozvinutých množstvo techník pre podporu rodičov v ich ďalšej rodičovskej role a rovnako ponúka nástroje aj deťom pre otváranie špecifických tém, ktoré sprevádzajú proces rozchodu/rozvodu a následného spolužitia. V rámci mediácie je možné klarifikovať potreby kontaktu s oboma rodičmi, nastaviť fungovanie detí v režime „dvoch domácností“ – teda novonastaviť fungovanie dvoch nukleárných rodín.

Samostatnú cieľovú skupinu mediácie môžu tvoriť tzv. „patchwork“ rodiny – ktoré vzniknú spojením dvoch predtým rozvedených (či osirelých) rodín. V tomto kontexte dochádza ku prepojeniu dvoch odlišných rodinných kultúr o to viac, keď do rodiny prichádza „spoločné“ dieťa. Proces spoločného zžívania sa v sebe nesie zladzovanie hodnôt, pravidiel, zvykov či rituálov, očakávaní a výchovných konceptov. V prípade vstupu takýchto rodinných systémov do mediácie je aplikovateľná tzv. mediácia viacerých zúčastnených strán, teda viacstranná mediácia. Ide napr. o vyladzovanie vzťahov a fungovania voči rodičom žijúcim mimo tento systém, vyjasnenie roly novoprichádzajúceho partnera vo vzťahu k deťom, vzťahových otázok ku príbuzným všetkých členov systému, otázok vreckového či pravidiel denného fungovania, napr. voľba sledovania televízie, čas spánku a pod.

Zaujímavú cieľovú skupinu rodinnej mediácie tvoria náhradné rodiny – adoptívne či pestúnske. Otázkou pre vyjasňovanie je napr. kontakt či právo na informácie vo vzťahu k biologickej rodine (vyjasňovanie biologického a sociálneho rodičovstva). V období puberty, pri hľadaní identity prichádzajú časté konflikty, ktoré vyžadujú vstup tretej, neutrálnej strany.

V rodinnej mediácii je principiálnym partnerský prístup. V tomto kontexte možno partnerstvo vymedziť ako pracovný vzťah medzi rodičom

a mediátorom, mediátorom a dieťaťom a rodinou. Partnerský vzťah by mal byť podľa Sobotkovej (2001) definovaný:

- spoločným cieľom (prospech dieťaťa a celej rodiny),
- vzájomným rešpektom,
- ochotou konať.

Myšlienka partnerstva je v poslednom čase presadzovaná s ohľadom na skutočnosť, že dobrí rodičia bývajú najlepšimi znalcami psychiky svojich detí a potrieb svojej rodiny. Ich skúsenosť a znalosť kontextu problémov je dobré doceniť a ich záujem pochytiť.

Princíp partnerstva sa však aplikuje pomerne náročne (špeciálne v práci s rodinami v rámci sociálnoprávnej ochrany), kde je dominantný princíp expertného prístupu. Predpokladom pre zmenu tohto nahliadania je, že mediátor:

- bude rodinu vidieť ako systém v celej jeho komplexnosti vnútorných aj vonkajších väzieb,
- bude mať nevyhnutné vedomosti o základných psychologických princípoch rodinného života (Sobotková, 2001).

Okrem týchto skutočností by mal mediátor pred započatím rodinného mediačného procesu analyzovať niekoľko významných faktorov z psychológie rodiny: závažnosť existujúcich stresorov v rodine, zraniteľnosť (vulnerabilita) rodiny, typ rodinného fungovania a zdroje odolnosti rodiny (vonkajšie aj vnútorné), stratégie riešenia problémov, stratégie zvládania ťažkostí (coopingové stratégie) a osobnosť rodičov.

Pri realizácii rodinnej mediácie sú zároveň dôležité tieto kritéria:

Zúčastnení partneri vstupujú do mediácie dobrovoľne a zodpovedne.

Mediátor napomáha objasneniu zdrojov konfliktu a konfliktnej situácie a ponúka zúčastneným stranám svoje odborné vedenie.

Počas mediácie sa mediátor orientuje výlučne na záujmy zúčastnených strán.

V tejto súvislosti je dôležité pomenovanie sporov, ktoré sú pre mediáciu nevhodné. Ide o prípady, kedy vzťah partnerov/sporných strán je nevyrovnaný a jeden z partnerov zažíva pred druhým strach. Toto je indikované v prípadoch rodinného násillia. Mediácia nie je odporúčaná v situáciách, kedy násillie trvalo dlho a u jednej zo strán pretrvávajú strach a obavy.

Mediácia je kontraindikovaná aj pre riešenie

dlhodobých hlbokých emocionálnych vzťahových kríz (mediácia je tu uplatniteľná v kombinácii s terapeutickým vstupom).

Holá (2003) zotázňuje aj prípady spojené so závislosťou na alkohole a iných drogách.

Účastníci rodinnej mediácie

Primárnymi účastníkmi mediácie sú samozrejme dotknuté strany či strany sporu a mediátor.

Mediátor – v rodinnej mediácii je vhodná účasť dvoch mediátorov – muža a ženy, pre zachovanie neutrality a rovnováhy. Oba mediátori môžu na procese aktívne kooperovať alebo jeden z nich vedie prípad a dohliada na témy a obsah a druhý dohliada na proces.

Dotknuté strany – účastníci riešiaci vzájomný spor či konflikt. V prípade rodinnej mediácie môže ísť o bilaterálnu mediáciu – napr. manželskí partneri, alebo o multilaterálnu mediáciu – mediácie sa zúčastňujú viacerí zainteresovaní, napr. rodičia a deti a pod.

V rodinnej mediácii je potrebné brať v úvahu aj možnosť nepriamych zúčastnených, tzv. „zákulisných“ – jednotlivcov alebo skupiny, majúci na konečnom výsledku mediácie osobný záujem, proces podporujú, príp. rušia – hovoríme o tzv. spoileroch – kazičoch, rušičoch možnej dohody. Zástupcovia strán – ide o právnych zástupcov, ná pomocných v otázkach právnych. Môže ísť o zákonných zástupcov – v prípade, ak účastníkom mediácie je osoba neplnoletá či s obmedzenou spôsobilosťou na právne úkony.

Expert, znalci a iní odborníci – prizývaní, ak sú potrebné nezávislé, objektívne a odborné vstupy (ide o výchovných a rodinných poradcov a pod.). Osoby nepriamo zasiahnuté konfliktom a jeho riešením – napr. príbuzní, spriatelnené osoby a pod. Do mediácie vstupujú v prípade, ak spor ovplyvnil ich vzťahové fungovanie a to spätne nepriamo ovplyvňuje riešenie konfliktu.

Priebeh rodinnej mediácie

V literatúre nachádzame zhodu v realizácii mediačného procesu a jeho jednotlivých fázach. Tie sa podľa Holej (2001) primárne delia na šesť základných fáz: 1. Zahájenie mediácie, 2. Získavanie informácií, 3. Porozumenie záujmom, 4. Hľadanie riešení, 5. Vytváranie dohody, 6. Záverečné slovo.⁵

Predmediačná fáza

Ide o nezáväznú informačnú stretnutie strán, za účelom vysvetlenia mediačného procesu

a overenia, či predmetný spor je mediovateľný.

Zahájenie mediácie

Začína zhrnutím základov mediačného procesu, úlohami mediátora a pravidlami procesu mediácie a zdôraznením dobrovoľnosti účasti.

Mediátor kladie dôraz na vytvorenie atmosféry bezpečia a nastavenie zúčastnených strán pre aktívnu participáciu na procese, so zachovaním zodpovednosti zúčastnených strán.

Zisťovanie faktov a okolností sporu

Zúčastnení dostávajú priestor pre popísanie konfliktnej situácie. Fáza je charakteristická tzv. „nepretrúšaným časom“, ktorý dostanú obe strany k dispozícii, za účelom vyjadrenia svojho náhľadu na situáciu, toho, ako ju vnímajú a prežívajú.

Úlohou mediátora je priťahovať pozornosť strán, načúvať, objasňovať otázkami a získať informácie dôležité pre komplexnejšie porozumenie situácii, s ostražitosťou voči pocitom.

Porozumenie záujmom

V tomto kroku sa posilňuje vzájomná komunikácia s cieľom upustiť od pôvodnej súperiacej pozície a postupne objavovať spoločné potreby.

Úlohou mediátora je strážiť proces, podporovať strany v komunikácii a posilňovať vôľu dohodnúť sa, v závere tejto fázy identifikovať sporné body v konflikte.

Hľadanie riešenia a formulácia návrhov

Strany sa pokúšajú hľadať vhodné riešenia, prijateľné pre zúčastnených. Pri procese hľadania riešení by sporné strany mali postupovať od najjednoduchších sporných bodov ku zložitejším a smerovať ku stanoveniu kritérií pre výslednú tzv. rámcovú dohodu.

Mediátor primárne podporuje zúčastnené strany v kreatívnom hľadaní riešení.

Vytváranie dohody

Vychádzajúc z obsahu rámcovej dohody sa pripraví výsledná dohoda, ktorá zahŕňa tieto základné atribúty: vyváženosť, konkrétnosť, realističnosť, dosiahnuteľnosť, splniteľnosť, merateľnosť naplnenia dohody a jej časové ohraničenie.

Ukončenie mediácie, resp. záverečné slovo

Je poslednou fázou mediácie, v ktorej mediátor zhrnie priebeh, ocení snahu a ohotu zúčastnených strán a dosiahnutý výsledok.

Dĺžka procesu závisí napr. od zložitosti sporu, počtu zúčastnených strán, naliehavosti prípadu, náročnosti dosiahnutia dohody a pod. Dĺžka mediáčného sedenia sú 2–3 hodiny v závislosti od počtu zúčastnených strán a obsahu sporu.

V procese rodinnej mediácie je možné využívať dva základné typy realizácie mediácie:

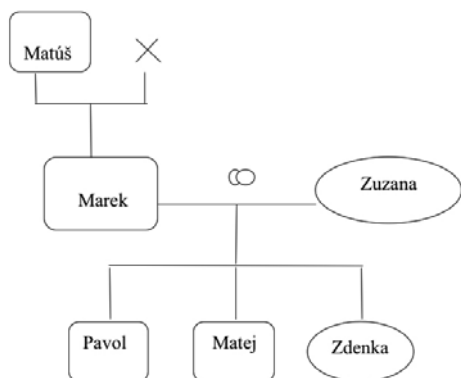
spoločná mediácia – ide o stretnutie všetkých zúčastnených strán a mediátora,

oddelená mediácia (či súkromná, individuálna, shuttle⁶) – realizovaná iba za prítomnosti jednej strany a mediátora. Táto forma je využívaná vzhľadom na skutočnosť, že prežívanie negatívnych emócií účastníkmi je tak hlboké, že nie je možné spočiatku zrealizovať ich priamy kontakt. Mediácii v takom prípade predchádzajú ukladňujúce a informačné stretnutia.

Vážnou otázkou rodinného mediáčného procesu je účasť detí v mediáčnom procese. Holá (2003) upozorňuje, že deti by mali byť minimálne účastné na konfliktach rodičov a nemali by byť vťahované do hľadania riešení a rozhodovania. S ohľadom na túto skutočnosť sa deti účastnia mediáčného procesu v jeho záverečnej fáze – kedy sú rodičia schopní predstaviť deťom niektoré konštruktívne riešenia konfliktu. Iný je proces mediácie a účasť dieťaťa pri riešení sporov, v ktorých je dieťa priamo zúčastnenou stranou (napr. dohody ohľadne pravidiel v rodine, vreckového a pod.).

Príklady dobrej praxe s uplatnením parciálnych mediáčných nástrojov v práci s rodinou v ohrození

Prípadová štúdia 1

S rodinou sme pracovali formou ambulantnej sociálnej práce, s využitím viacerých poradenských prístupov, primárne s prvkami prístupu zameraného na človeka, metódy zameranej na podporu a povzbudzovanie, metódy hodnotenia zdrojov kľúčových členov rodiny a hodnotenia rizík pre deti a rodinnú mediáciu.

Anamnestické údaje

Rodinu tvorí manželský pár Zuzana a Marek a deti: Pavol (17), Matej (15), Zdenka (6). V spoločnej domácnosti s nimi žije otec zo strany p. Marka, s vážnymi zdravotnými ťažkosťami. Dôvodom poskytovania služieb pre rodinu bola žiadosť o pomoc zo strany p. Zuzany, vzhľadom na pretrvávajúcu partnerskú krízu a jej úvahy o rozvode. Cieľom intervencií malo byť vyjasnenie situácie v rodine, diagnostika možností ozdravenia partnerského spoluzitia a zváženie možností zachovania rodiny ako celku.

Z hĺbkového rozhovoru s p. Zuzanou:

Už v prvých dňoch spoločného života vznikali medzi manželmi nezhody – p. Marek na p. Zuzanu spočiatku útočil slovné – urážal ju. Na jeho urážky reagovala tým, že sa snažila veci robiť lepšie a zároveň sa o problémoch s ním snažila komunikovať. Cítila však, že žije pod neustálym tlakom, v strachu, neistá.

Počas prvého tehotenstva a po narodení dieťaťa prišli ďalšie problémy. P. Marek sa choval agresívne, vulgárne, panovačne. V tom čase sa už správal násilnícky a opakovane p. Zuzanu fyzicky napadol (napr. pritlačil ju k stene a snažil sa ju škrtiť). Pre pokoj sa snažila čo najviac prispôbiť, stále viac času trávila doma.

Po vyhrotení situácie, keď p. Zuzanu manžel fyzicky napadol, v čoho dôsledku jej praskol ušný bubienok, a po následných atakoch sa v čase, keď mal syn Pavol asi 1,5 roka, rozhodla odísť spolu s dieťaťom k rodičom. Po roku sa vrátila v domnienke, že sa všetko zmení, a zároveň v presvedčení, že syn potrebuje svojho otca. Krátko na to sa narodilo ďalšie dieťa – zo strany p. Marka však neprichádzala žiadna výraznejšia pomoc ani podpora. V tom čase sa objavili ďalšie fyzické napadnutia. S ničím sa však p. Zuzana nikomu nezdôverovala.

Asi po ôsmich rokoch sa dokázala otvoriť a úprimne o svojej situácii porozprávala priateľom, ktorí jej v danom čase boli veľmi nápomocní. Situácia sa však zhoršovala – objavovalo sa aj priame

vyhodenie/vymknutie z domu, ktorým sa predtým p. Marek často slovne vyhrážal.

Po desiatich rokoch manželstva sa narodilo tretie dieťa – dcéra. Kedže na p. Zuzanu manžel neustále tlačil a ohrozoval ju, rozhodla sa spolu s deťmi odísť do Anglicka. Po roku však bola nútená vrátiť sa. Ani tento návrat však neznamenal zlepšenie – naopak pokračovalo ponížovanie (napr. že nie je na osoh, že nepracuje, aj napriek tomu, že sa snažila), vyhrážky a slovné vyhadzovanie z domu. Vo vzťahu k deťom p. Marek nejavil dostatočný záujem, starostlivosť ponechával na p. Zuzanu.

Začiatkom roku 2011 začala p. Zuzana vážne uvažovať o rozchode, predovšetkým preto, že ataky zo strany p. Marka sa už objavovali aj voči deťom.

Incident, ktorý sa uskutočnil na prelome októbra a novembra, ju utvrdil v presvedčení, že je nevyhnutné situáciu riešiť. Ataky p. Marka v zmysle ponížovania sa obrátili aj voči chlapcom (najstarší syn mal následne modriny na chrbte). V uvedenom čase to vyvrcholilo bitkou prostredného syna (p. Zuzana bola svedkom toho, ako mu dal niekoľko bolestivých úderov po hlave a krku), pričom následne zbil aj ju.

V ten deň sa p. Zuzana rozhodla odísť zo spoločnej domácnosti spolu s deťmi. T. č. spolu s deťmi býva u sestry. S p. Markom sú v nepravidielnom kontakte, deti tam odvetdy, čo spolu nežijú, strávil niekoľko dní a zopár nocí. Pobytu u otca sa uskutočňujú buď tak, že ich p. Marek vyzdvihne, alebo tam chlapci idú sami (chlapci to komentujú, že idú aj za dedom, ktorý s p. Markom býva v spoločnej domácnosti).

Čo sa týka finančného zabezpečenia, pokúsili sa o dohodu na príspevku p. Marka na výživu a starostlivosť o deti. Pôvodná dohoda bola 100 € mesačne na každé dieťa, s ohľadom na ich potreby.

Čo sa týka nákladov na živobytie, tie činia sumu cca 850 € mesačne, zahrňajúc bežný chod domácnosti (t. j. strava, oblečenie, veci bežnej spotreby, cestovné...). Okrem toho majú ako rodina v roku mimoriadne výdavky, napr. zdravotné náklady – zubné strojčeky, lieky na alergiu u Zdenky, vodičský preukaz, v blízkej budúcnosti zakúpenie hudobného nástroja (klavír), zabezpečenie potrieb pre záujmy a mimoškolskú činnosť, výdavky na sporenie na stužkovú a pod. Vyššie vyčíslená suma nezahŕňa priame náklady na bývanie, naľkoľko t. č. bývajú u sestry p. Zuzany a prispievajú jej podielovo na spoločnú stravu a náklady na prevádzku domácnosti. V blízkej budúcnosti

by sa však p. Zuzana s deťmi chcela osamostatniť (pričom pre ich potreby by sa suma predpokladaného mesačného nájmu mala pohybovať vo výške min. 300 €).

Interpretácia anamnestických údajov

Manželia vstupovali do manželstva s výrazne rozdielnymi predstavami ohľadne partnerského a rodinného fungovania. P. Marek dlhodobo funguje v patriarchálnom vnímaní postavenia muža v rodine a neustále popiera / či bagatelizuje existujúce problémy. P. Zuzana, nesúc si vzorcu správania zo svojej primárnej rodiny, reagovala spočiatku submisívnym správaním, čo v konečnom dôsledku vyústilo do neschopnosti dlhobojšie zvládnuť situáciu. Správanie oboch postupne tendovalo k rozvratu rodiny. „Ak členovia rodiny nie sú schopní zmeniť správanie zamerané na riešenie problému, ktoré nefunguje, môžu pokračovať v opakovaní až do doby, že sa malý problém zmení na obrovský“ (Ritvo, Glick, 2008: 48).

V čase, keď nás rodina vyhľadala, bolo rodinné súžitie natoľko negatívne, s existenciou brachiálneho agresie voči viac ako jednému členovi domácnosti, že nebolo možné realizovať služby smerujúce k úprave rodinných pomerov.

„Je ťažké zaoberať sa potrebami detí, ak je niekto skrúsený z manželských sporov... Čím viac sú rodičia odpojení od tejto časti seba, ktorá je schopná starostlivosti, tým viac je dieťa zanedbávané alebo si privykne starať sa o rodičov tak, že vezme zodpovednosť buď za domácnosť, alebo za emocionálnu podporu rodičov“ (Ritvo, Glick, 2008: 55).

Nakoľko sú v rodine maloleté deti, upriamili sme pozornosť na ich potreby a možnosti, ako tieto potreby zabezpečiť čo najadekvátnejšie, prostredníctvom posilňovania jedného z rodičov.

Služby pre rodinu

Nakoľko nás p. Zuzana vyhľadala individuálne, v prvej časti intervencie sme sa sústredili na hĺbkovú anamnézu prípadu, s diagnostickým nahliadnutím stavu rodiny (zo subjektívneho pohľadu klientky).

Prvé stretnutia sme zamerali na vybudovanie podporného vzťahu voči p. Zuzane, v rámci ktorého sme následne analyzovali riziká prameniace z vnímanej rozvrátenosti rodinného systému a odhad ohrozenia jednotlivých členov rodiny, vyplývajúceho z prezentovaného brachiálneho a psychického násillia. Proces sme viedli prístupom zameraným na klienta.

C. H. Peterson pripomína, že „cieľom poradenského vplyvu je oslobodiť a chrániť proces sebaaktualizácie klienta, čo je dané prirodzenosťou klienta ako živého organizmu“ (Merry, 2004: 93). Autorky v tomto kontexte pridávajú: „Proces zmeny v terapii zameranej na klienta je predvídateľný iba vo veľmi všeobecnom zmysle. Je idiosynkratický a v detailoch nepredvídateľný pre každého jednotlivca. Práve nepredvídateľnosť a špecifická jedinečnosť procesov konkrétneho človeka robia terapeutove pokusy viesť proces nepotrebnými a protiterapeutickými. Direktivita naznačuje, že vopred poznáme aj cieľ určenia, aj najefektívnejší spôsob, ako sa tam dostať. Pretože ‚cesta‘ každého klienta je osobná a idiosynkratická, riadenie musí vychádzať z klienta, ktorý je podporovaný chápaním vzťahom, nie od terapeuta“ (tamtiež).

Vzhľadom na stav a následné uváženie rozhodnutie p. Zuzany k rozvodu sme sa sústredili na prípravu p. Zuzany na rozvodové konanie, úpravu pomerov po odluke (finančné zabezpečenie, kontakt a komunikácia partnerov a pod.) a podporu p. Zuzany.

V súvislosti s rozvodovým konaním sme p. Zuzane sprostredkovali stretnutie s právnym poradcom, ktorý s ňou prešiel proces rozvodového konania, odporúčania k príprave návrhu pre súd a súvislosti vyporiadania bezpodielového spoluvlastníctva manželov.

V rámci individuálneho poradenského procesu sme sa zamerali na posilnenie klientky v komunikácii vo vzťahu k deťom – ich vedenie v procese odlúčenia od otca a rozvodového konania.

Keďže sme zavnímali malé zlyhávania p. Zuzany v komunikácii s jedným z detí – Matejom, voči ktorému p. Zuzana vo významnej miere projikovala zlosť na partnera (aj vzhľadom na jeho najpodobnejšie charakteristiky s otcom), zvažovali sme možnosť prizvania detí do intervenčného procesu. Zvažovanie posilnil aj fakt, že p. Zuzana požiadala o možnú podporu pri dohode kontaktu otca s deťmi a úpravu finančnej podpory zo strany p. Marka.

V tomto kontexte sme zorganizovali dve stretnutia. Prvé za účasti detí, kde sme sa s deťmi snažili prejsť ich náhľady na rodinnú situáciu (ako vnímajú rozhodnutie odchodu od otca, ako prežívajú skutočnosť, že sa p. Zuzana rozhodla pre rozvod, aké sú ich potreby a predstavy ďalšieho fungovania). Počas stretnutia sa otvoril aj fakt agresívneho ataku otca voči Matejovi – v tejto súvislosti sme pristúpili k čiastočnej emotívnej abreakcii

a potvrdeniu neoprávnenosti takéhoto konania zo strany otca, s uisťovacími stratégiami, že Matej za toto konanie otca nenesie zodpovednosť.

V prvej fáze zvládania traumatického zážitku je najdôležitejšie definovanie a pomenovanie problému obeť násilia. Obeť sa musí dozvedieť a počuť, že sa stala obeťou násilia. Táto potreba vychádza z tézy Hermanovej (1997), že poznanie má moc. „Traumatizovanej osobe sa často uľaví už len tým, že sa spresní diagnóza a tým sa začne proces zvládania problému, pri ktorom je dôležité zdôrazňovať, že podniknuté kroky na zmenu sú znakom sily a nie slabosti, iniciatívy a nie pasivity“ (Herman, 1997: 225).

Zároveň sme s deťmi prešli ich predstavu kontaktu s otcom a ich potreby zo strany matky.

Po tomto stretnutí nasledovalo stretnutie s využitím prvkov mediácie za účasti p. Marka a p. Zuzany. Stretnutie sa uskutočnilo v ambulantných priestoroch v čase, ktorý bol s obidvomi stranami telefonicky dohodnutý.

V úvode sme obe strany vyrozumeli ohľadne cieľa stretnutia – otvorenie komunikácie medzi partnermi ohľadne úpravy vyživovacej povinnosti a kontaktu s deťmi, nakoľko partneri žijú odlúčené. Zároveň sme zdôraznili pravidlá stretnutia a objasnili priebeh. Vzhľadom na to, že sme s p. Zuzanou komunikovali osobne už pred stretnutím, pre vyrovnanie pozície p. Marka tento proces (už pri stretnutí s deťmi) viedli dvaja poradcovia (s dôrazom na zastúpenie muž – žena).

V druhej fáze sme obom zúčastneným stranám umožnili exploráciu prežívanej situácie (s možnosťou nahliadnuť prežívanie oboch strán a zároveň umožniť obom stranám počuť sa navzájom). „Počas konania môžu účastníci vzniesť sociálny konflikt, ktorý mohol byť príčinou... Tento prístup umožňuje, aby boli strany schopné pochopiť celkový dopad svojho počínania“ (Abia et al., 2000: 11).

Po prvotnej fáze, ktorá v tempe naberala na vzájomnom obviňovaní sa, sme stretnutie začali viesť viac direktívnejšie s upriamovaním pozornosti na predmet stretnutia. Zároveň sme zdôraznili nemožnosť ďalšieho bezproblémového vzájomného súžitia a tendenciu k rozvodu a tak sme predmet dohody časovo limitovali na čas do úpravy vyživovacej povinnosti a možnosti stretávania sa s deťmi prostredníctvom súdu. Pre potreby bežného fungovania sa však obe strany zhodli na nevyhnutnosti dohody do času, kým nerozhodne súd, čo bolo motivačným momentom pre

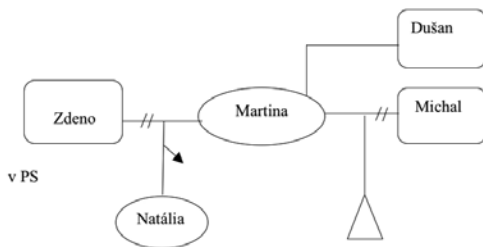
formulácie možností a potrieb súvisiacich s výživným a s kontaktom s deťmi.

Následne sme povzbudili strany k vyjadreniu možností a potrieb vo vzťahu k výživnému. Oceňovali sme doterajšie pokusy nastaviť tento proces vlastnými silami a postupne sme speli ku uzavretiu dohody. Počas tejto fázy sme do zdôvodňovania potrieb tej ktorej strany vnášali aj vyjadrenia detí / ich predstáv získaných s predchádzajúceho osobného stretnutia s deťmi.

Stretnutie sme uzavreli spísaním dohody, ktorú nateraz zúčastnené strany dodržiavajú. Intervencie pre rodinu pokračujú.

Prípadová štúdia 2

Genogram v čase započatia intenzívneho procesu pomoci

S rodinou sme pracovali formou terénnej a ambulantnej sociálnej práce, s využitím viacerých poradenských prístupov, primárne metódou motivačných rozhovorov, s prvkami párového poradenstva, a rodinnej mediácie.

Anamnestické údaje

Služby sme započali realizovať pre p. Martinu, ktorá v danom čase zvažovala možnosť úpravy podmienok tak, aby mohla prijať späť do starostlivosti svoju dcéru Natáliu (3), ktorá jej bola odňatá vo veku 1 roku a umiestnená do pestúnskej starostlivosti vo vzdialenosti 300 km od miesta bydliska p. Martiny v danom čase. O otcovi Natálie – Zdenovi nemala informácie (pravdepodobne v danom čase vo výkone trestu odňatia slobody) a nepredpokladala obnovu spolužitia s ním. S Natáliou mala sporadický telefonický kontakt, no prezentovala, že by ho chcela zintenzívniť a osobne sa s Natáliou stretnúť. Rovnako komunikovala zlosť, že jej Natáliu zobrali, pričom ako dôvod uvádzala svoj psychický kolaps a hospitalizáciu na psychiatrii, pred ktorou ju pracovníci sociálneho oddelenia úradu práce, sociálnych

vecí a rodiny (ďalej iba UPSVaR) uistili, že Natália bude umiestnená do rodiny iba na čas jej hospitalizácie. Po prepustení zistila, že Natália je v pestúnstve.

V čase započatia intervencií bolo prvotnou zákazkou klientky pomôcť pri úhrade výživného a pri podpore udržiavania kontaktu s dcérou a rovnako zvažovať, ako by mohla dostať dcéru späť do svojej starostlivosti. V danom čase žila Martina rok a pol v útulku a pri započatí našich intenzívnejších intervencií už fungovala v trojmesačnom vzťahu s priateľom Michalom – rovnako klientom útulku.

Cieľom intervencií malo byť vyjasnenie situácie, monitoring možností a rizík pre možnosť posunu z útulku do zabezpečeného bývania, zintenzívnenie kontaktu s dcérou Natáliou a úprava podmienok pre možnosť obnovy starostlivosti o ňu.

Interpretácia anamnestických údajov

Klientka napriek dlhodobému odlúčeniu motivovaná pre obnovu starostlivosti o dieťa. Psychicky v danom čase v kompenzovanom stave bez medikamentózneho podporného, zvládajúca záťaž života v komunite ľudí bez domova.

Pri telefonickom kontakte s dieťaťom zjavný záujem o jeho prežívanie, rovnako indikovaná rodičovská zodpovednosť vo forme úhrady výživovacej povinnosti aj napriek náročnej finančnej situácii (poberateľka dávky v hmotnej núdzi).

Záujem o dieťa a aktívne kroky nás presvedčili, že je „potrebné rodičom ohrozených detí efektívne pomôcť, aby zo seba vydali to najlepšie, čo v nich je, a dokázali to využiť pre svoje dieťa a pre zlepšenie svojej situácie“ (Bechyňová, Konvičková, 2008: 90).

Služby pre rodinu

V úvodných intervenciách sme zrealizovali hlbokú anamnézu, za účelom zistenia dôležitých skutočností a míľnikov v histórii p. Martiny. Zamerali sme sa na zistenie podporných zdrojov z rodiny. (P. Martina pochádza z rozvrátenej rodiny, v čase dospievania bola umiestnená v detskom domove a následne v reedukačnom zariadení. S otcom je v sporadickom kontakte, vo vzťahu k matke hostilná – vyčíta jej zlyhania a umiestnenie v zariadení. P. Martina má aj ďalších súrodencov, s ktorými nie je v kontakte – niekoľkí z nich žili s matkou. Po ukončení ústavnej starostlivosti bola premiestnená do zariadenia chráneného bývania, následne otehotnela, partner ju opustil a rovnako sa vzdal

aj dieťaťa. S Natáliou bola premiestnená do domova pre osamelých rodičov, kde došlo v roku veku dieťaťa u p. Martiny ku ataku psychickej choroby a Natália bola vzhľadom na akútnosť situácie a neexistenciu iných podporných osôb predbežným opatrením umiestnená do detského domova. Nakoľko si hospitalizácia vyžiadala dlhší čas, p. Martina prišla o dieťa (Natália bola zverená do pestúnskej starostlivosti) a rovnako aj o bývanie, ktoré bolo viazané na spolužitie s dieťaťom. Po vystriedaní niekoľkých zariadení a pobyte na ulici p. Martina vyhľadala služby útulku.) Vzhľadom na závažnú anamnézu p. Martiny a vzhľadom na potrebu primárnej podpory jej boli poskytnuté advokačné služby zamerané na kontakt s príslušným UPSVaR, ktorý mal v danom čase Natáliu v starostlivosti. Bolo potrebné presvedčiť pracovníkov o motivácii klientky ku kontaktu s dieťaťom, získanie kontaktu na pestúnsku rodinu (ktorá sa medzičasom presťahovala) a vyžiadanie intervencie zo strany úradu voči pestúnom ohľadne obnovy kontaktu.

Následne bolo p. Martine poskytnuté sprevádzanie pri osobnom kontakte s dieťaťom a jeho pestúnskou rodinou.

Keďže intervencie smerovali ku sanácii a k opatreniam sociálnoprávnej ochrany, boli pracovníkmi útulku do prípadu skrz sieťovacie stretnutie v rámci siete partnerov zaangažovaní špecializovaní pracovníci akreditovaného subjektu pre výkon opatrení sociálnoprávnej ochrany a bola započatá sanácia rodinného prostredia.

„Dôležitou podmienkou pre účinnú sanáciu rodiny je nie len formálne splnená multidisciplinárna spolupráca. Jej základnou kvalitou je partnerský prístup medzi všetkými členmi multidisciplinárneho tímu a ich prijatia princípov sanácie rodiny – pomoc dieťaťu prostredníctvom pomoci jeho rodine“ (Bechyňová, Konvičková, 2008: 26).

Ako prvotné služby sanácie bol iniciovaný kontakt s pracovníkmi obdobnej organizácie v mieste bydliska pestúnskej rodiny, ktorí potvrdili, že majú rodinu vo svojej starostlivosti. V tejto súvislosti bol v súčinnosti s pracovníkmi danej organizácie vypracovaný individuálny plán intervencie, nakoľko pestúnska rodina už bola vo fáze spracovávania životnej histórie dieťaťa. P. Martina bola zároveň inštruovaná a sprevádzaná v príprave podkladov z osobnej histórie a z histórie dieťaťa, ktoré boli postúpené pestúnskej rodine pre ďalšie spracovanie. Zároveň bol dohodnutý pravidelný telefonický kontakt p. Martiny s Natáliou, s cieľom, aby

bol pre p. Martinu ako aj pre pestúnsku rodinu predvídateľný a aby naň vedeli Natáliu pripraviť (v snahe zamedziť všetkým rušivým vplyvom, ktoré by mohli mať negatívny dopad na prebiehajúcu komunikáciu).

Sekundárne sme v danom čase realizovali partnerské poradenstvo p. Martine a jej novému partnerovi Michalovi, nakoľko sa p. Martina s ním začala intenzívnejšie stretávať. Po krátkom čase nás obaja informovali, že p. Martina je tehotná. V tomto smere sme realizovali odborné poradenstvo zamerané na ujasňovanie vízie vzájomného spolužitia. V danom čase vzťah pôsobil veľmi krehko, aj vzhľadom na nezrelosť oboch partnerov a ich nepripravenosť na spolužitie. Medzi partnermi dochádzalo ku častým konfliktom, ktoré sme v danom čase riešili prvkami mediácie (zistovanie záujmov, spenie ku vzájomným dohodám a pod.). Aj napriek snahám zúčastnených došlo v konečnom dôsledku k rozchodu p. Martiny a p. Michala, pričom sa p. Martina rozhodla dieťa si ponechať.

V rámci zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele, v platnom znení, bolo následne p. Martine sprostredkované ubytovanie v detskom domove⁷, naďalej poskytované sprevádzanie zamerané na zdravé materstvo a rovnako p. Martina pokračovala v telefonických kontaktoch s Natáliou.

Po narodení dieťaťa vyvstala otázka určenia otcovstva. V tejto súvislosti sme realizovali mediáciu intervenciu. V prvej fáze sme sprevádzali p. Michala pri návšteve p. Martiny a dieťaťa. V rámci prípravných rozhovorov sme overovali ich názor na otcovstvo a jeho určenie u oboch partnerov. V individuálnych stretnutiach sme objasnili aj právne hľadisko (v prípade, ak by určenie otcovstva malo prebehnúť na základe rozhodnutia súdu, a teda DNA skúškou). Obaja sa zhodli, že by radšej otcovstvo uviedli dobrovoľne, súhlasným vyhlásením, čo sa napokon po vzájomnej dohode v dohodnutom termíne uskutočnilo.

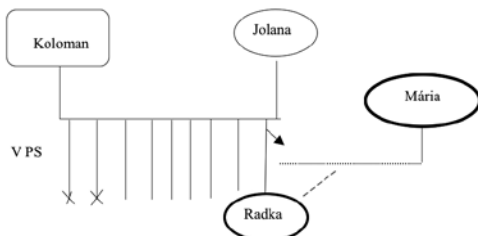
V ďalšej fáze bolo iniciované druhé mediačné sedenie, s cieľom dohodnúť podiel na vyživovacej povinnosti zo strany p. Michala a formu jej úhrady. Toto mediačné stretnutie malo štandardný priebeh so zavŕšením v podpísaní mediačnej dohody. V rámci tohto stretnutia sa podarilo zdôrazniť aj záujem dieťaťa byť v kontakte s oboma rodičmi, čo sa podarilo zabezpečiť v rámci dohody o osobnom zabezpečovaní a doručovaní plienok pre dieťa, a teda dohoda o osobnej návšteve p. Michala v zariadení.

V tomto čase zúčastnení plnia dohodu a sanácia rodiny pokračuje. V ďalšom pláne predpokladáme riešenie bytovej otázky, podporu zvládania záťaže vyplývajúcej z rodičovstva u p. Martiny a rovnako zotrvanie v kontakte s Natáliou.

Prípadová štúdia 3

Genogram v čase započatia intenzívnej pomoci

RODINA BOL POSKYTOVANÉ SLUŽBY RODNOU SPRAVDZANIA V PROCESE TRESTNÉHO KONANIA, ŠPECIALIZOVANÁ POSTTRAUMATICKÁ INTERVENCIA, REALIZOVANÝ PROGRAM KNIHA ŽIVOTA. RODINA ZARADENÁ AJ DO SKUPINOVEJ INTERVENIE (RODIČOVSKÁ SKUPINA A PODPORNÁ DETSKÁ SKUPINA). V PARCIÁLNEJ ČASTI PODPORY VYUŽITÉ PRVKY MEDIÁCIE.

Anamnestické údaje

Rodina v zložení pestúnska matka Mária a dieťa umiestnené do pestúnskej starostlivosti Radka (14 rokov).

Radka pôvodne pochádza z 9-člennej súrodeneckej skupiny, ako najmladšia z detí. Vo veku 1 roku bola Radka umiestnená do detského domova vzhľadom na komplikovaný zdravotný stav. Rodina o Radku nejavila záujem. V troch rokoch bola nakontaktovaná na záujemkyňu o pestúnsku starostlivosť, s následným zverením dieťaťa do jej osobnej starostlivosti. Od toho času bola vychovávaná pestúnkou.

Rodina nás vyhľadala v čase, keď došlo ku prejavom problémov v správaní – nakoľko Radka zažila sexuálne zneužitie, v danom čase prebiehalo trestné konanie. Pokračovala v styku s chlapcami, ktorí sa pestúnke javili nevhodní, pričom o ničom z toho vzájomne nevedeli komunikovať a ustavične sa medzi nimi vyostrovali konflikty (až do fyzických atakov zo strany Radky voči p. Márii).

Interpretácia anamnestických údajov

Radka prešla vážnymi životnými traumami (primárnou traumou je odlúčenie od biologických rodičov, sekundárnou, no nie menej významnou, je skúsenosť so sexuálnym zneužitím), ktoré nemá spracované. Rovnako bezmocná a neschopná sa v pomoci Radke cíti jej pestúnska mama, ktorá má vážny strach o Radku a jej ďalšie fungovanie – je neistá v komunikácii s Radkou, obáva sa, že Radku stratí. Rovnako Radka nevie zvládť svoje prežívanie, preto iniciuje konflikty a agresívne útoky.

Bentovim (1998) vychádza pri definícii traumy z definície stresu ako „rovnováhu narušajúcej udalosti, ktorá dočasne narušuje fungovanie a spúšťa reťazec prispôsobivých či neprispôsobivých reakcií“ (Bentovim, 1998: 37). Traumatizujúci stres predstavuje stresujúce udalosti takého rozsahu a významu, že vyššie uvedené dôsledky môžu byť zdrvivúce.

Služby pre rodinu

Vzhľadom na závažnosť informácií a vážnu anamnézu bol do intervencií angažovaný tím troch odborných pracovníkov – dvaja sociálni pracovníci, jeden z nich so špecializáciou v oblasti viktimológie, a psychológ.

Po úvodných konzultáciách s p. Máriou a Radkou – oddelene, sme dospeli k presvedčeniu, že proces pomoci je potrebné primárne zamerať na sprevádzanie Radky a p. Márie v procese trestného konania (trestné konanie vedené vo veci sexuálneho zneužitia). V rámci podporných služieb bol Radke ponúknutý priestor bezpečia a istoty pre vytvorenie potrebnej dôvery. P. Márii sme poskytovali podporné sociálnoprávne poradenstvo a vedenie vo veciach zastupovania Radky na súde, k čomu bola splnomocnená.

Nakoľko sa trestný proces predlžoval a ťažkosti v Radkinom správaní sa cyklicky objavovali, pristúpili sme s Radkou súbežne k procesu spracovania životnej histórie, keďže bolo do tejto potrebné chronologicky integrovať aj prežitie sexuálne zneužitie.

V tomto smere sme veľmi aktívne skompetentňovali p. Máriu, ako významnú vzťahovú osobu, aby bola Radke dôležitou oporou. Postupnou rekonštrukciou Radkinej minulosti (formou Knihy života – ukážka viď príloha č. 1) sa posilňovala dôvera a otvorenosť medzi p. Máriou a Radkou, čo postupne umožnilo malé zmeny v komunikačných vzorcoch (znižovanie frekvencie agresívnych atakov zo strany Radky).

Následne sme p. Máriu aj Radku zaradili do paralelne bežiaccej rodičovskej skupiny a detskej podpornej skupiny, za účelom posilnenia a rozvoja rodičovských zručností u p. Márie a ponúknutie peer-priestoru pre ventiláciu a korekciu správania pre Radku.

„V skupine dochádza ku opätovnému prežívaniu dávnych rodinných konfliktov – tie sú však prežívané ináč – korektívne. Vzťahy brániace ďalšiemu vývinu nesmú zostať v zamrznutom, rigidnom systéme, ktorý je tak charakteristický pre niektoré rodinné štruktúry. Pevné roly musia byť namiesto toho stále odkrývané a základným vzťahom s ostatnými, ktoré sú zákonite ovplyvnené rodinnou skúsenosťou, je potrebné porozumieť v aktuálnom prežívaní“ (Yalom, Leszcz, 2007: 35).

Po absolvovaní skupín sme pristúpili aj ku korekcii ďalších prvkov – vzájomnej komunikácie medzi Radkou a p. Máriou. Vhodným nástrojom sa javila mediácia, v ktorej sme sa primárne zamerali na jej edukačný charakter v oblasti vyjadrovania záujmov, potrieb a postojov. V týždenných intervaloch sme realizovali parciálne mediálne dohody korigujúce vzájomné fungovania (napr. v otázkach vychádzok, vreckového, povinnostiach a participácie na chode domácnosti a pod.) a priebežne ich vyhodnocovali.

Tento nástroj sa ukázal ako veľmi účinný, nakoľko partnerským spôsobom umožnil uspokojovanie potrieb a vzájomných očakávaní a odbúral potrebu boja, ako nástroja, ktorý bol predtým v ich vzájomnej interakcii dominantný.

Rodina t. č. funguje veľmi dobre, sporadicky nás kontaktujú.

Súhrn zistení

Zhrnutie prípadovej štúdie č. 1

S rodinou pracujeme 8 mesiacov. Prípád je špecifický, nakoľko tu v primárnom ponímaní nehovoríme o sanácii v zmysle zachovania rodinného prostredia. Špecializované služby sú zamerané na rekonštrukciu rodinného spolužitia a úpravu rodinného prostredia po rozchode rodičov.

V procese pomoci vnímame ako dôležitý moment potvrdenie nemožnosti ďalšieho spoločného partnerského súžitia v tomto čase, vzhľadom na potvrdený, no partnerom nereflektovaný brachiálny atak aj voči deťom a z toho vyplývajúcu nevyhnutnosť ich ochrany.

V prípade sme realizovali mediáciu vo vzťahu ku dvom rovinám rodinného systému – prvá matka a deti, kde sme vzhľadom na náročnosť situácie

v rodine (v anamnéze prítomnosť brachiálnych atakov voči viac ako jednému členovi rodiny) využívali aj prvky poradenstva a psychoterapie – a druhá partnerská, kde sme mediáciou riešili vzťahovú a finančnú rovinu, s dôrazom na hľadanie spoločných riešení rodinnej situácie. Vzhľadom na úroveň konfliktu medzi partnermi a jeho eskaláciu v priebehu stretnutia sme uplatnili negotačné a facilitačné nástroje a využili aj direktívny prístup, ktorý pridal procesu na vážnosti až formálnosti, čo v konečnom dôsledku zvyšuje predpoklad trvanlivosti dosiahnutých dohôd.

Pomáhajúcemu procesu pomohlo:

- overenie potrieb a záujmov všetkých členov primárneho rodinného systému prostredníctvom mediácie,
- rešpektujúce sprevádzanie v procese rozhodovania a hľadania riešení vzniknutej situácie prispôbené potrebám a osobnému tempu klienta.

Princípy, ktorými sa riadime v tomto procese:

- využitie interných a externých zdrojov rodiny/klienta,
- podpora sebaaktualizácie a sebaaprijatia,
- dôležitosť pochopenia vlastnej situácie a uchopenie autorstva vlastného životného príbehu.

Zhrnutie prípadovej štúdie č. 2

Služby rodine poskytujeme 19 mesiacov. Ide primárne o kombináciu terénnych sociálnych služieb s pobytovými službami, realizovanými partnerskými subjektmi, ako prevádzkovateľmi služby (útulok, detský domov).

Dôležitým faktorom v tejto službe je práca s „nezrelosťou“ mladých rodičov (primárne matky), ktorí opakujú vzorce správania vykazujúceho patologické prvky, prameniace z osobnej anamnézy. V tomto prípade vnímame ako kľúčový proces budovania vzájomnej dôvery medzi klientom a poradcom a ponuku zmien vzorcov správania v korektívnom vzťahu. Mediácia prebiehala primárne v rovinách právnej a finančnej. Z mediálnych nástrojov sme využívali facilitáciu, posilňovanie a iniciáciu konštruktívneho dialógu.

Predpokladáme, že tento prípad bude vyžadovať dlhodobé intervencie, pričom pomáhajúcemu procesu pomáha:

- rozdelenie zodpovedností a participácia viacerých subjektov na realizácii pomoci,
- intervencie realizované viaclíniovo za využitia sieťovania,
- podpora rodičov v preberaní rodičovských

zodpovedností a ich aktívnom naplňaní za využitia mediácie.

Princípy, ktorými sa riadime v tomto procese pomoci:

- služby „šité na mieru klienta“,
- synergický efekt partnerstva,
- všetci máme šancu byť dobrými rodičmi, ak sa nám v primeranom čase dostane primeranej podpory.

Zhrnutie prípadovej štúdie č. 3

S rodinou sme pracovali dva a pol roka kombináciou individuálnych intervencií a skupinových podporných nástrojov, so zreteľom, že sa jedná o náhradnú rodinu.

Zlomovým momentom v intervencii bolo obdobie, keď si pestúnka uvedomila inakosť svojej zverenkyne a následne tomuto pochopeniu prispôbila svoj prístup k nej (s dôrazom na rešpektujúce prijatie).

V procese mediácie sme využívali facilitačné nástroje a vzhľadom na skutočnosť, že mediácia prebiehala medzi matkou – pestúnkou a dieťaťom – zverenkyňou (ktoré bolo v danom čase v pubertálnom veku), sme volili formulovanie parciálnych dohôd s týždennou lehotou ich implementácie, korekcie vzájomného fungovania s priebežným vyhodnocovaním. U pestúanky sme sa zamerali na vytvorenie priestoru pre prechod od rodičovského k partnerskému spôsobu komunikácie a iniciácii konštruktívneho dialógu, v rámci ktorého sme ich povzbudzovali ku vyjadrovaniu potrieb, postojov a záujmov, čo si aj postupne osvojovali. V rámci služieb sme uplatňovali proaktívne integrovaný prístup.

Pre pomáhajúci proces bolo dôležité:

- precízna príprava a sprevádzanie v procese trestného konania,
- spracovávanie osobnej histórie, ktoré bolo kľúčom k postupnému odbúravaniu komunikačných bariér medzi pestúnkou a jej zverenkyňou,
- poskytnutie nástrojov podporujúcich vzájomnú dohodu (prvky mediácie).

Princípy, ktorými sme sa v procese pomoci riadili:

- odborná fundovanosť (v téme náhradnej rodinnej starostlivosti a jej špecifikách a v psychotraumatológii, mediácie zručnosti),
- reflexia a sebareflexia sú dôležitým činiteľom zmien a uzdravovania rodinného prostredia.

Diskusia

Využitie mediácie ako jednej z metód sociálnej práce s rodinami v ohrození sa javí byť veľkým prínosom, keďže okrem svojej neformálnosti ponúka aj rýchlejšie nájdenie východiska a riešení náročnej situácie.

Zároveň svojimi prvkami (ako spôsob komunikácie, vzájomné počúvanie sa, hľadanie riešení) poskytuje účastníkom šablónu pri riešení bežných konfliktných situácií, čím v sebe nesie zaujímavý edukačný potenciál.

V rámci rodinných sporov umožňuje rodinná mediácia vstup iných odborníkov v priebehu procesu mediácie (napr. manželských poradcov, právnikov). Proces však môže narážať na neznalosť priebehu služieb, tak sanácie, ako aj rodinnej mediácie. V tomto smere je nevyhnutná systémová edukácia a rovnako v jednotlivých prípadoch aj vzájomná koordinovaná kooperácia – toto sme využili v predloženej prípadovej štúdii č. 1, kde sme sieťovali právneho poradcu (ktorý bol procesne vyzrozmeneý o obsahu služieb poskytovaných klientke), a rovnako tento model je uplatnený v prípadovej štúdii č. 2, kde vďaka prepojeniu organizácií bolo možné iniciovať špecializované služby v čase, kedy klientka bola na ich prijatie pripravená. Vzhľadom na špecifickosť každého prípadu/rodiny je sieťovanie a koordinácia jedinečná a vychádza z dôležitosti poznania sociálneho systému v rámci lokality, v ktorej sú služby tej ktorej rodine poskytované.

Okrem toho má mediátor v procese rodinnej mediácie osobitne na zreteli podporu a ochranu detí žijúcich v rámci daného rodinného systému, a preto je jeho úlohou zdôrazňovať potreby týchto detí, upriamovať pozornosť na rodičovské práva a zodpovednosť voči týmto deťom. Tento zreteľ bol hybnou silou pri aplikácii mediácie v prípade č. 2, aktivizácia otca a jeho zodpovedností.

Vo významnej miere je zaujímavá aj pozícia mediátora, ktorý v procese mediácie nepreberá zodpovednosť a nerozhoduje – toto je ponechané zúčastneným stranám. V tomto kontexte je to pre zúčastnené strany zaujímavá skúsenosť, nakoľko v praxi sa spravidla stretávajú s direktívnym a kontrolným prístupom (napr. zo strany aktérov sociálnoprávnej ochrany), pričom v súčasnosti sa pozícia sociálnoprávnej ochrany v porovnaní s minulosťou výrazne mení. V kontexte nami poskytovaných služieb sa snažíme uplatňovať partnerský proaktívne integrovaný prístup. Dôraz kladieme na terapeutickosť prístupu, ktorý vnímame ako

nevyhnutný, pretože má vzťahovo korektívny charakter a napomáha osobnostnému rozvoju účastníkov.

Pre kvalitné využitie a efektívnu aplikáciu mediácie je však nevyhnutná odborná fundovanosť mediátorov vstupujúcich do rodinných mediácií (znalosti aj z oblasti psychológie, práva, pedagogiky, príp. špecializované vzdelávanie, psychoterapeutické výcviky a pod.).

Okrem odbornosti sú však dôležité aj osobnostné predpoklady a prístup pracovníkov, ktorí v službách pre rodiny v sebe integrujú viaceré zložky. V tejto súvislosti súhlasíme s Bednaříkom (2003), ktorý pomenúva niekoľko rolí odborníka v rámci pomáhajúceho procesu rodinnej mediácie: terapeut – pomáhajúci vyjadrovať pocity, myšlienky, záujmy, potreby a chápe ich; učiteľ – ktorý vysvetľuje stranám, ako fungujú niektoré veci; stratég – racionálne analyzujúci situáciu a schopný predvídať jednotlivé kroky, ktoré budú nasledovať; strážca – pomáhajúci stanoviť a udržiavať spravodlivé pravidlá; detektív – „pátrajúci“ po okolnostiach, ktoré viedli ku vzniku danej situácie, a ich vzájomných súvislostiach; inovátor – prichádzajúci s tvorivými nápadmi, a napokon hovorca – ktorý je schopný jasne formulovať svoje myšlienky a preformulovávať to, čo zúčastnení hovoria, tak, aby to bolo vzájomne pochopené. Odborne zdatným je ten pracovník, ktorý dokáže aktivizovať jednotlivé roly podľa aktuálnych potrieb prípadu.

V službách sanácie je dôležitá jasná pozícia pracovníkov, jednoduchá a bezpečná komunikácia. Pri zaradení mediačných prvkov do sanácie je dôležitá fundovanosť v sociálnej práci, znalosť základných teórií fungovania sociálnych a rodinných systémov, schopnosť identifikácie potrieb jednotlivých členov rodiny, odhad stupňa konfliktu v rodine a následne zručnosti v zaradení adekvátnej intervencie. V predložených kauzistikách sa mediácia javí v momente jej zaradenia ako intervenčného nástroja ako najvhodnejšia.

V predkladaných kauzistikách si zároveň dovoľujeme poukázať na potrebu dlhodobosti realizácie služieb pre rodiny (služby pre rodiny potrebujú dostatok času pre ich kvalitnú realizáciu), nakoľko predpokladom pre efektivitu tejto služby a zároveň jej významnou pridanou hodnotou je „kvalita vzťahu medzi profesionálom a rodičmi“ (Bechyňová, Konvičková, 2008: 142). Pre aplikáciu rodinnej mediácie v rodinách v ohrození sa javí ako zaujímavé využiť ako mediátorov práve sanačných pracovníkov poskytujúcich služby

rodine, nakoľko títo poznajú fungovanie jednotlivých členov rodiny, a tým vedú efektívnejšie intervenovať a mediácia môže byť úspešnejšia.

Z kauzistik si dovoľíme vygenerovať niekoľko dôležitých princípov:

- u klientov je dôležité pochopenie vlastnej situácie a uchopenie autorstva vlastného životného príbehu; pre proces zmeny je nevyhnutná reflexia a sebareflexia, čo práve adekvátne aplikované mediačné techniky umožňujú,
- s klientmi je potrebné stavať na silných stránkach, pozitívnych zdrojoch – interných aj externých, a na zdravom fungovaní; v tomto smere je zároveň dôležité stanovovanie primeraných požiadaviek a nepreberanie zodpovednosti za klientov,
- poskytované služby by mali byť „šité na mieru klienta“ a nevyhnutná je odborná fundovanosť poskytovateľov služieb, rodinné spory a konflikty bežia viacerými rovinami (osobno-psychická, vzťahová, rodinno-historická, právna, finančná a pod.) a angažovanie sa do ich riešenia vyžaduje špecifické zručnosti,
- vzhľadom na vážnosť situácií, v ktorých sa klienti ocitajú, je nevyhnutné využívať synergický efekt partnerstva,
- a napokon všetci máme šancu byť dobrými rodičmi, ak sa nám v primeranom čase dostane primeranej podpory.

Zavedenie rodinnej mediácie ako koherentného procesu, prípadne ako jednej z metód do praxe služieb pre rodiny je významnou výzvou budúcnosti. Rovnako významnou výzvou je priznanie dôležitosti službám pre rodiny v ohrození, vyzdvihnutie ich náročnosti a potreby realizovať ich ako špecializovanú odbornú činnosť.

Záver

„V živote neexistujú riešenia. Existujú však sily v pohybe. Treba ich vytvoriť a riešenia prídu samé.“
Saint-Exupéry

Rodinná mediácia sama o sebe alebo ako súčasť služieb pre rodiny v ohrození má v sebe potenciál hybnej sily. Rodiny a deti v nich vyrastajúce si investíciu do tohto pohybu určite zaslúžia.

Služby pre rodiny v ohrození s využitím špecifických nástrojov môžeme v Návrate realizovať aj vďaka podpore prostredníctvom Programov

nórsko-slovenskej a švajčiarsko-slovenskej spolupráce v rámci rozšírenej Európskej únie.

Zoznam literatúry

ABIA, A. et al. **Spravodlivosť pre obeť. Príručka k aplikácii Deklarácie základných princípov spravodlivosti pre obeť trestných činov a zneužitia právomoci.** Bratislava: Seretariát Rady vlády pre prevenciu kriminality, 2000.

BECHYNOVÁ, V. – KONVIČKOVÁ, M. **Sanace rodiny. Sociální práce s dysfunkčními rodinami.** Praha: Portál, 2008.

BEDNÁŘÍK, A. **Riešenie konfliktov. Príručka pre pedagógov a pracovníkov s mládežou.** Bratislava: Centrum prevencie a riešenia konfliktov, 2003.

BENTOVIM, A. **Týrání a sexuální zneužívání v rodinách.** Praha: Grada Publishing, 1998.

BREIDENBACH, S. **Mediation. Struktur, Chancen und Risiken im Konflikt.** Kolín, 1995.

BURTON, J. and DUKES, F. (eds.). **Conflict: Readings in Management and Resolution** (vol. 3 of the Conflict Series). Macmillan, 1990.

DEUTSCH, M. **Konfliktregelung.** München, Basel: Ernst Reinhardt Verlag, 1976.

DUNOVSKÝ, J. **Dítě a poruchy rodiny.** Praha: Avicenum, 1986.

DUNOVSKÝ, J. **Zneužívané a zanedbávané dítě. Výzkum, jeho praktické uplatnění a prevence.** Přednáška na 4. Evropské konferenci k problematice CAN. Padova, Itálie, březen 1993.

DUNOVSKÝ, J. – DYTRYCH, Z. – MATĚJČEK, Z. a kol. **Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě.** Praha: Grada Publishing, 1995.

FILADELFOVÁ, J. – GURÁN, P.: **Súčasná rodina – problémy a perspektívy.** In *Problémy rodiny v súčasnosti: Zborník z konferencie.* Prešov: MANACON, 1994, s. 17–28.

GANANCIA, D. **Panoráma rodinnej mediácie vo Francúzsku.** In *Zborník z medzinárodnej konferencie: Mediácia – cesta k efektívnej justícii.* Bratislava, s. 25–30.

GLASL, F. **Konfliktmanagement. Ein Handbuch für Führungskräfte, Beraterinnen und Berater.** 6., erg. Aufl. Bern – Stuttgart 1999.

HERMAN, J. L. **Trauma a uzdravenie.** Bratislava: Aspekt, 1997.

HOLÁ, L. **K uplatnění mediace v psychosociální pomoci.** *Sociální politika*, 2001, roč. 27, č. 11, s. 4–7.

HOLÁ, L. **Mediace. Způsob řešení mezilidských konfliktů.** Praha: Grada Publishing, 2003.

HOLÁ, L. **Mediace v teorii a praxi.** Praha: Grada Publishing, a. s., 2011.

KŘIVOHLAVÝ, J. **Já a ty.** Praha: Avicenum, 1977.

LABÁTH, V. **Rodinné konflikty a dynamický prístup v mediácii.** In *Zborník z medzinárodnej konferencie: Mediácia – cesta k efektívnej justícii.* Bratislava 2004.

MATOUŠEK, O. **Slovník sociální práce.** Praha: Portál, 2003.

MÄHLER, G. H. – MÄHLER, G. **Mediation bei Familienkonflikten.** In BREIDENDACH, S. – HENSSLER, M. (Hg.). **Mediation für Juristen. Konfliktbehandlung ohne gerichtliche Entscheidung.** Kolín: Dr. Otto Schmidt Verlag, 1997.

MERRY, T. **Naučte sa byť poradcom. Poradenstvo zamerané na človeka.** Banská Bystrica: Pe-gas, 2004.

RISKIN, L. L., ARNOLD, T., KEATING, J. M., Jr. **Mediace aneb jak řešit konflikty.** Palata: Praha, 1997.

RITVO, E. C. – GLICK, I. D. **Párová a rodinná terapia.** Trenčín: Vydavateľstvo F, 2002.

SOBOTKOVÁ, I. **Psychologie rodiny.** Praha: Portál, 2001.

SOPKOVÁ, E.: **Problém násilia voči ženám na Slovensku.** In *Zborník zo seminára o intolerancii a násilí voči ženám v Bratislave 10. až 11. 10. 1994.* IDCRC, Bratislava 1994.

YALOM, I. D. – LESZCZ, M. **Teorie a praxe skupinové psychoterapie.** Praha: Portál, 2007.

Použité právne predpisy

Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele v platnom znení

PRÍLOHY

Príloha 1 / Časť knihy života

Poznámky:

- 1 Príspevok je skrátením diplomovej práce.
- 2 Mgr. Michal Kall, Centrum Návrat v Prešove, Svätoplukova 12, 08001 Prešov, e-mail: kall@navrat.sk
- 3 Mgr. Alena Molčanová, Centrum Návrat v Prešove, Svätoplukova 12, 08001 Prešov, e-mail: molcanova@navrat.sk
- 4 Porov.: Proksch, in Mediation für die Praxis, 1998, s. 65.
- 5 Niektorí autori rozlišujú ďalšie fázy mediačného procesu: porov. Leynseelle P., 2002,
- 6 LABÁTH, V.: „Niekedy je efektívnejšie urobiť to tak, aby strany neboli v osobnom kontakte a komunikovali iba sprostredkované. Najmä v prípadoch, ak ide o hlboký konflikt alebo niektorá zo strán nekontrolovateľne útočí a konštruktívna komunikácia nie je možná.“ In <http://podnikanie.etrend.sk/podnikanie-firemne-pravo/nekonfliktne-riesenie-sporu.html>.
- 7 Porov.: § 57 zákona 305/2005 Z. z. v platnom znení.

ktorý rozlišuje 7 etáp – 1. Schválenie procesu, 2. Zisťovanie faktov a okolností, 3. Formulácia návrhov, 4. Rozhodovanie, 5. Dohoda, 6. Ratifikácia, 7. Dokončenie. Rovnako Bednařík A. (2003) uvádza 7 základných krokov mediačného procesu – 1. Kontakt so spornými stranami, 2. Úvod, 3. Rekonštrukcia sporu, 4. Definovanie sporu, 5. Tvorba možností riešenia konfliktu, 6. Napísanie dohody, 7. Záver. Pri kombinácii viacerých prístupov a pre validizáciu priebehu dohody možno u viacerých autorov nájsť rozkrokovanejší proces, napr. Spencer D. a Brogan M. (2006) rozlišujú až 9 krokov mediačného procesu – 1. Preparing for the mediation, 2. The mediator's opening statement, 3. The parties' opening statements, 4. Identifying issues and interests, 5. Identifying common ground, 6. Identifying early for agreement, 7. Separate sessions, 8. Final joint meeting, 9. Writing up the settlement or termination of the mediation.

Rodina mezi systémem a domovem

Family: Between System and Home

Michal Rozhoň

Mgr. Michal Rozhoň¹ se narodil v roce 1978, vystudoval dějepis a společenské vědy na PedF UK, v současnosti studuje filozofii tamtéž. Zabývá se fenoménem smrti s přesahy do etiky a výchovy. 15 let pracuje jako sociální pracovník s dětmi a mládeží.

Abstrakt

Článek se pokouší o filozofickou reflexi problému rodiny v nejistotě. Snaží se o kritický rozbor obvyklého pojetí rodiny jako systému funkcí. Oproti úbytku funkcí (Keller, 1998) ukazuje samotný pojem funkce jako zdroj nejistoty. Staví proti sobě dvě pojetí rodiny – rodiny jako systému funkcí, z něhož vychází sociální práce, a rodiny jako domova (Hogenová, 2008).

Klíčová slova

funkce rodiny, instituce, domov, fenomenologie, tajemství

Abstract

The article focuses on a philosophical reflection on the issue of a family facing insecurity. It also attempts to critically analyze the traditional concept of the family as a system of functions, and in opposition to a reduction observed in functions (*cf.* Keller, 1998) it demonstrates the actual concept of a function as a source of uncertainty. The article basically compares two concepts of the family – a family as a set (system) of functions, on which social work relies, on the one hand, and the family as home (*cf.* Hogenová).

Keywords

family's function, institution, home, phenomenology, secret

Úvod

Náš život se z velké části odvíjí v rodině. V rodině začíná, rodina jej doprovází a v rodině se končí. Je to také tím, že pojem rodina chápeme velice široce. Sociální práce se s rodinou setkává proto téměř všude. Nemusí ani přímo pracovat s rodinou, aby pro ni byla rodina cosi základního, co jako téma probíhá každým jednotlivým případem. Rodina se zdá být zvláštní tím, že se od ní nikdy nemůžeme zcela odpojit. Rodina je tu s námi minimálně tak, že nám chybí, tedy negativním způsobem.

Rodina tak patrně tvoří základ nás samých, a proto nás trápí každé její ohrožení. Dnes zde hovoříme o rodině v nejistotě. Ukazujeme tím na nepříznivý a neuspokojivý stav, v němž se rodina současnosti nalézá. Téma zpracováváme na různých úrovních: hledáme zdroj potíží a nejistot v dezorientaci postmoderní doby, v anomii hodnot a spojujeme tak krizi rodiny s krizí celé západní společnosti.

Mluvíme i o zcela konkrétních zdrojích nejistoty, jako jsou ekonomické krize, nezaměstnanost,

stárnutí populace a mezigenerační konflikty, specifickým tématem jsou rodiny se zdravotně postiženým členem. Příklady by se našlo mnohem více a stačí tu odkázat na anotaci k tomuto číslu Sociální práce (Žilová, Navrátil, 2013).

Především ale vnímáme rodinu jako svůj základ. Proto se jí má věnovat pozornost, proto na ni nemáme zapomínat. Je to ale základ, který si sami podkopáváme, jak ukazuje Jan Keller v Nedomyšlené společnosti. Keller zde poukazuje na to, že příčiny současného stavu rodiny je třeba hledat v dlouhodobých změnách rodiny v souvislosti s nástupem a rozvojem průmyslové společnosti, která zasahuje především do rodiny jako systému funkcí (Keller, 1998).

V této úvaze se pokusme jít ještě hlouběji. Následující studie je teoretickou prací, která se sice snaží o propojení s praxí sociální práce, ale její hlavní těžiště je v rovině úvahy nad tím, zda náš obvyklý přístup k rodině není sám zdrojem podstatné nejistoty, a tudíž zda se veškeré naše úsilí, jak rodinám pomáháme, nemíjí účinkem. Označení úvaha také znamená, že nepostihneme ani zdaleka vše a počítáme s tím, že na konci zbudě mnoho, co by se ještě mělo říci. K tomu však úvaha, která chce probouzet dialog, má vést.

Postupně zde vedle sebe postavíme dvě pojetí rodiny: rodiny jako systému funkcí, kde budeme odkazovat především na Kellera (Keller, 1998) a budeme se tak pohybovat zejména v oblasti strukturálního funkcionalismu, ačkoliv chápání rodiny jako systému není jen doménou tohoto směru, ale i mnoha dalších, jak se ukazuje v publikaci Iva Možného (Možný, 2002), a pojetí rodiny jako domova (Hogenová, 2008), které vychází z fenomenologicky orientované filozofie.

Rodina jako instituce a funkcionalita

Moderní společnost staví na funkcích a institucích. Obojí podrobila kritice fenomenologicky orientovaná filozofie, z níž tato práce vychází.

Podle Marcela máme tendenci všechno v našem světě posuzovat z hlediska funkce. I člověk – tedy i jeden každý z nás – je pouhým shlukem funkcí: má funkci spotřebitele, výrobce, občana, je koupěschopnou poptávkou nebo tím, kdo generuje příjem do státního rozpočtu. Dokonce celý život je nahlížen skrze funkce. Zvláštní funkcí je volný čas, odpočinek, práce, dokonce i spánek (Marcel, 1971).

Vede nás to k tomu, že přemýšlíme-li o rodině, automaticky přemýšlíme její funkce a role.

Rodina má určité funkce jako celek, např. hospodářsko-ekonomické, funkce sociální (Havlík, Koťa, 2007), v psychologii se pak tyto funkce skrývají za potřeby, které má rodina u svých členů uspokojovat. Druhou úrovní tohoto uvažování je zkoumání rolí a funkcí jednotlivých členů rodiny, od rolí jako otec, manžel, dítě atd. k takovým termínům jako funkční pozice v systému (Sobotková, 2001). Jinak se zas na rodinu a její funkce dívá statistika a demografie, která popisuje – a to opět čistě z hlediska funkcionality – takové jevy jako rozvodovost, porodnost, sňatečnost (Marcel, 1971).

Rodina zkoumaná a vnímaná skrze své funkce ovšem není ani tak celkem jako pouhým agregátem svých jednotlivých částí, souhrnem svých členů, kteří jsou zase určeni především svými funkcemi (popřípadě rolemi), které v rodině zastávají nebo by měli zastávat. Člověk a rodina se tak ve světě funkcí stávají stroji, organismy chápanými jako mechanismus.

Tento pohled na rodinu vnímají i někteří psychologové jako nedostatečný, a dále jej proto rozvíjejí. Sobotková v této souvislosti upozorňuje na dvojí kauzalitu, z níž rozumíme rodině jako systému. Starší model je lineární a sleduje rodinu jako jednoduchý řetězec příčin a následků, výsledkem je mechanistický obraz rodiny. Jenomže „*systém je soubor částí a vztahů mezi nimi*“ (Sobotková, 2001: 22). Lineární model kauzality silně redukuje vztahy mezi členy a nepostihuje tak rodinu zdaleka v jejím celku. Proto se přichází s cyklickou kauzalitou, která pracuje s kontextem a situací (Sobotková, 2001). Ukazuje se tak výrazný posun oproti tomu, co popisuje Marcel, k rodině jako celku. Přesto tu zůstává nebezpečí v tom, že rodina zůstává agregátem svých jednotlivých částí, a jako celek je tedy jen množinou. Je tu otázka, nakolik je tento přístup, který je srozumitelný a opodstatněný pro vědu, zajedno také se skutečným životem a nakolik je umělý.

To se ukazuje i u V. Satirové. Běžný způsob nahlížení na rodinu se děje skrze definice a role, z nichž pak odvozujeme svou identitu. Definice a role ale identitu fixují, zatímco skutečnost je dynamická. Proto základem Modelu růstu V. Satirové je východisko, že definice a role nejsou totožné s identitou (Satirová, 2005). To ovšem trochu předbíháme.

Druhý stavební kámen moderní doby jsou instituce. V institucích se odehrává lidský život, instituce ho zajišťují, instituce obstarávají jeho

potřeby. I na rodinu se díváme jako na instituci, třebaže zvláštního druhu, instituci významnou a základní (Matoušek, 1997).

Pojem instituce vychází z latinského instituo, které je překládáno jako ustavit, postavit (něco), zavést, zařídit atd. Rodina jako instituce je pak jakýmsi zařízením, ústavem, stejně jako jakýkoliv jiný ústav. Je zřízena za účelem plnění konkrétních úkolů (funkcí), a to takto zřízena podle předem daných pravidel, která jsou obsahem tradice nebo zákonů či jiných právních předpisů.

Rodina se jako instituce prostě založí a toto založení má předem daná pravidla a děje se podle předem určených podmínek. A stejně jako může být založena, tak může být také zrušena. Také může být reorganizována, reformována – prostě jako jakýkoliv jiný ústav... Především je ale zřejmé, že pojetí rodiny jako instituce je zcela v kontextu světa funkcí jako produkt tohoto světa.

Důsledky funkce pro rodinu a sociální práci

Pozastavme se krátce nad otázkou, jak se rodina zakotvená ve světě funkcí projevuje v sociální práci s rodinou (a nejen zde).

Keller jako rozhodující příčinu současného stavu rodiny označuje úbytek jejích funkcí a jejich přesun mimo rodinu. Tím se značně omezuje soudržnost rodiny, která v tradiční rodině byla dána vzájemnou potřebností jednotlivých členů. Z funkce ekonomické se stala konzumní, produkuje se mimo rodinu a konzumovat se dá dobře i bez druhého. Totéž se děje i s dalšími funkcemi, jako je např. výchova, volný čas apod. Moderní rodina je tak držena pouze na emoční úrovni (Keller, 1998). Totéž tvrdí i Giddens, když mluví o „oddělení domova od místa práce“ (Možný, 2002: 211), takže se z domova stává „místo emoční útechy“ (tamtéž: 211). Jenomže „síla afektivity postupně podkopala instituci manželství zevnitř“ (Singly, 1999: 90). Rodinná soudržnost a ochota v rodině zůstat se zmenšuje úměrně s tím, jak mnoho svého života převádíme mimo ni.

Pokusíme se v následujícím textu ukázat, že lze jít za tento pohled a nahlédnout samotný pojem rodiny jako systému funkcí za zdroj obtíží současné rodiny. Předně: množství funkcí, které měla rodina tradiční oproti moderní, sice vytvářelo její soudržnost, ale vůbec to neznamená, že taková rodina byla zároveň místem, kde byl člověk šťastný!

Zkusme se tedy zamyslet nad dalšími důsledky, které má rodina pojmáná jako systém funkcí.

Francouzský filozof Gabriel Marcel k tomu říká: „Život ve světě zakotveném v myšlence funkce je vystaven beznaději, ústí do beznaděje, protože takový svět je ve skutečnosti prázdný...“ (Marcel, 1971: 7). Analogicky k tomu: rodina pochopená jako systém funkcí je odsouzena k beznaději a je prázdná. Proč?

Má to řadu důvodů. Tedy za prvé: rodinu jako systém můžeme přirovnat ke stroji. Když zkoumáme jakýkoliv stroj, vezmeme ho a rozložíme na jednotlivé díly, abychom zjistili, k čemu je ten který díl stroji užitečný (tedy jakou má funkci), takto deskriptivně se snažíme zkoumat i rodinu. Vývoj této deskripce jde od prostého popisu jednotlivců k popisu jednotlivců v kontextu prostředí a vztahů (Sobotková, 2001). Stále je základem ale popis, který je postaven na explikaci (tj. rozložení na co nejmenší části). Dostává nás to do slepé uličky, kdy část (jednoho člena rodiny) můžeme pochopit jen z celku (rodiny) a tento celek zas jediné z jeho částí.

Popis jedince skrze jeho funkce se ale nekryje s realitou, vytváří něco umělého, jak jsme již ukázali, když jsme citovali V. Satirovou. Ve svých funkcích jsem např. otec, manžel, sociální pracovník, syn, hráč softbalu. Když jsme v zaměstnání, máme plnit výhradně roli pracovníka, doma zas manžela nebo otce atd. Pohled na člověka přes jeho funkce jej tak redukuje právě jen na tyto funkce. Funkce identitu zakrývají (Satirová, 2005).

Za druhé: kde stavíme na funkcích, mluvíme zároveň o funkčnosti a nefunkčnosti. Když něco nefunguje, nahlížíme to jako poruchu nebo závadu. V práci s dětmi a mladistvými se někdy používá velmi výmluvné označení: závadoví jedinci! Jejich závadu se snažíme odstranit výchovnými opatřeními.

Funkce tak jsou neosobní, protože nejen že nahlazují skutečnou identitu, ale také v nich z hlediska funkčnosti jedince vůbec nejde o tohoto jedince, ale o udržení systému. Výrazně to formuluje Alan: „*Funkčnost jednání, tj. míra přispění ke stabilizaci, fungování anebo rozvoji sociálních vztahů a života společnosti.*“ (Alan, 1989: 25.)

Mluvíme-li ale o funkčnosti a nefunkčnosti, pak si ale musíme stanovit nějaká schémata, podle nichž určíme, zda je něco ještě funkční, nebo již dysfunkční. Tato schémata daná předem si vyžaduje měřitelnost, protože rozhodnutí, zda něco funguje nebo nefunguje, není nic jiného než prosté měření. Dá se ale rodina a člověk měřit?

I pro Satirovou je cílem funkčnost, dosažení

funkčnosti. V jejím Modelu růstu jde o to, „*vyrost v plně fungující bytosti*“ (Satirová, 2005: 25). Je tu velký rozdíl mezi fungováním v systému, jak jsme jej dosud naznačili, a fungováním u Satirové. V čem? To, že něco funguje, totiž může také znamenat, že to vede ke svému cíli, naplňuje svůj smysl. Jde tedy o fungování vzhledem k cíli a rozdíl je v tom, zda je tím cílem systém, nebo dobro (resp. štěstí). U Satirové se tak setkáváme s fungováním vzhledem ke schopnosti být plně ve své vlastní identitě (Satirová, 2005). Velmi se tak přibližujeme tomu pojetí rodiny, které teprve hodláme představit.

Třetím nebezpečím světa funkcí je nahraditelnost. Ve světě funkcí je všechno a každý nahraditelný (Marcel, 1971). Nejde-li něco opravit, vždy to jde nahradit. Náhrada navíc bývá někdy snadnější. I to se může skrývat za rozvodovostí.

Nejistota

Posuňme se v úvaze dál k druhé části tématu. Mluvíme o rodině a nejistotě. Abychom o tom mohli dále uvažovat, je třeba rozkrýt, o jaké to vlastně jistotě a nejistotě mluvíme, co tím míníme. V této kapitole tak stručně nastíníme určitý kritický pohled na jistotu.

Počátek dnešního pojetí jistoty se hledá u Descarta (Hogenová, 2000), který ve své Rozpravě o metodě předestřel jediný postup, jakým by se mělo řídit poznání. Tím základním krokem je přijmout za pravdivé jen to, co je evidentní, ovšem evidentní ve způsobu jasné a zřetelné (idea clara et distincta). Cílem Descartovým a od něj pak cílem všech těch, kteří se zabývají vědou, je dojít k jasným a zřetelným závěrům, které se dají ověřit (verifikovat), a jsou tak nezpochybnitelné. Jen na tom lze postavit objektivní poznání. Pravdivé je pak jen to, co je jisté. Pravda se mění v jistotu. To ostatní jsou jen domněnky (Descartes, 1933).

Tato idea jistoty jako jasného a zřetelného glorifikuje měřitelnost a kvantifikovatelnost. Věda a poznání, které chce být neustále ověřitelné, potřebuje přicházet na jednoznačná fakta a na nich stavět (Hogenová, 2008). Z toho čerpají i společenské vědy a vědy o člověku. Aby byly vědami, nestačí jim teorie, ale musí ji podkládat výzkumy, které jim přinášejí soubory faktů k interpretacím. Z toho vycházejí vědy, když se zabývají rodinou. Odkud plyne naše přesvědčení, že s rodinou dnes není něco zcela v pořádku? Odkud bereme oprávnění mluvit o rodině jako o něčem, co je v krizi? V běžném hovoru nám postačí jen přesvědčení,

pocit, na odborné úrovni to musíme podpořit dokazatelnými fakty, nejčastěji jsou těmito fakty určitá čísla ukazující na výskytovost konkrétního jevu (rozvodovost, sňatečnost, počet dětí...). Někdy tato přímá matematická vyjádření skrýváme za případovými studiemi. Relevance případové studie spočívá ale zase na množství! Pokud bychom měli jen jeden případ neúplné rodiny, nestálo by to za zájem, teprve je-li takových případů více, stojí to za pozornost.

Není to ovšem jen věcí vědy, tato idea clara et distincta, ale přijali jsme ji do svých běžných životů. Tato idea pozoruhodně dobře funguje v technice. Tam, kde se ale zabývá člověk, je situace jiná. V poradenství se setkáváme s lidmi, kteří po nás jako poradcích chtějí jasnou odpověď, jasnou radu, návod, jak svůj problém řešit. „*Hledají jedinou správnou odpověď*“ (Satirová, 2005: 19).

Potřeba jistoty redukovala naše tázání na problémy, ke kterým hledáme řešení. Problém je něco, co dokážeme jasně a zřetelně definovat. Definujeme ho, abychom jej vyřešili. Řešení musí být také jasné a zřetelné. Musí být měřitelné. Řešení tu znamená vyrušení problému. Proto vše zařizujeme – aby problém přestal existovat (Marcel, 1971).

V životě prostě nemáme rádi to, co je nejasné, zamílené, co nemůžeme vzít plně do svých rukou, protože nám v tom stále něco uniká. Nemáme rádi dilemata, jelikož ta nedávají jednoznačná řešení. Bude dětem lépe, když se rodina udrží pohromadě navzdory sporům rodičů, nebo jim bude lépe, když se rodiče rozejdou? Bude pro dítě lepší, když bude střídat po týdnu domov otce a matky, bude s oběma v celkem intenzivním vztahu, ale bude mít dva domovy? Nebo je pro jeho vývoj a štěstí lepší, aby mělo jeden svůj domov za cenu toho, že s jedním z rodičů bude méně? Touhou dojít k jednoznačnému řešení tohoto dilematu tak, aby nebylo poškozováno dítě, je veden i článek Jeronýma Klimeše. Představuje několik typů porozvodové péče o děti a ukazuje, že nefungují, protože se nikdy neuplatňují zcela a tím je vytvářen kolem dítěte chaos. Řešením je pro něj měření motivace rodičů a zákonná úprava (Klimeš, 2012).

Důležité je, že ačkoliv chápeme Descartovu potřebu nepochybného, kterou přejala věda, musíme si uvědomit, že to nezřetelné a nejasné tím nezmizelo. Můžeme se snažit sebevíce o jasné a zřetelné, přesto s pochybností nic nenaděláme. Cestou ale není zavírat oči před tímto nejasným

tím, že to odsuneme mezi to, o čem se nemá smysl bavit, co nepatří do vědy, s čím sociální práce nemá co dělat. Marcel vybízí k jiné cestě: neredukovat vše na problém, ale nechat životu tajemství (Marcel, 1971).

Mluvíme-li o nejistotě v rodině (a to se vracíme k úvodu), máme tendenci řešit naprosto konkrétní problémy, jako je bydlení, finanční zabezpečení, zaměstnání. Málokdy a málokdo jde do té hloubky, aby se zabýval rodinou jako celkem, aby šel za tyto konkrétní problémy a byl s rodinou v jejím nezřetelném tázání.

Co tím nezřetelným tázáním myslíme? Jde o to, že vyřešit bydlení, být je to důležité, nejistotu nezmenšuje. Skutečná nejistota totiž nevystupuje jen z těchto jednotlivých problémů, nejistota má hlubší kořeny, je to nejistota, z níž hledal cestu Descartes, z níž hledá cestu celá filozofie. Je to nejistota člověka ve světě, který nikdy nedokáže plně pochopit a plně mu porozumět. Pod veškerou jednoznačně formulovatelnou potřebou jistoty je potřeba prosté evidence našeho bytí a zároveň toho, že svět je v pořádku, že žít má smysl.

Je přirozené otázkou, co s tím zmůže takový obor, jako je sociální práce. Pro mnoho sociálních pracovníků bude tato úvaha přinejmenším podivná, když ne přímo nadbytečná. Sociální práce je z určitého pohledu prostě řemeslo. V sociální práci se ale uplatňuje i celá řada terapeutických přístupů, které dokážou za tyto konkrétní problémy jít a jsou otevřeny pochybnostem, které jsme zde nastínil.

Navíc: pokud chce být sociální práce více než jen řemeslo, ale chce skutečně porozumět tomu, čím se zabývá, pak jí musí jít o celkové porozumění. Proto se nemůže vyhnout této základní nejistotě smyslu. Přitom to není otázka, zda má vůbec v dnešním světě ještě rodina smysl, ale otázka, jak skrze rodinu nabýváme smyslu.

Základní nejistota, o níž zde mluvíme, ať už mluvíme o rodině nebo člověku, je nejistotou vůči základně, na níž stojíme a od níž se odvíjí náš smysl. Nejistota je pak vyjádřena tím, že nám prostě tento smysl chybí. Jak bychom mohli ukázat, kdybychom měli více prostoru, jistota není dosažitelná ujištěním, ale pouze důvěrou ve smysl a pro tuto důvěru je důležitá rodina.

S nastíněním problematičnosti pojmání jistoty a nejistoty jsme se zároveň dotkli toho, co může být zdrojem nejistoty v současné rodině.

Tím základním je nahraditelnost, kterou s sebou svět funkcí nese. Svět, v němž jsou všichni

nahraditelní, s sebou nese a ani nemůže nést jakoukoliv jistotu. Mohu-li být kdykoliv nahrazen, jak se mám cítit dobře? Pokud je význam odvozen pouze od toho, nakolik ten který jedinec zapadá do programu, nakolik jej stihá, pak všichni ti, kteří do systému z různých důvodů nezapadnou, mizí mezi těmi, o nichž nemá smysl mluvit, a pokud o nich už mluvíme, pak z důvodu potřeby ochránit systém. Protože všichni ti nezapadající jej ohrožují, ohrožují jeho zřetelnost a jasnost, jeho opravdovost a funkčnost! Položme si otázku, jakou motivaci mají města a obce, když podporují zakládání služeb pro drogově závislé, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, či azylové domy. Jaká je skutečná veřejná zakázka? Odpovědět si ale musíme upřímně!

Ve světě funkcí je člověk v neustálé nejistotě, že se dostane mezi ty, kteří nebudou zcela správně fungovat, je neustále ohrožen tím, že bude nahrazen. I tady se ukazuje, že hledáme-li jistotu, pak ji patrně musíme hledat někde jinde, a na tom je postaveno pojetí rodiny jako domova, ale také již několikrát zmíněný Model růstu Virginie Satirové.

Upozorníme ale ještě na jeden efekt obvyklého vnímání jistoty. Nejen že vede k hledání jediné správné odpovědi, ale také k „*udržování statu quo*“ (Satirová, 2005: 19). Svět funkcí, problémů a jejich řešení je světem zaměřeným na budoucnost. Ptáme-li se na význam dětství přes jeho funkci, pak se ptáme po tom, jakou roli má dětství vzhledem k celkovému vývoji. Co vše musíme zařídit a jak to má probíhat, aby vše v budoucnu bylo tak, jak má být. Takto ale velmi často vypadá sociální práce. Směřuje k tomu, co by se mělo udělat, aby v budoucnu... Jenomže žít jen v plánu na budoucnost znamená zas jediné: žít v nejistotě, protože co opravdu víme o budoucnosti? Kde bereme jistotu, že ten životní styl, který jsme si dnes zvolili, nám zajistí blaho v budoucnu? Položíme-li si někdy v tomto našem navykém způsobu života, který neustále plánuje pro to, co teprve přijde, tuto otázku, musíme nutně dojít k tomu, že se pohybuje nanejvýš v jakési pravděpodobnosti, ale rozhodně ne v jistotě.

Koncepce rodiny jako domova

V předchozí části úvahy byl ukázán běžný koncept rodiny, který byl zároveň podroben určité kritice a pochybnostem. Tyto kritické poznámky byly přípravnou půdou pro představení koncepce jiné, koncepce rodiny jako domova, kterou zde

nabízíme k zamyšlení. Tuto koncepci prosazuje ve svých textech a přednáškách Anna Hogenová a vychází z filozofie Husserlový, Heideggerovy a Patočkovy (Hogenová, 2008). Je to tedy fenomenologicky orientovaný pohled.

Psychologie, sociologie a další vědní disciplíny se problematikou domova také zabývají, ale domov je pro ně něco jiného, než o čem hovoří Hogenová. Někde mezi obojím se pak nachází některé terapeutické školy. Hogenová se ptá, co tvoří náš základ, a tím se dostává k domovu. Rodina tu jako domov není žádná instituce ani žádná skupina složená z jednotlivých členů. Rodina vnímaná jako domov je především místo (Hogenová, 2008).

I v sociologii a psychologii je domov místem. Většinou jde ale o místo chápané prostorově (tvorí jej nějaké fyzické místo, nejčastěji dům nebo byt), nebo jde o místo vztahů. Domov jako místo u Hogenové je jiným místem, je to místo smyslu. Za hledáním domova není nic jiného než touha najít sebe sama. To ovšem znamená nalézt svůj vlastní smysl, svůj pramen a z něj se stále znovu rodit neboli růst. Současný člověk ovšem domov ztratil. Současný člověk je planetární, je všude a zároveň nikde doma (Hogenová, 2008). Co vede k této ztrátě?

Globalizace přináší konzumní společnost a neustále ji rozšiřuje, tvrdí Bauman. Konzumní společnost postavená na spotřebě je neustále hnána k novým a novým tužbám. Moderní člověk nesmí nikdy k ničemu skutečně přilnout, na ničem se nesmí zastavit, jinak by se kola ekonomiky zadrhla. Celý moderní globalizovaný svět je v pohybu. Moderní svět je postaven na neukojitelné potřebě, na permanentní nespokojenosti. Uspokojení potřeby musí být co nejrychlejší, nesmí zabírat mnoho času. Něčemu se zdlouhavě učit je překážkou, proto tolik instantních věcí. Moderní člověk nikdy není spokojen a není nikde ukotven, ani v rodině (Bauman, 2000).

Rodina jako domov v takovém světě může jen těžko obstát. Domov se totiž nedá získat založením. Domov je postaven na tom, co se rodí, a rodí se to neustále. Takže to není něco, co by jednou pro vždy mohlo být hotové (Hogenová, 2008).

Když jsme říkali, že domov je naším pramenem, pak jsme tím ale zároveň řekli, že jej každý máme. Neprotiřečíme si? Vždyť bylo řečeno, že jej musíme nejprve nalézt a že jej také můžeme ztrácet! Nikoliv. Domov každý máme a máme ho neustále, ale velmi často je nám ukryt (je vskrytu).

V našich možnostech tak je zahrnuto jej nalézat i ztrácet, dokonce se s ním i minout zcela, ale nikdy o něj nemůžeme přijít. Jenomže minout se s ním znamená žít z cizího pramene, odrážet svůj smysl zvnějšku (tamtéž). Toto zvnějšku je u Satirové „podle očekávání druhých“ (Satirová, 2005), u Heideggera totéž vyjádřeno pojmem „das Man“ neboli „tak jak se obvykle žije“ (Heidegger, 1996).

Jenomže „*blavním úkolem je najít sebe sama, nechat být očekávání druhých, aniž bychom se proti nim vzbourili*“ (Satirová, 2005: 17). Jde o sebe-nalezení, které není vzbouřením proti druhým, protože není postaveno na moci nad druhými. Moc je potřeba jen tehdy, pokud smysl nahrazují významem, který odvozují od druhých, nad nimiž jsem. Odvozují se pak např. od zisku titulu. Nalézt domov ale neznamená žádný titul, vyšší příjem apod., znamená to prostě dojít ke svému prameni.

Pramen sice může být skrytý, ale člověk má přirozenou touhu se k němu dostat. Je to „*touha stát se celistvější bytostí*“ (Satirová, 2005: 25). Člověk je prostě řeka, která „*se touží dostat domů, teče ke svému prameni*“ (Hellinger, 2000: 15).

Když se domov nedá založit, ale můžeme z něj pouze vyrůstat, a to tak, že přinejmenším zprvu o něm nevíme, tak jak poznáme, kde ten domov je? Jak najdeme cestu k prameni? Podle Hogenové to lze jedinečně odrazem přes cizinu (Hogenová, 2008), neboť „*ryba pozná vodu jedinečně na suchu*“ (Hogenová, 2000: 62).

Rodina jako domov má ovšem ještě jeden zásadní význam, uvažujeme-li v kontextu rodina – nejistota. Tím, že nalézáme sebe ve svém domově, se nám zároveň ukazuje svět jako smysluplný. V tom je domov cestou z nejistoty. Domov je podle Patočky prodloužením těla, vyrůstá z těla, domov pak je prodloužen v krajinu a tak dále. Jdeme-li tedy od těla jako středu k domovu, krajině a světu, chápeme svět ve smysluplných souvislostech, odkrývá se nám ve svém celku (Hogenová, 2000). Není to ovšem jistota ve smyslu jasného a zřetelného, tedy cosi, o čem řekneme: „Tak a teď to vím.“ Je to jistota jiného druhu, je to jistota zakotvená v tajemství.

Fenomén domova v sociální práci

Domov je z hlediska běžného nazírání problematický. Nedá se jednoznačně a obecně zachytit, fixovat popisem a na základě toho předávat. Domov získává každý svým vlastním výkonem, jinak

to nelze. Domov se nevejde do tabulek (Hogenová, 2008).

Otázkou pak je, jak domov zahrnout do sociální práce, jak s fenoménem domova může sociální práce nakládat. Je-li celá sociální práce postavena na řešení problémů, pak co s domovem, který se nám ztratí, jakmile jej začneme chápat jako problém? Domov se nedá pochopit jako problém, tedy jako něco, na co nalézáme odpověď, která problém vyřeší. Pokud z domova uděláme problém, pak jej redukuje na bydlení.

Domov je postaven na tom, co se rodí. K tomu Hogenová poznamenává: *„Co se rodí, o to musíme pečovat, k tomu se musíme chovat jinak než k věci. Věc se nerodí, věc nemá zdroj své existence sama v sobě, je dílem jiného, než je ona sama... Život není pouhé fungování, je to neustálá sebetvorba...“* (Hogenová, 2000: 29.)

O domov se musí pečovat a tato péče je péčí o smysl. Péče o smysl s sebou nese odpovědnost a otevřenost. Proč? Protože člověk se do svého domova nejprve narodí, je vsazen do svého pramene, který je pro něj zároveň dopředu připraven, a to především jeho rodiči. Zprvu se pak celý odvozuje odrazem přes své nejbližší, odvozuje svůj smysl pasivní akceptací, teprve později (a někdy nikdy) se dostává k sobě samému, a to tehdy, když je otrěsena samozřejmost, v níž žije. Něco, co mu obrazně otevře oči (Patočka, 2002).

Dospělí lidé tak jsou odpovědní za péči o smysl a tato péče je především otevřeností vůči otázkám, tedy neuzavřenost v každodennosti.

Jenomže potíž sociální práce je, že se většinou (ne tedy vždy!) zaměřuje na to, co je běžné. Naučit rodinu fungovat znamená naučit ji fungovat běžným způsobem, tak jako ostatní rodiny. To je promítnutím problematiky každodennosti u Heideggera do práce s rodinou (Heidegger, 1996). Každodennost je nesena tradicí. Latinské sloveso *trado* nejčastěji překládáme jako předávat, tradice předává minulé výtěžky současníkům. Znamená ale také vzdávat se. Přebírá-li něco daného tradicí, zároveň se něčeho vzdává! To, čeho se vzdávám, jsem v kontextu předchozí úvahy já sám.

Závěr: Sociální práce s rodinou jako práce s tajemstvím

Předchozí úvaha byla pokusem zatrást běžným pojetím rodiny jako systému funkcí, s nímž převážně, ale nikoliv výlučně, pracuje sociální práce. Kritika tohoto pojetí vycházela z fenomenologické filozofie, ale i některých terapeutických směrů.

Výsledkem naší úvahy je především to, že člověk není zachytitelný v systému funkcí. Nikdy ho nepochopíme z jakéhokoliv systému, protože systém paralyzuje pohyb a člověk je především neustále v pohybu, je dynamický; nikdy se s ním nesetkáváme podruhé s takovým, jakým byl dříve. Člověk je herakleitovská řeka.

Koncepce rodiny jako instituce a systému funkcí nám umožňuje vytvářet jasné postupy, programy pomoci. Říkáme, že současná rodina je v nejistotě, že s ní není něco v pořádku. Příčina ale není jen v úbytku funkcí. Velké nebezpečí bylo ukázáno v samotném pojetí rodiny jako systému funkcí. Funkce totiž nejistotu prohlubují.

Svět funkcí je světem nahraditelnosti a nepřítomnosti. Požadavek funkčnosti vede k prosazování toho, co je běžné, co je neseno tradicí, a k neustálému plánování budoucnosti (co musím udělat, abych v budoucnu fungoval, třeba na trhu práce). Pak vlastně nikdy skutečně nejsme! Jsme totiž na jedné straně zmitání tím, co už bylo (tradice), a tím, co teprve očekáváme (plán). To, co zde naprosto chybí, je bezprostřednost přítomného. Život samotný nám tak uniká.

Kritika pojetí rodiny jako systému funkcí však neznámá, že bychom měli pojem funkce rodiny opustit. Jde spíše o to, jak s takovým pojmem zacházíme a kam nás to také může vést. Jde tu o odpovědnost za pojmy, jejichž nebezpečí je v tom, že nezachycují skutečnost, nýbrž ji tvoří (Rádl, 1922). Tím připomínáme pojetí funkčnosti vzhledem k systému a vzhledem k tomu, co bylo obecně nazváno dobrem. Funkční rodina tak skutečně je základem k tomu, abychom se dobře cítili. Rodina je místem, kde se utváří bazální důvěra ve svět, a to od úplného počátku našeho života (Langmeier, 1998). Potíž je spíše v tom, když promýšlíme funkce strukturálně vzhledem k systému.

Na pozadí jakékoliv nejistoty byla ukázána nejistota základní, bytostná, která vzniká z nedostatku smyslu. Rodina jako systém funkcí a instituce není tou základnou, která by tento smysl dodávala (i když umožňuje přežít, a to i velmi slušné). Tou základnou je spíše domov, kde nalézáme smysl ve své jedinečnosti. Má to i konkrétní dopad: aby se rodina držela pospolu, musí ti, kteří k ní patří, cítit, že k ní bezpodmínečně patří... Tuto bezpodmínečnost systém postrádá, domov ji poskytuje, protože je pramenem, z něhož vyrůstáme.

Jistota, kterou domov poskytuje, je jistota zakotvená v tajemství, což znamená, že tato jistota

neukončuje tázání konečnou odpovědí. Je to jistota plynoucí z důvěry (sebedůvěry).

Pokud je obecným cílem sociální práce zlepšování životních podmínek, pak je tím cílem dobro. Hledáme dobro pro náš svět a v našem světě. Svět funkcí vytváří privaci (chybění) důvěry, důvěry v to, že tento svět je smysluplný a dobrý a že je dobré v něm žít. Pokud má sociální práce něco dobrého přinést, pak se musí zaměřit na péči o důvěru, na péči o smysl a to je těžký úkol. Za tuto péči o smysl a důvěru jsme ale zodpovědní již jako lidé, nejen jako sociální pracovníci. Základním krokem, který k tomu vede, je vystavit se skutečnosti a ta není jasná a zřetelná, ale je plná otázek. Je tajemstvím.

Zahrnout do sociální práce tajemství je ovšem něco, co běžně věda neumí a neumí to ani ministerstva, proto to je tak nelehký úkol.

Seznam literatury

ALAN, J. *Etapy života očima sociologie*. Praha: Panorama, 1989.

BAUMAN, Z. *Globalizace – důsledky pro člověka*. Praha: Mladá fronta, 2000.

DESCARTES, R. *Rozprava o metodě*. Praha: Laichter, 1933.

HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2007.

HEIDEGGER, M. *Bytí a čas*. Praha: Oikymen, 1996.

HELLINGER, B., WEBER, G. a BEAUMONT, H. *Skrytá symetrie lásky*. Praha: Pragma, 2000.

HOGENOVÁ, A. *Arété: základ olympijské filozofie*. Praha: Karolinum, 2000.

HOGENOVÁ, A. *Jak pečujeme o svou duši?* Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta. 2008.

KELLER, J. *Nedomyšlená společnost*. Brno: Doplněk, 1998.

KLIMEŠ, J. *Dítě jako oběť manželského konfliktu*. [on-line]. Klimeš, 2012. [Cit. 5. 9. 2013] Dostupné z: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/dite_obet_konfliktu.htm.

LANGMEIER, J. a KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, 1998.

MARCEL, G. *K filosofii naděje*. Praha: Vyšehrad, 1971.

MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vzťahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997.

MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Slon, 2002.

PATOČKA, J. *Péče o duši III*. Praha: Oikymen, 2002.

RÁDL, E. *O naší nynější filosofii*. Praha: Stanislav Minařík, 1922.

SATIROVÁ, V., BANMEN, J., GREBEROVÁ, J. a GOMONIOVÁ, M. *Model růstu. Za hranice rodinné terapie*. Brno: Cesta, 2005.

SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999.

SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001.

ŽILOVÁ, A., NAVRÁTIL, P. *Rodina v nejistotě. Anotace čísla*. [on-line]. Žilová, Navrátil, 2013. [Cit. 5. 9. 2013] Dostupné z: <http://www.socialniprace.cz/index.php?sekce=1&podsekce=20&ukol=1&id=65>

Poznámky

- 1 Kontaktní údaje: Michal Rozhoň, Libice nad Doubravou 85, 582 77 Libice nad Doubravou, e-mail: michal.rozhon@gmail.com, tel.: 720 116 116.

Aplikace konceptu sociálního fungování u dospělého klienta s mentálním postižením

Application of the Concept of Social Functioning by the Adult Client with Intellectual Disabilities

Libor Novosád, Lenka Girgleová

PhDr. et Mgr. Libor Novosád, PhD.¹, je poradenský speciální pedagog a sociální pracovník. V domově pro OZP pracuje jako soc. pracovník a manažer kvality soc. služeb. Působí současně jako lektor a nezávislý konzultant, externě přednáší na FSS MU v Brně, CARITAS a CMTF UP v Olomouci. Je předsedou Asociace poraden pro OZP ČR, členem několika odborných pracovních skupin a vědecké rady FSS OU v Ostravě.

Lenka Girgleová² pracuje jako řídící pracovnice jednoho z úseků přímé péče ve velkém domově pro OZP. Studuje charitativní a sociální práci na CARITAS a CMTF UP v Olomouci. Absolvovala řadu akreditovaných kurzů a výcviků, mj. zaměřených na práci s klientem i řešení rizikových situací, komunikaci, standardy kvality a individuální plánování.

Abstrakt

Stat' se zaměřuje na možnosti a limity aplikace konceptu sociálního fungování v sociální práci s dospělým klientem s mentálním postižením. Autoři definují mentální retardaci, věnují se charakteristice i proměnám rezidenční péče a v teoretické i aplikační rovině rozebírají koncept sociálního fungování. Sumarizují a analyzují faktory i paradigmatu klientovy životní situace, specifikují jeho slabé i silné stránky a definují jeho role. V závěru shrnují východiska dalšího postupu a navrhují možná řešení klientovy nepříznivé situace.

Klíčová slova

mentální retardace, rezidenční péče, sociální fungování, životní situace, rizikové faktory, aplikovaná paradigmatu, klientova situace, možná řešení

Abstract

This paper deals with the possibilities and limits of application of the concept of social functioning in social work with adults with mental disabilities. The authors define mental retardation, deal with the changing characteristics and residential care, and theoretical and application level discuss the concept of social functioning. They work with factors and paradigms client situation; specify its strengths and weaknesses and roles. In conclusion bring proposals to the potential client solutions unfavourable situation.

Keywords

mental retardation, residential care, social functioning, life situation, risk factors, applied paradigms, client situation, real solution

Úvod

Pracujeme ve velkém rezidenčním zařízení³ – domově pro osoby se zdravotním postižením (DOZP) a naší cílovou skupinou jsou děti i dospělí lidé s mentálním a kombinovaným postižením. U kombinovaného postižení jde o souběh mentálního a tělesného postižení, navíc má řada našich klientů také duševní onemocnění. V této práci se budeme zabývat situací klienta, charakteristikou prolínáním či kombinací více nepříznivých osobních a sociálních faktorů.

Pokusíme se nahlédnout klientovu nepříznivou situaci a možnosti jejího řešení optikou konceptu sociálního fungování. Budeme vycházet ze základního předpokladu, že cílem sociální služby je maximálně přiblížit život klientů v rezidenční péči životu člověka v běžném společenském prostředí. Nicméně je pravdou, že i přes opravdovou snahu pracovníků mohou být klienti ohroženi citovou, podnětovou a činnostní deprivací, stresem a sníženou frustrační tolerancí, což může být mj. způsobováno jak povahou institucionalizované péče, tak někdy problematickou spoluprací s klienty i jejich nižší úrovní sociálních kompetencí.

1. Mentální retardace

Abychom se mohli věnovat ústavní péči pro osoby s mentální retardací i situaci jednoho konkrétního klienta, musíme si připomenout charakteristiku tohoto typu zdravotního postižení (v zahraničí často označovaného jako „Intellectual Disability“, což může být vnímáno jako méně stigmatizující). Pojem mentální retardace (dříve mj. nazývané jako oligofrenie) vychází z latinských slov „mens“ (mysl, duše) a „retardare“ (opozdit, zpomalit), a doslovně tedy znamená „opoždění (zpomalení, zbrzdění) myslí“. Jde o vrozené⁴, vývojové a trvalé postižení osobnosti, které se projevuje zejména zpomalenou chápavostí, tékavou nebo naopak ulpívavou pozorností, sníženou logickou pamětí, nedostatečnou slovní zásobou, neobratností při vyjadřování, impulzivností, hyperaktivitou nebo naopak pasivitou, citovou vzrušivostí, opožděným psychosexuálním vývojem, zvýšenou potřebou kontaktu, péče a bezpečí, sníženou přizpůsobivostí k sociálním požadavkům a dalšími charakteristickými znaky. V současné době se používá tato klasifikace mentální retardace:

1. Lehká mentální retardace IQ 50–69
2. Středně těžká mentální retardace IQ 35–49
3. Těžká mentální retardace IQ 20–34
4. Hluboká mentální retardace IQ nejvýše 20

5. Jiná mentální retardace

6. Neurčená mentální retardace“ (Hartl, Hartlová, 2009: 507).

K této klasifikaci považujeme za potřebné podotknout, že určitým předstupněm lehké mentální retardace je tzv. „hraniční pásmo mentální retardace IQ 70–80 (85), dříve bylo pojmenováváno jako slaboduchost či pásmo těžšího podprůměru IQ“, přičemž nemusí jít o poškození mozku, ale o důsledek výchovné a sociální zanedbanosti, v minulosti označované též jako pseudooligofrenie (Valenta, 2011: 116).

Mentální retardaci lze tedy podle Vágnerové (1999) charakterizovat „jako souhrnné označení vrozeného defektu, resp. snížení rozumových schopností, který se projevuje především nedostatečným rozvojem myšlení, omezenou schopností učení, porozumění, problémy v utváření mezilidských vztahů, přijímání běžných norem chování ve společnosti, poruchami v orientaci i komunikaci, manipulovatelností a následkem toho i obtížnější adaptací na běžné životní podmínky“ a jejich změny. Zbývá dodat, že v současnosti již při práci ve prospěch osob se zdravotním postižením (OZP), tedy i s postižením mentálním, dochází z hlediska přístupu, resp. pojetí činnosti pomáhajících profesí k odklonu od orientace na diagnózu postižení k zaměření na funkční či existenční dopady postižení na život a fungování klienta. Tomu např. napovídá i aktuální Mezinárodní klasifikace funkčních schopností, disability a zdraví WHO (MKF, 2007), v níž je znevýhodnění (handicap) nahrazeno „omezením v aktivitě a účasti (zapojení)“ – „a restriction in activity and participation“, což společně s rizikem sociální exkluze lépe odpovídá situaci osob s mentální retardací.

2. Specifika ústavní péče a její proměny

Kvalitativní změny ve způsobu poskytování ústavní péče pro osoby s mentálním postižením jsou spojeny s humanizačními trendy a následným přijetím zákona o sociálních službách v roce 2006 a standardů kvality sociálních služeb. Základním pilířem standardů je především individuální přístup ke klientovi, respekt k jeho specifikům, potřebám a možnostem s důrazem na dodržování jeho nedotknutelných lidských práv a svobod (zákon č. 108/2006 Sb.) V návaznosti na tyto skutečnosti se výrazně pozměnily přístupy zaměstnanců k těmto osobám a práci s nimi, zejména v oblasti orientace na individuální potřeby, přání a maximálně možnou rozhodovací

autonomii klientů. Výrazně se potlačil kolektivistický a výchovně-zdravotnický přístup, jenž byl příznačný pro ústavní péči před přijetím tohoto zákona, resp. i v období před rokem 1989 (zejména v oblasti přísného dodržování rozvrhu dne, výkonu různých typů výchov jakožto povinných denních činností, hromadných společných vycházek, jednotného oblečení apod.). To se promítlo i ve změněné struktuře pracovníků, kdy výchovní a zdravotničtí pracovníci byli nahrazeni pracovníky v sociálních službách (pracovníky přímé péče), kteří mohou být v některých zařízeních doplněni pracovníky zdravotnickými (zdravotní sestra, fyzioterapeut, ergoterapeut).

Současná ústavní, resp. rezidenční péče poskytovaná osobám s mentálním i jiným postižením tedy představuje „soubor služeb, které mají podporovat soběstačnost člověka a zajistit mu podmínky pro jeho důstojný, aktivní a co možná sebeurčující život. Obsah, forma, intenzita i rozsah poskytovaných služeb má vycházet z individuálních potřeb klienta s deklarovaným cílem napomáhat klientům, uživatelům k zachování i posílení samostatnosti a nezávislosti v nejvyšší možné míře“ (Matoušek, Novosád, 2013: 417).

3. Teoretická východiska konceptu sociálního fungování a životní situace⁵

Přes existenci více konceptů aplikovatelných v sociální práci – mj. narativní přístup, systemický přístup, existenciální analýza, budeme v rámci naší „case work“ pracovat s konceptem sociálního fungování. Pojem *sociální fungování* se v sociální práci používá pro označení interakcí, které probíhají mezi požadavky prostředí a lidmi. Bartlettová k tomu píše: „Zvládání se týká lidského úsilí řešit situace, které mohou být vnímány jako sociální úkoly, životní situace nebo problémy života. Lidé prožívají tyto životní úkoly primárně jako tlaky svého sociálního prostředí. Odsud vycházejí dvě významnější myšlenky: na jedné straně lidské zvládání a na straně druhé požadavky prostředí. Aby se tyto myšlenky mohly stát součástí jednoho celistvého konceptu, musí být vzájemně propojeny dimenzí, kterou postihuje myšlenka sociální interakce“ (Bartlett, 1970: 100).

Termín sociální fungování v tomto pojetí tedy označuje komplex následujících skutečností:

- „1. Lidé a prostředí jsou trvale v interakci.
2. Prostor klade na člověka určité požadavky (formuluje očekávání, definuje sociální role) a člověk je nucen na ně reagovat.

3. Mezi požadavky prostředí a člověkem je obvykle rovnováha. Pokud lidé požadavky prostředí dostatečně nezvládají, rovnováha je rozkolísána a vzniká problém.

4. Někteří lidé jsou schopni si s problémem poradit a nastolit znovu rovnováhu sami, jiní tuto schopnost nemají a svou problémovou situaci nezvládají.

5. Příčinou problémů nebo jejich nezvládání může být jak nedostatek dovedností na straně klienta, tak nepřiměřenost požadavků prostředí vůči němu.

6. Předmětem intervence sociálního pracovníka je interakce mezi způsobilostí klienta zvládat a tím, co od něj prostředí očekává. Jeho cílem je podporovat sociální fungování klienta tím, že mu pomáhá obnovit nebo udržovat rovnováhu mezi více či méně dostatečnou kapacitou zvládání a této kapacitě více či méně přiměřenými požadavky prostředí“ (Barlett in Musil, Navrátil, 2000: 14).

Carlton vymezuje sociální fungování jako „schopnost lidí provádět úkoly denního života a angažovat se ve vztazích k jiným lidem způsobem, který je uspokojivý jak pro ně samotné, tak pro druhé a odpovídá potřebám organizované komunity“ (Carlton, 1984: 7). Tato myšlenka je klíčová v následujícím popisu situace klienta.

Barker charakterizuje sociální fungování jako: „Naplnění rolí člověka ve společnosti, ve vztahu k lidem v bezprostředním sociálním okolí i ve vztahu k sobě samému. Toto fungování zahrnuje uspokojování jak základních potřeb, tak těch, na kterých závisí jeho uplatnění ve společnosti. Lidské potřeby zahrnují tělesné aspekty (jídlo, přístřeší, bezpečí, zdravotní péče a ochrana), osobní naplnění (vzdělání, odpočinek, hodnoty, estetika, náboženství, dosažení úspěchu), emocionální potřeby (pocit sounáležitosti, vzájemná péče, společenství) a adekvátní sebepojetí (sebedůvěra, sebeúcta a osobní identita)“ (Barker, 1995: 515).

Podle Musila a Navrátila „je proto v zájmu komplexnosti a přiměřenosti intervence účelné obeznámit se s individuální konfigurací bariér a předpokladů sociálního fungování každého klienta samostatně. Tato specifická, individuální konfigurace bývá obvykle označována termínem *životní situace*. Tento termín označuje:

Mnohovrstevnatost a neopakovatelnost (*a také diverzitu, chápanou jako příčinnou, jevovou a důsledkovou různorodost – pozn. autorů*) faktorů,

kteří brání nebo naopak usnadňují sociální fungování jednotlivého klienta nebo specifické kategorie klientů.

Vymezení vlastního předmětu intervence sociálního pracovníka. Reflexe životní situace klienta (nebo kategorie klientů) je prvním a nezbytným krokem k volbě takových cílů a metod intervence, které mohou přispět ke změně životní situace klienta, posílit jeho schopnost zvládat požadavky prostředí a přispět tak k obnovení nebo udržení jeho sociálního fungování“ (Musil, Navrátil, 2000: 20).

Koncept sociálního fungování klade důraz na schopnost člověka zvládat obtížné životní situace, které vznikají jako důsledek jeho nerovnovážné interakce se sociálním prostředím. Podle Skotákové⁶ mnoho problémů v sociálním fungování vzniká právě ve vztahu člověk versus prostředí a nelze je připisovat jen jedné z dimenzí (člověku nebo prostředí).

4. Popis životní situace klienta

4.1 Základní anamnestické údaje

4.1.1 Osobní anamnéza:

Muž, ročník 1973, nezpůsobilý k právním úkonům, obyvatel (tj. uživatel služby) domova pro osoby se zdravotním postižením od r. 1986, držitel průkazu ZTP/P, příjemce invalidního důchodu III. stupně a příspěvku na péči v I. stupni (lehká závislost). Zdravotní stav: Středně těžká mentální retardace (v určitých kritériích spíše odpovídá hraničnímu stavu mezi lehkou a středně těžkou MR) bez přidruženého tělesného aj. postižení. Verbální projev plynulý a srozumitelný, porozumění sdělení druhých místy problematické. Používá dioptrické brýle (krátkozrakost).

U klienta je zřejmá kombinace projevů mentální retardace a funkční negramotnosti – mj. problematická orientace v čase, hodnotě peněz, dílčí selhávání v mezilidských vztazích a osobních kompetencích (vč. manipulovatelnosti), vliv dlouhodobé ústavní péče bez možnosti sebezvoje, (spolu)rozhodování o svém životě a převzetí alespoň dílčí odpovědnosti za něj.

4.1.2 Sociální anamnéza:

- Se svou primární rodinou se stýká, otec má statut opatrovníka a klienta navštěvuje v domově. Klient jezdí domů v období svátků, narozenin, dovolených apod. Jeho vazba na rodinu je značná, byť poněkud asymetrická (o kontakty usiluje více on než rodina).

- Dlouhodobě je zapojen do pracovního procesu mimo domov – nejprve Vlněna, a. s., nyní firma zabývající se rozebíráním a likvidací autovraků. Lze říci, že jeho příjmy jsou oproti jiným obyvatelům domova nadstandardní, spoří si, může si leccos koupit, avšak současně to vede k jeho ekonomickému zneužívání – viz níže. Možnost pracovní výdělečné činnosti je pro něho zásadní hodnotou, jíž je ochoten cokoli podřít.
- Aktivní, společenský, komunikativní, „klame tělem“ – vystupuje suverénně, budí dojem „socializovaného“, orientovaného a kompetentního, ale neovládá ani trivium. Občas sebou nechá manipulovat, jedná impulzivně a zkratkovitě řeší nastalé situace. Později uzná, že jednal ukvapeně, nelogicky, nesprávně a vždy argumentuje „nevěděl jsem, že...“, ačkoliv bývá na mnohá rizika upozorňován pracovníky v přímé péči.
- K jeho zájmům patří vylety a sport – aktivně jízdá na kole a lyžování, za domov úspěšně hrával stolní tenis.
- V kolektivu domova spíše oblíbený a kromě aktuálního problému s alkoholem (viz níže) je převážně nekonfliktní a spolupracující.

4.2 Charakteristika situace – aktuální problém

Za výrazné riziko lze – vzhledem ke klientovým osobním specifikům a zdravotně-sociálním okolnostem – považovat tendenci k nadužívání alkoholu.

- V posledních měsících zvýšená konzumace alkoholických nápojů. V interakci s užívanými léky a mentálním postižením je patrná snížená odolnost, resp. nízká hranice tolerance alkoholu. Pít se odehrává většinou v kolektivu spolupracovníků a známých s tím, že to patří k běžným aktivitám v této sociální skupině, s níž klient cítí sounáležitost. Chce být přijímán lidmi mimo domov, a tudíž považuje za přirozené dělat to, co dělají druzí. Obává se, že kdyby se s nimi občas nenapil, tak ztratí „přátele“ i práci.
- Následně hovorný, hlučný, zhoršená artikulace, přeceňování se, vzpurnost, občas verbální agresivita, popř. agresivita vůči věcem. Klient má jistou míru sebedůvěry na své chování, takže se posléze většinou omluví. Jeho chování pod vlivem alkoholu je zdrojem nepohody na úseku domova, kde bydlí, vede k rušení či zneklidňování ostatních klientů a narušování s nimi realizovaných aktivit.
- Na symptomatickém základě lze předpokládat (pravidelnost, zjevná potřeba) rozvíjející se

alkoholovou závislost. Rizikovější o jeho nezkušenost v sociálních vztazích a nadhodnocování svých schopností i sebekontroly.

- Rizikový pohyb v exteriéru, okolí domova, jak pěšky, tak s preferencí jízdy na kole, ačkoliv nezvládl praktickou zkoušku (pravidla, bezpečnost) jízdy mimo areál domova.
- Vedeny s ním rozhovory o Domácím řádu, kontrindikaci pro poskytování soc. služby a rizicích požívání, resp. nadužívání alkoholu.

Za další rizikový faktor utvářející jeho nepříznivou sociální situaci můžeme označit klientovo „ekonomické“ (finanční, materiální) zneužívání zaměstnavatelem, některými klienty a rodinou. To se projevuje takto:

- Zaměstnavatel – se chová vůči klientovi netransparentně, tzn. využívá toho, že si klient nedokáže spočítat výši mzdy odpovídající odpracovaným hodinám. Navíc je klientovi „strháváno“ ze mzdy jídlo a pití (i alkohol), které u zaměstnavatele konzumuje.
- Klienti domova – někteří obyvatelé domova požadují po klientovi peníze, popř. zakoupení cigaret, pití, sladkostí apod., což on někdy nedokáže odmítnout. Tím přispívá k tomu, že se takové požadavky mohou stupňovat.
- Rodina – klientovou prioritou je mj. obdarovávat členy rodiny a přispívat např. na společnou dovolenou. Při příležitosti Vánoc nebo narozenin klient přijímá cílená přání (druh, značka) rodiny a na tyto dárky se snaží vydělat. V podstatě tak činí pod příslibem dovolené, pobytu doma apod., ačkoliv se stává, že se od rodiny vrací dříve, než bylo domluveno, nebo s nimi nakonec na dovolenou nejede. Také věci, které mu otec pořizuje (kolo, notebook aj.) svým stavem a cenou neodpovídají tomu, kolik za ně klient musí zaplatit.

5. Identifikace sociálních rolí klienta

Žádný člověk nežije v „sociálním vakuu“, a tudíž jsou pro jeho život příznačné role, jež jsou determinovány místem, časem, komunitou, osobností aj. okolnostmi. V případě našeho klienta se jedná o tyto základní role a jim odpovídající očekávání.

- Uživatel rezidenční sociální služby; očekává se, že bude respektovat pravidla soužití v domově i práva a povinnosti související s poskytovanými sociálními službami,
- příslušník komunity obyvatel domova; očekává se, že se zapojí do společných aktivit, bude respektovat potřeby a práva ostatních obyvatel a bude se podílet na životě i dění v domově,

- pracovník, zaměstnanec; očekává se, že podá pracovní výkon odpovídající jeho možnostem a že bude podle své práce ohodnocen mzdou, s níž dokáže hospodařit,
- spotřebitel, zákazník; očekává se, že bude kompetentním, informovaným a orientovaným spotřebitelem, konzumentem a že dokáže pojmenovat své potřeby, jejich priority a dát je do rovnováhy se svými příjmy,
- syn, člen rodiny; očekává se, že bude usilovat o dobré vztahy s rodinou, bude se o ni zajímat a bude stát o alespoň občasně spolubytí s rodinou i o její aktivní (a nezištný) zájem o svou osobu.

Klientovi byl také nabízen přechod do služby s nižší mírou pomoci a podpory – tzn. do služby chráněného bydlení. Klient však tuto možnost odmítl, v samostatném pokoji, který v domově obývá, je spokojen a nechce nic měnit. Nicméně je tato možnost nadále otevřena a po eliminaci zmíněných rizik ji bude možné, pokud o ni bude mít klient zájem, realizovat.

6. Faktory a paradigmaty sociálního fungování klienta

Zde zmíníme bariéry a předpoklady klientova sociálního fungování (*klientovy životní situace*). Tím upozorníme na různorodost faktorů, které znesnadňují nebo naopak usnadňují jeho sociální fungování, a paradigmaty náhledu na ně. Na základě zhodnocení slabých i silných stránek klientovy situace při využití jak objektivních dat a skutečností, tak subjektivnějších zkušeností a poznatků našich i našich kolegů týkajících se klienta můžeme definovat faktory jeho sociálního fungování takto:

a) Faktory „zatěžující“:

Mentální retardace a „triviální“ i funkční („prosociální“) negramotnost, manipulovatelnost (zvýšená ovlivnitelnost), impulzivita, neadekvátní sebehodnocení (nadhodnocování možností a schopností), velmi nízká míra sebeodpovědnosti a sebeřízení daná mj. dlouhodobým pobytem v rezidenční péči.

b) Faktory stimulující:

Kontakt s rodinou a vazba na ni, komunikativnost, aktivita a zájem o dění kolem sebe, zapojení do pracovního procesu a lpění na zaměstnání, na aktivní pohyb zaměřené koníčky, touha po vedení „normálního“ života, ekonomická zajištěnost.

Připomene-li si následující 3 základní paradigmat (identifikace, resp. pojmenování paradigmat vychází z Navrátila, 2000) v sociální práci, jimiž lze nahlížet na klientovu situaci:

- Paradigma terapeutické (rozvoj osobnosti, potenciálu a schopnosti klienta),
 - paradigma reformní (úprava či náprava vztahů jedinec vs. společnost),
 - paradigma poradenské (sociálně-právní pomoc, informačně-zprostředkovatelská podpora),
- musíme konstatovat, že se jak popisem klientovy situace a její dílčí analýzou, tak návrhem možných řešení dotýkáme všech zmíněných paradigmat a reflektujeme je. Nejsilněji však vnímáme paradigma terapeutické a poradenské, neboť za klíčové považujeme rozvoj klientových schopností či potenciálu a posilování jeho osobních kompetencí pro odpovědné rozhodování a sebeřízení.

7. Návrh možných řešení

Na začátek této části chceme připomenout stanovisko⁷ prvního českého ombudsmana O. Motejla, týkající se jednoho z hlavních problémů klienta: „Ve vztahu ke konzumaci alkoholu a kouření byl zjištěn velmi rozdílný přístup navštěvovaných zařízení (DOZP). Domovy často zakazují přechovávání i požívání alkoholu, omezují počet vykouřených cigaret, prikazují orientační testy či povinnost personálu různé zasahovat; nevyhrazují se místa ke kouření. Kouření i požívání alkoholu je sice regulováno a zákonem,⁸ ovšem dospělému člověku je nelze (plošně, bez dalšího) zakázat. Není možné plošně postihovat prosté požití alkoholu u zletilých klientů nebo jeho přechovávání, pokud není provázáno např. obtěžováním druhých nebo naléváním dětem. Je to dáno jednak legalitou alkoholu a jednak i tím, že pití alkoholických nápojů dospělými je v české společnosti vnímáno jako normální. Dospělí, byť s mentálním postižením, mají právo chovat se stejně jako většinová společnost. Je to jen otázka nastavení podmínek, které by byly akceptovatelné i pro domov (pití v soukromí pokoje nebo při oslavě, dohoda o sledování spotřeby pracovníkem apod.) a neznamenaly by ohrožení zdraví klienta (např. alkohol v kombinaci s léky). Ochránce nechce kouření a požívání alkoholu podporovat a chápe i obavu před špatným příkladem dětem, ovšem upozorňuje na to, že u dospělých klientů se jedná o jejich rozhodnutí. Rozhodně nelze bez dalšího vztít kouření či požití alkoholu jako důvod pro nějaké sankce nebo dokonce pro vypovězení

smlouvy (formulace některých smluv o poskytování sociálních služeb domovů v kombinaci se zněními vnitřních předpisů umožňují i tento typ postihu)“ (Motejl, 2009: 38–39). Ombudsman dále doporučuje klientům a priori nezakazovat konzumaci alkoholických nápojů. Pokud jde o riziko s tím spojené, preferuje individuální edukaci a preventivně-podpůrný přístup ke klientovi, s čímž korespondují námi nastíněná opatření.

Stanovisko ombudsmana v podstatě posiluje a dotváří mantinely či východiska pro poskytování rezidenčních služeb v DOZP, obsažená v zákoně o sociálních službách a Standardech kvality. Je tedy jasné, že v dnešní době není možné požívání alkoholu klienty DOZP řešit zákazy a restriktivními opatřeními. Od této skutečnosti se v podstatě odvíjejí níže uvedená navržená opatření, jež nelze vnímat jako samostatné, jednotlivé kroky, ale jako komplex opatření souběžné a vzájemně se doplňujících a prolínajících. Půjde o proces, jehož aktéry se stanou jak prostředí (domov, pracovníci, rodina, místní komunita), tak klient sám. Přitom vycházíme z předpokladu, že cílem sociální práce je redukovat a kompenzovat „zátěže“ a využít „stimuly“ a potenciál klienta. Vedle pracovníků v přímé péči se na nich budou podílet i sociální pracovníci domova a zdravotníci. S ohledem na potřebu zlepšení klientova sociálního fungování navrhuje:

- Konzultovat s psychiatrem míru rizika vzniku klientovy závislosti na alkoholu a možná zdravotně-sociální opatření k prevenci vzniku i řešení již počínající závislosti.
- Klienta důsledně vést (vč. dalších individuálních pohovorů) k porozumění rizikům konzumace alkoholu i tomu, že pití nemusí být nutným předpokladem toho, aby byl přijímán druhými.
- Reflektovat, že díky pracovní činnosti může být klient dobře finančně zabezpečený, což může některé klienty i rodinu svádět k požadavkům, aby jim to či ono koupil, dal. To může být zdrojem napětí i konfliktů a rozčarování. Proto je třeba posilovat jeho schopnost těmto požadavkům efektivně, asertivně odolávat (bránit se jim), což je vhodné posilovat praktickým nácvikem v modelových situacích a tento zařadit do „individuálního plánu“ klientova osobního rozvoje.
- Trénovat jeho odolnost vůči neoprávněným požadavkům či manipulaci (mj. souvisí s výše uvedeným bodem) ze strany druhých včetně rodiny. Musí vědět, že má právo říct NE, že

může darovat či koupit něco, jen když on sám chce. Také by měl vědět, že bude-li požadavkům ustupovat, jen aby měl klid a nevznikaly konflikty, mohou se tyto požadavky zvyšovat.

- Působit na to, aby si uvědomil, jak chováním pod vlivem alkoholu působí na ostatní klienty i atmosféru v domově a jak se v důsledku toho může změnit postoj ostatních k němu. Dojde-li ke škodě na majetku, trvat na tom, aby tuto škodu uhradil a pocítil tak i finanční dopady svého nepřijatelného chování.
- Zahájit řešení jeho primární (triviální – čtení, psaní, počítání s porozuměním) i tzv. funkční (mj. hospodaření s penězi, orientace v sociálních normách a institucích, mezilidské vztahy) negramotnosti formou pravidelného, systematického vzdělávání (vč. „doplnění“ základního vzdělání). Vzdělávací aktivity mu sice jsou nabízeny, on je však odmítá s tím, že na ně kvůli svému pracovnímu vytížení nemá čas. Je tedy nutné, aby pochopil, že vzdělání může přispět k více rovnocennému vztahu mezi ním a zaměstnavatelem a k tomu, že dostane skutečně zaplacené tolik, kolik odpracuje. To může být pro něho ve vztahu k sebevzdělávání velmi motivující.
- Poskytovat podporu při každodenním rozhodování a vést ho k eliminaci ohrožování sebe i druhých. Podpořit ho při jednání se zaměstnavatelem (je schopen podepsat cokoli, neumí si to přečíst a porozumět tomu) a zajistit předávání výplaty před svědkem (např. sociální pracovníci nebo jeho klíčovým pracovníkem).
- Nabízet mu radu, pomoc (zhodnocení poměru cena–kvalita–potřeba) při nákupu tak, aby nakupoval jen to, co potřebuje a využije a co svou cenou odpovídá kvalitě výrobku.
- Posilovat a rozvíjet jeho pozitivní stránky a potenciál – dovednosti, schopnosti, zájmy.
- Motivovat ho a vést směrem k zásadám nerizikového (bezpečného) pohybu mimo areál domova a ke zlepšení zvládnutí bezpečné jízdy na kole.
- I přes nepříliš dobré zkušenosti se součinností rodiny podněcovat zlepšení spolupráce a koordinaci společného působení na klienta v oblasti jeho rizikového chování.
- Podle možností a ochoty zúčastněných (personál v obchodě, bufetu či restauraci, zaměstnavatel, známí apod.) společně usilovat o neformální ovlivňování (omezování) klientovy konzumace alkoholu (četnost, množství).

Navrhovaná opatření budou zapracována jak do klientova individuálního plánu (IP), tak do plánu rizikového, jenž je součástí IP, a stanou se jeho pravidelně vyhodnocovanou a podle potřeby modifikovanou součástí.

Závěrem zdůrazňujeme, že naším primárním cílem bylo ilustrovat možné využití konceptu sociálního fungování v individuální práci s klientem s mentálním postižením. Považujeme přitom za samozřejmé, že výrazný a trvalý efekt může přinést jen systematická a dlouhodobá (spolu)-práce s klientem. Vždy by mj. mělo jít „o podporu klienta v jeho identitě, aby nebyl kvůli ní znevýhodněn, aby ji nejen neztratil, ale aby ji dokázal prospěšně využít, a o překonávání disproporcí mezi osobními specifiky klienta a normami společnosti“ (Novosád 2003: 26).

Proces „pukání mříží“, humanizace a modernizace (záměrně zde nehovoříme o deinstitucionalizaci nebo transformaci, protože jde o témata na samostatnou stať) rezidenčních služeb, přibližování života klientů světu a životu lidí bez postižení, žijících mimo ústav, má svou praktickou i etickou logiku a nesporná pozitiva, avšak současně přináší nová rizika. Ta plynou z jisté disproporce mezi (v jistém smyslu „náhle rozsáhlými“) právy i možnostmi klientů a jejich schopností nést odpovědnost i čelit rizikům, tedy být připraveni na to, co život „bez mříží“, resp. „za branou“ může přinést. Tato situace se promítá do obsahového rámce i zaměření poskytovaných rezidenčních sociálních služeb a klade kvalitativně vyšší nároky na pracovníky v přímé péči a sociální pracovníky.

Seznam literatury:

- BARKER, R. L. (ed.). **The social work dictionary**. Washington: National Association of Social Workers, 1995.
- BARTLETT, H. **The common base of social work practice**. Washington: National Association of Social Workers, 1970.
- CARLTON, T. O. **Clinical social work in health settings: A guide to professional practice with exemplars**. New York: Springer, 1984.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. **Psychologický slovník**. Praha: Portál, 2009.
- MATOUŠEK, O. a kol. **Encyklopedie sociální práce** (heslo: Ústavní péče pro osoby s postižením). Praha: Portál, 2013.
- Mezinárodní klasifikace funkčních schopností, disability a zdraví WHO**. Praha: Grada, 2007.

MUSIL, L., NAVRÁTIL, P. **Sociální práce s příslušníky menšinových skupin.** *Sociální studia*, 2000, č. 5, s. 105–141.

NAVRÁTIL, P. **Úvod do teorií a metod sociální práce.** Brno: Národní centrum pro rodinu, 2000.

NOVOSÁD, L. **Základy teorie a metod sociální práce. (I. díl: Uvedení do sociální fenomenologie a teorie sociální práce.)** Liberec: Fakulta pedagogická TU v Liberci, 2003.

VÁGNEROVÁ, M. **Psychopatologie pro pomáhající profese.** Praha: Portál, 1999.

VALENTA, M. **Lidé s mentálním postižením a jinou duševní poruchou.** In MICHALÍK, J. a kol. **Zdravotní postižení a pomáhající profese.** Praha: Portál, 2011, s. 112–179.

Zákon č.108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Poznámky

1 libor.novosad@seznam.cz

2 girgleova.l@seznam.cz

3 S ohledem mj. na respektování vnitřních předpisů tohoto DOZP nemůžeme uvést bližší specifikaci či údaje (charakteristiku), umožňující identifikaci našeho zařízení.

4 Příčinami mentální retardace jsou dědičnost a organické postižení centrální nervové soustavy, ke kterému mohlo dojít během nitroděložního vývoje, při porodu nebo v době krátce po narození. Vždy ale jde o závažné poškození mozku (organické nebo funkční). Jednoznačně lze určit příčiny mentálního postižení u syndromů

vyvolaných genetickými poruchami (Downův, Turnerův nebo Klinefelterův syndrom), metabolickými poruchami (fenyلكetonurie), intoxikací (např. fetální alkoholový syndrom), nebo následkem vývojových dysfunkcí a traumat (hypoxie nebo asfyxie při nedostatečném přísunu kyslíku během porodu, popř. kyslíkový a výživový deficit během vývoje plodu). V mnoha případech však příčinu nelze jasně a přesně stanovit, protože ji zatím zjistit nedokážeme, nebo se možných příčin objevuje hned několik současně.

5 Upraveno podle: Musil, L., Navrátil, P. 2000. Sociální práce s příslušníky menšinových skupin. *Sociální studia* 5, sborník prací FSS MU v Brně.

6 <http://www.radkaskotakova.estranky.cz/clanky/ekologicke-perspektivy-a-antio-presivni-pristup.html> [on-line] [19. 12. 2012]

7 JUDr. Otakar Motejl: Zpráva z návštěv v pobytových zařízeních pro osoby se zdravotním postižením. V Brně dne 14. října 2009. Str. 38–39 „Alkohol a tabák“. Dostupné na www.ochrance.cz.

8 Zákon č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Psychosociální faktory stresu seniorů a jejich zvládání

Psychosocial Stress Factors of Seniors and their Coping

Sylva Bartlová, Marie Trešlová

Doc. PhDr. Sylva Bartlová, Ph.D.,¹ se zabývá problematikou sociologie medicíny a zdravotnictví, kterou přednáší na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity a rovněž na Fakultě sociálních studií MU. Je autorkou řady odborných článků a několika publikací týkajících se této problematiky jako spoluautor knihy Sociologie medicíny a zdravotnictví a knihy Sociologie zdraví, nemoci a rodiny.

PhDr. Marie Trešlová, Ph.D.,² pracuje jako odborná asistentka na Katedře ošetrovatelství Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Vyučuje klinické chirurgické obory v ošetrovatelství, komunikaci v ošetrovatelství a didaktiku v ošetrovatelství. Dlouhodobě se zabývá problematikou seniorů a podílí se na domácích i zahraničních projektech zaměřených na seniorskou populaci ve smyslu aktivní stáří a well-being.

Abstrakt

Přehledová studie se zaměřuje na stres seniorů jako jednu z oblastí sociálních determinant zdraví. Představuje různé názory na stres a klade otázku, co převážně způsobuje stres seniorů a jak senioři tuto psychickou zátěž prožívají. Senior se setkává v této fázi lidského života s řadou životních krizí, které mohou vést k pocitům úzkosti, nízkého sebevědomí nebo k sociální izolaci a následně mohou negativně ovlivnit jeho fyzické a psychické zdraví. Z analýzy zdrojů je zřejmé, že příčiny stresu, který senioři prožívají, jsou multifaktoriální s převahou změn či poruch v sociální podpoře a komunikaci. Příčiny vzniku stresu, faktory ovlivňující stres, chování seniorů ovlivněné stresem i to, co senioři v těchto situacích prožívají, je důležité znát pro zdravotně sociální pracovníky, aby mohli poskytovat efektivní péči ve prospěch udržení a navrácení psychické pohody, rovnováhy seniorů. V rámci zdravotně sociálního systému v péči orientované na klienta je nezbytné nejprve zjistit, co prožívá klient, abychom porozuměli jeho problémům a mohli přistoupit k plánu péče, resp. plánu prevence či zvládání zátěžových situací. V uvedených zdrojích jsme však nezjistili, co senioři prožívají v důsledku psychicky zátěžových situací. Z těchto důvodů připravujeme kvalitativní a kvantitativní šetření, ve kterém se budeme dané problematice věnovat.

Klíčová slova

senior, stres, prožívání, reakce, zvládání

Abstract

This overview study is focused on stress of seniors as one of the social determinants area. It introduces various opinions on stress and brings a question what causes the stress of seniors predominantly and how seniors are coping with this psychic burden. Senior meets several life crises in this period of human life, which might lead toward the feelings of anxiety, low self-esteem or to the social isolation and consequently they could negatively influence senior's physical and psychical health. On the base of analysis there is evident, that the causes of stress which the seniors experience, are multifactorial with

the majority of changes or disorders in social support and communication. The causes of the stress occurrence, the factors influencing stress, the senior's behavior influenced by stress and also what the seniors are experiencing in these situations are very important for the social and health workers to be aware, for them to be able to provide effective care for to maintain and to restore the psychical welfare and balance of seniors. Within the framework of health and social system of client orientated care is necessary to identify what the seniors experiences for to understand their problems and for to be able to approach the care plan or more precisely the preventive plane and coping process with the stressful situations. We didn't find what the seniors experiencing in the consequence of stressful situations in the mentioned sources. Therefore we are preparing qualitative and quantitative survey in which we will focus on this problem.

Keywords

senior, stress, experience, reaction, coping

Úvod

Přehledová studie se zabývá problematikou psychosociálních faktorů stresu seniorů a tím, jak senioři stresující situace prožívají a zvládají. Problematika je zkoumána v rámci projektu „Sociální determinanty u vybraných cílových skupin“, jehož jednou oblastí je stres a senioři. Vycházíme ze základních publikací Kebzy – Psychosociální determinanty zdraví (2005) a Wilkinsona a Marmonta – Sociální determinanty zdraví – Fakta a souvislosti (2005). Klademe si otázku, co převážně způsobuje stres seniorů a jak stres senioři prožívají. Na první pohled by se mohlo zdát, že stres a senioři je problematika naprosto jasná, prozkoumaná a srozumitelná. Podíváme-li se do encyklopedií a vyhledávačů různých databází, najdeme však nepřehledné množství odkazů, které odkrývají velmi široké pole možností a souvislostí. Vyhledávač Google nabízí 59 400 odkazů na stress. Databáze Pub Med na stejný termín nabízí 517 579 odkazů a Science Direct 1 695 252. Při užším výběru Science Direct vyhledá 61 048 odkazů na senior – stress, a 8 497 na elderly – stress, na elderly and social determinants 898 odkazů. Dále také databáze Pub Med nabízí na termín elderly and social aspects 1 044 odkazů a na elderly and social support 74 751 odkazů. Scopus na termíny elderly and social determinants 726, na elderly and social aspects 8 056 odkazů. Databáze Ebsco nabízí k termínům elderly and transport 70, na elderly and social support 278, elderly and stress 7 003 odkazů. Pro účel tohoto pojednání, na téma sociálně zdravotní tematiky, jsme vybraly 20 článků, které nasýtily námi požadovanou terminologii. Výběr publikací jsme provedli podle renomovaných českých autorů zabývajících se problematikou stáří ve spojení s psychosomatikou, a to

lékařů a psychologů: Topinková (2005), Kalvach (2006), Holmerová (2002), Haškovcová (2010), Krívohlavý (2011), Baštecký (1994); autorů zaměřených na specifika komunikace se seniory: Venglářová (2007), Pokorná (2010), Špatenková (2009) a zakladatelů teorie stresu: Lazarus (1984), Selye (1975). Zahraniční publikace zaměřené na aktivní stáří, zdravé stáří byly vybrány z důvodu výhledu do budoucna, který zastávají, tedy odlišného pohledu na stáří, než bylo zvykem v naší republice. Předpokládáme podobný vývoj u nás s ohledem na současné seniory narozené v 50. letech. Přestože tento výhled není ještě všeobecně samozřejmý a vžitý, zastává ho teoreticky i český autor Kalvach (2006).

Při hlubším studiu zjišťujeme, že se autoři většinou věnují stresovým faktorům, vlivu těchto faktorů na seniora – člověka ve věku 65 a výše. Téma prožívání jako takového však chybí.

Termín senior z latinského slova senex, senis – starý, starší má více významů. Pro účel článku jej vnímáme v českém významu slova starý člověk. Tedy jako člověka v období senia – stáří.

Nejčastěji je období stáří ohraničeno chronologicky. Světová zdravotnická organizace klasifikuje vyšší věk následovně: 60–74 let vyšší věk nebo také rané stáří, 75–89 let stařecký věk a 90 let a výše jako dlouhověkost. Věk kalendářní, který je odvozen z data narození, není rozhodující pro soběstačnost ani pro zdravotní stav seniora. Věk funkční (biologický, subjektivní, psychologický, sociální) je podle Haškovcové (2002) velmi důležitý a nemusí vždy odpovídat věku kalendářnímu. Mellanová (in Čechová, Mellanová, 2003) uvádí stáří od 60 až 65 let věku. Neugarten (in Šolcová, 2011) pro věkové kategorie stáří používá termíny mladý senior (young-old) 55–74, starý senior

(old-old) od 75 s tím, že tyto věkové kategorie mají rozdílné potřeby. Topinková (1995) používá podobné dělení: 65–74 mladí starší, 75–84 starý a 85 a více velmi starý (very-old). Holmerová et al. (2002) uvádí dvojce rozlišení. Věk 60–74 jako počínající stáří, 75–89 vlastní stáří a 90 a více dlouhověkost. V druhém případě 65–74 mladí seniori, 75–84 starí seniori a 85 a více velmi starí seniori. Kalvach (2006) věk 60–65 let vnímá jako počátek stáří, kdy v současné době mnoho seniorů pracuje a žije aktivní život. Haškovcová (2010) popisuje období 60–75 let jako stáří senescence a 75–90 jako senectus – kmetství. Krivohlavý (2011) označuje věk od 65 do 85 – dobu třetího období života, jako období důchodu bez ohledu, zda důchod pobírá, či nikoli. Období přípravy pak na odchod věk 86 a více. Baštecký ve svém oboru gerontopsychiatrie pracuje se seniory od 60 let. Lze sledovat, že bez ohledu na různé terminologické označení jednotlivých období stáří se autoři celkem shodují na základním dělení postupujícím po 15 letech.

Z článků a publikací se dozvídáme, jak seniori reagují na stresové faktory, ale nenacházíme většinou informace o tom, co a jak seniori ve stresu prožívají. Jak uvádí Wilkinson a Marmot (2005), zhoršené sociální podmínky mohou vést k pocitům úzkosti, nízkého sebevědomí nebo k sociální izolaci a následně mohou negativně ovlivnit fyzické a psychické zdraví jednotlivce. Zda tomu tak je i u seniorů, explicitně nevyjadřují. V průběhu života se kumulují psychosociální rizika přirozeně provázená strachem, úzkostí, obavami a zvyšují pravděpodobnost špatného duševního zdraví a předčasného úmrtí. V současné době je člověk vystavován nejen známým a očekávaným změnám v životním běhu od narození včetně prenatálního života až po smrt, ale žije pod tíhou změn (často i zásadních), které především člověka seniorského věku vystavují a zanechávají ve víru neporozumění, nepochopení s pocity nejistoty, strachu a ohrožení. Změny v politicko-hospodářské oblasti, v oblastech náboženství, kultury i společnosti v procesu globalizace zanechávají seniora osamocенého, který má rozhodovat v prostředí narušených tradic vlastní kultury, zásad a pevných svazků i závazků. Hledá obtížně smysl a hodnoty v prostředí, kterému přestává rozumět a ve kterém se cítí nejistě, ztrácí orientaci i vlastní já. Senior nezná a neumí reagovat na požadavky moderní doby, které svou tíhou i tlakem vyvolávají stres. Tento stav je způsoben

přirozenými změnami procesu stárnutí. Sociálně zdravotničtí pracovníci s tím tedy musí počítat při poskytování péče.

Proto nás zajímalo, jaké intervence mohou poskytnout pracovníci pomáhajících profesí seniorům pro prevenci a zvládání stresu, neboť stres působí negativně na zdraví člověka a cílem působení pomáhajících profesí je zajištění a udržení zdraví a pohody – well-being nejen v somatické, ale i psychosociální a duchovní dimenzi. Jako možné způsoby poskytování pomoci seniorům při zvládání stresu sociálními pracovníky uvádíme modely péče zaměřené na interakci podle Peplau, Rogers a Neuman (Pavlíková, 2007; Tomey, 2002). Hlavní intervencí, stejně tak, jak ji popisují Navrátil, Navrátilová (2008) a Šrajcar, Musil et al. (2008), je pomoc a podpora v nalezení vlastní síly člověka ke zvládnutí změny a zátěžové situace tak, aby byla nastolena rovnováha – pohoda – well-being. Jinými slovy, aby se člověk cítil dobře, vyrovnaně, spokojeně, šťastně, musí sám rozhodovat o věcech a o sobě a tak mít věci pod kontrolou. Jedná se o intervence, které je nezbytné zařadit do vzdělávacích programů sociálních pracovníků i dalších představitelů pomáhajících profesí.

Stres

Obecně se pojmem stres rozumí specifická forma zátěže, při níž reálné, případně subjektivně prožívané nároky přesahují adaptivní možnosti jedince (anebo nejsou využívány) tak, že je ohrožena či narušena jeho subjektivní pohoda, zdraví i sebehodnocení. Podobně definují stres i Kebza (2005) a Mikšík (2009). Význam přejatého pojmu stres z angličtiny popisuje Krivohlavý z několika úhlů pohledu, resp. disciplín. Například jazykověda pojímá stres jako cizí slovo, přejaté z latiny a znamená „utahovat, zadržovat“ (Krivohlavý, 1994: 7). V technických oborech je stres ve významu „presu, lisu, tlaku“ (Slovník cizích slov, 2004: 352) a popisuje stres jako zátěž, napětí a také tlak. Druhým významem (tamtéž) je funkční stav, ke kterému dochází při vystavení organismu mimořádným podmínkám. To znamená, že stres vyvolává poplachovou reakci organismu, tedy hormonální proces k mobilizaci energie pro zvýšení výkonu – k útoku či úniku. Tak popisuje fyziologický proces probíhající v organismu Silbernagl et al. (1993). Psychologie vnímá stres jako „nadměrnou zátěž neúnikového druhu, vedoucí k trvale stresové reakci, ústící ve tkáňové poškození, k poruše adrenokortikálních funkcí a psychosomatickým

poruchám“ (Hartl, 1993: 200). Kebza (2005) se stresem zabývá mimo jiné v Psychosociálních determinantech zdraví. Prostudoval publikace celé řady zahraničních i českých autorů, kteří se tematikou stresu zabývali. Seznamuje s původním použitím tohoto slova ve 14. a 15. století v Anglii ve významu „strasti, útrap, těžkosti“ (Kebza, 2005: 107). Obecnou teorii stresu vytvořil H. Selye a vnímá jej jako nespecifickou reakci těla na jakýkoli nárok (Selye 1956, 1975). Klinický psycholog Lazarus R. pohlíží na stres jako na jakoukoliv událost, která převyšuje vnitřní či vnější požadavky adaptačního zdroje člověka nebo jeho orgánového a sociálního systému (Lazarus et al., 1984; de Andrea, 2010). Záškodná shrnuje definice psychologů Selyeho, Lazaruse, McCrathe, Frenche, Rogerse, Teichnera, Cobbse a dalších. Jejich hlavními charakteristikami stresu jsou: stav, syndrom – soubor příznaků, negativní emoce, reakce, zátěž, požadavek, ohrožení, schopnost adaptace, prostředí, rovnováha (Záškodná, 2012). Lze říci, že definovat stres jednou konkrétní definicí je velmi obtížné. Pokud bychom se pokusili uvedené definice shrnout, pak následovně: Stres je funkční stav organismu, kdy dochází k poruše psychické i tělesné rovnováhy z důvodu nedostatečné adaptace na kladené požadavky, provázený (v našem případě) negativními – nepříjemnými emocemi. Je obtížné se přiklonit k jedné z výše uvedených definic, protože každá vnímá stresový stav z trochu odlišného pohledu. Pro naši práci se nám jako nejvhodnější jeví definice, kterou uvádí Hartl (1993), protože se jedná o psychologické vnímání problematiky, tedy pro nás podstatné prožívání, kdy senior zůstává pod vlivem stresujících faktorů a nedokáže se na vzniklou situaci rychle adaptovat.

Životní krizová situace a reakce

Senior, tedy člověk ve věku od 60–65 let výše, se v této fázi lidského života setkává s řadou životních krizí. Jones popisuje tuto krizi jako „maturační“ (2012: 89) a charakterizuje ji především odchodem do důchodu, tedy ukončením pravidelného režimu, který je spojen se socio-kulturními i společenskými rituály, pravidly, povinnostmi. Podle Vymětala a Špatenkové (in Záškodná, 2012) se jedná o krizi vývojovou. Přerušeni tohoto režimu přináší také často pocit nenaplněné potřebnosti, důležitosti, respektu, úspěchu i seberealizace. To jsou hodnoty či potřeby, které jsou součástí kvalitního života. Význam naplňování těchto potřeb

uvádějí autoři Křivohlavý (2010, 2011), Topinková (2005), Jones et al. (2012), Touhy et al. (2012) a popisují je jako stav naplněných potřeb a pozitivních pocitů – wellness, well-being, pohody, rovnováhy.

V životní situaci seniora jde o radikální změnu, a to hlavně v případech, když na ni člověk není připraven. Sociální opora a dobré sociální vztahy významně přispívají k prevenci i efektivnějšímu zvládnutí této životní krizové situace ve smyslu dopadu na zdraví jedince. Postupná ztráta přátel, spolužáků, vrstevníků, partnera nebo dítěte, ale i chronická nemoc, úraz, nehoda apod. předznamenávají následný nástup ztráty sociálních kontaktů jedince a mohou pro seniora znamenat nezvladatelnou situaci. Je nutné si uvědomit, že pro seniora se odchodem životního partnera nemění jen jeho citové prožívání, ale jeho odchod předurčuje v mnoha případech i změnu v oblasti základních potřeb, především jistoty a bezpečí, jak uvádí Kebza (2005), Touhy (2012) i Záškodná (2012). V České republice se často hovoří o diskriminaci, stigmatizaci a hostilitě vůči seniorům v souvislosti se zaměstnaností apod. Této problematice se hlouběji věnuje Haškovcová (2010) a další autoři (Kalvach, 2004; Topinková, 2005; Sak et al., 2012). Jejich výzkumná šetření i praxe potvrzují tuto ne ojedinělou realitu.

V psychice seniora dochází v rámci psychické zátěže k obranným reakcím, a pokud na ně člověk nereaguje, začínají se projevovat i změnami v tělesné oblasti. To vše vede také ke změnám v dalších oblastech člověka jako lidské bytosti, vnímané v holistickém pojetí sociálním, spirituálním – duchovním i emocionálním (Touhy, 2012). V zahraničních a českých publikacích věnujících se seniorské populaci a především stárnutí (Tomás et al., 2012; Meyer et al., 2010; de Andréa et al., 2010; Greenglass et al., 2006; Šolcová, 2010; Keraaij et al., 1997; Kant et al., 1997; Ducharme et al., 2002; Känel et al., 2004; Lukavský et al., 2010; Wrobel et al., 2009) jsou vždy detailně popsány fyziologické změny, které probíhají ve všech buňkách organismu a projevují se určitými příznaky, jako je zhoršení smyslů, pohybu, paměti a soběstačnosti. Méně se dozvídáme o emocích a pocitech těchto lidí tak, jak je popisuje Jones et al. (2012). Spíše jsou uváděny změny v psychosociální oblasti, jako např. agrese, vztahovačnost, sebestřednost, podezřívavost, emoční labilita, lpění na osobních věcech, neochota měnit zaběhnutý pořádek a velmi často změny paměti, demence

a deprese. Záznamy o tom, co cítí takový člověk, jak tento stav prožívá, jsou velmi zřídka. Více o prožitcích stresu seniorů najdeme u Křivohlavého (2011) a v publikacích zahraničních autorek Touhy et al. (2012); Jones et al. (2012). Pocit, který člověk v této situaci prožívá, Navrátil, Navrátilová (2008) popisují v článku Postmodernita jako prostor pro existenciálně citlivou sociální práci. Travelbee (in Jones, 2012) se věnuje emočnímu prožívání hlouběji ve své teorii *Vztah člověka k člověku* včetně beznaděje a bezmoci, což jsou pocity v situaci, kdy si člověk neví rady, nemá možnost pomoci, nemá sílu fyzickou ani psychickou, aby ji řešil a vyřešil.

Domácí zdroje se častěji zabývají depresí seniorů než samotným stresem (Topinková, 2005; Kalvach, 2004, 2008). Komparace prožitků a projevů stavu stresu a stavu deprese naznačuje, že se jedná o velmi blízké či související stavy. Psychologický slovník charakterizuje depresi následovně: „duševní stav charakterizovaný pocitem smutku, skleslosti, vnitřního napětí, nerozhodností spolu s útlumem a zpomalením duševních i tělesných procesů, ztrátou zájmů a pokleslým sebevědomím“ (Hartl, 1993: 34). Slovník cizích slov on-line vysvětluje depresi jako sklíčenost, skleslost, ochablost, stav projevující se pocitem smutku, úzkosti, strachu, vážného stresu, méněcennosti, ztrátou jistoty, zájmů, zpomalením životního tempa. Z medicínského pohledu je deprese duševním stavem charakterizovaným nadměrným smutkem, který je součástí reakce na závažnou událost. Můžeme říci, že dlouhotrvající stres v psychické oblasti vyvolává depresi (<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/>). Depresi seniorů, se všemi uvedenými projevy, prevencí i terapií, se zabývají obory geriatric, gerontologie a také se tímto problémem zabývají pracovníci zdravotně sociální a pracovníci dalších pomáhajících profesí. Je však nutné rozlišovat depresivní stav, který může být způsoben vnějšími stresovými faktory, od deprese jako onemocnění, na které má vliv genetika, proces stárnutí – úbytek neuromediátorů noradrenalinu a serotoninu, chronická metabolická onemocnění a farmakoterapie. V tom případě se jedná o poruchu příčinnosti a depresi reaktivní (Kalvach, 2004; Topinková, 2005; Touhy, 2005; Křivohlavý, 2011; Baštecký et al., 1994). Změny související se stářím bereme obecně za samozřejmost a nevnímáme je jako něco mimořádného a ani si neuvědomujeme, jak psychickou zátěž prožívají senioři.

Faktory ovlivňující vznik stresu

Faktor vnímáme jako činitele, zprostředkovatele či rozhodující sílu uplatňující se v nějakém procesu (Slovník cizích slov, 2004). V našem případě se jedná o proces stresové reakce. Můžeme tento faktor nazvat také stresorem, který Slovník cizích slov on-line vysvětluje jako „zatěžující, často škodící činitel“ (<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/>) a Slovník cizích slov (2004) příčinu (důvod, původ, zdroj) stresu (Pala, Višiansky, 2000).

Potenciálních faktorů vyvolávajících stresovou reakci seniorů je celá řada. Některé z nich jsou všeobecně známé i proto, že podobnou reakci mohou vyvolat i osobám v jiném než seniorském věku. Jiné stresory se mohou zdát malicherné, či snadno řešitelné, přesto pro seniory jsou velmi obávané, a to z důvodu fyziologických a psychologických změn ve stáří, které nedovolí vhodnou a včasnou adaptaci. Při výčtu stresorů zjistíme, že působí změny spíše v oblasti potřeb psychosociálních než základních. Senioři je však považují za prioritní, protože změny somatické spojují se svým věkem. Jedná se o každodenní běžné momenty, které seniora velmi snadno mohou vyvést z rovnováhy, nebo naopak o závažné situace, na které je třeba intervenovat dlouhodobě a pomáhat seniorům, aby byli schopni je zvládnout. Zmíněné faktory je možné zařadit do určitých oblastí či kategorií.

1. Změna

1.1 *Odchod do důchodu* lze považovat z hlediska sociálních determinant za závažný krok, neboť práce (kariéra) vymezovala člověka nějakým způsobem ve vztahu k okolí. Dávala mu pocit důležitosti, potřebnosti a spojitosti s dalšími lidmi. Odchodem do důchodu dochází k náhlému omezení kontaktů s lidmi. Odchod do důchodu nutí seniora k novému uspořádání svých denních aktivit, manželé se znovu učí žít spolu a ne vedle sebe, a co je snad nejdůležitější, mění se i finanční rozpočet rodiny. Jak uvádí Wilkinson a Marmot, sociální a ekonomické prostředí velmi výrazně ovlivňuje zdraví jedinců, a to nejen krátkodobě, ale po celý jejich život. Lidé, kteří jsou na sociálním žebříčku níže, mají obvykle téměř dvojnásobné riziko závažného onemocnění a předčasného úmrtí než ti, kteří jsou výše (Wilkinson, Marmot, 2005). Dlouhodobý pocit, že senior nemá ve společnosti již své místo, může být zdrojem chronického stresu. Řada seniorů se dostává na základě nízkého důchodu a onemocnění

na práh chudoby, relativní deprivace a sociálního vyloučení, což má významný vliv na jejich zdraví (Wilkinson, Marmot, 2005).

1.2 *Náhlá změna v zajištění bydlení, přestěhování do nové oblasti*, domu, bytu, pokoje nebo instituce. Fyzicky se přestěhovat a přitom vztít jen něco z původních věcí přináší mnoho nepříjemných otázek: „Kam to všechno dám?“ Noví sousedé, nové prostředí, nová cesta na úřady, obchody, noví spolubydlíci na pokoji...! „Přesazení“ může zapříčinit náhlé nebo postupné zhoršování zdravotního stavu, apatii končící úmrtím (Touhy, 2012; Kalvach, 2008; Topinková, 2005; Bužková et al., 2011).

1.3 *Fyziologické změny a akutní diskomfort* (nepohodlí) a bolest – to, že bolest člověka omezuje jak od aktivity fyzické, tak i od účasti na společenských aktivitách, je všeobecně známé. Diskomfort [jako protiklad stavu osobní pohody – well-being (Zášková, 2012)] však může mít stejný účinek, i když je způsoben jinými faktory, které si obvykle neuvědomujeme. Týká se poruchy smyslových schopností a dalších problémů, např. tlaků od zubní protézky a s ní spojenými změnami vnímání chuti, používáním kompenzačních pomůcek apod. Inkontinence – nekontrolovatelný únik moči či stolice je závažným stresujícím faktorem. Nejen že je pro konkrétní postiženou osobu nepříjemnou situací, ale je provázena pocitem studu z důvodu použití inkontinentních pomůcek, eventuálně šíření zápachu. Časem si na tuto situaci člověk zvykne, ale je možné, že okolí svým chováním reaguje tak, že postižená osoba se raději kontaktu s lidmi vyhýbá. Finanční prostředky, které jsou třeba pro nákup těchto pomůcek, jsou dalším stresorem. Zde je zřejmý pocit obavy, strachu, nejistoty, selhání, závislosti (Touhy, 2012; Pichaud et al., 1998; Sak et al., 2012; Haškovcová, 2010).

1.4 *Neočekávaný únik ekonomických zdrojů* kromě jiného i z důvodu oprav domu či léčby případného onemocnění.

2. Vztahy – ztráta

2.1 *Rozpory ve vztazích s blízkými*, např. z důvodu nemožnosti rozhodovat o věcech – porušení autonomie (Sýkorová, 2007). Další příčinou rozporu může být i způsob výchovy vnoučete jeho rodiči (Kalvach, 2004; Touhy, 2012).

2.2 *Změny orientované na děti, vnoučata, partnera*: může se jednat o změny či problémy vzájemných vztahů, odloučení, týrání a zanedbávání,

nemožnost pomoci dětem a vnoučatům, nemoc, bezmocnost partnera.

2.3 *Ztráta blízké osoby* očekávaná i náhlá, která vyvolá pocit prázdnoty, samoty, v jiných případech úlevu, nebo výčitky a také ztrátu smyslu života – „nemám pro co, či koho žít“ (Křivohlavý, 2011).

2.4 Výše zmíněné poruchy či zhoršení funkcí včetně zhoršení úrovně smyslového vnímání jsou vnímány s nevolí, a to ještě více tam, kde senior *ztrácí možnost řídit auto*.

2.5 Ztrátu je možné vnímat i v dalších rozměrech. Seniori se obávají také *ztrát* v obecném měřítku, např. *krádeží, oloupení, přepadení*.

3. Společnost

3.1 *Postoj ageistů* může vést k pocitu devalvace. „Co to děláš, dědku? Co ta zatracená bába...“ „Seniora nezaměstnáme.“ „Vám to ale trvá!“ (Haškovcová, 2010; Bužková et al., 2011; Kalvach, 2004.)

Uvedený výčet faktorů, i když není jistě úplný, přirozeně vede k omezení možnosti sociálních kontaktů, ztrátě sociálních rolí a osamění – samotě – sociální izolaci. Izolace může být potencována v případě pádů a úrazů, které vznikají v souvislosti s poruchou smyslů, medikací, poruchou mobility, hospitalizací apod. (Touhy 2012; de Andréa 2010; Baštecký et al., 1994; Topinková 2005).

Je třeba vzít v úvahu také to, co bylo či je základem vzniku faktorů, které nesouvisí přímo s životním během. Přináší je vývoj společnosti, resp. civilizace – globalizace. Jedinec je zavalen a bombardován informacemi, negativními, krutými zprávami z blízkého i vzdáleného okolí. Denně přicházejí další a další požadavky na základě elektronizace každodenního života. Mezilidský kontakt se zužuje na „esemesky“ a e-mailové stručné zprávy. Na sdílení a předávání hodnot, jako je láska, přátelství, víra, důvěra i životní zkušenosti a moudrosti, ale také obav a strachu, není čas. Tyto hodnoty jsou však viděny a vnímány v jiném světle především mezi generacemi, a proto o jejich předávání není takový zájem jako dříve. V existenciální nejistotě, neurčitosti se vytrácí identita člověka i přes to, že sociální práce i práce pomáhajících profesí je, nebo má být, zaměřena na klienta – lidskou bytost (Bauman, 1995, in Navrátil, Navrátilová, 2008).

Prožívání stresu a proces zvládání

Při shrnutí či analýze výše uvedených faktorů

můžeme konstatovat, že v těchto situacích senior pravděpodobně zažívá *negativní pocity* spojené s narušením *potřeby jistoty a bezpečí a pocit ohrožení*. Z pohledu neprofesionála se může zdát seniorovo chování v těchto situacích neadekvátní. Jeho případný neklid, pláč, podezřívavost, opakované dotazy, opakované vyhledávání kontaktu, agresivní projevy nemusí být *jen* známkou probíhajících fyziologických – involučních změn v souvislosti se stářím, ale *projevem* právě nenaplněné potřeby, a tak se člověk cítí *ohrožen*. Neočekávanou životní událost, která ohrožuje pocit osobního bezpečí, popisuje Jones et al. jako „situační krizi“ (2012: 89) a věnuje se jí rovněž Špatenková (2004). Chování seniora v takové situaci je proto nezbytné vnímat jako obranu či volání o pomoc.

Aby byl člověk schopen zvládnout stres, zabránit jeho rozvoji a event. přechodu do deprese, je nezbytné vědět, co pro to člověk může nejprve sám udělat. Faktory, které ovlivňují schopnost zvládat stres, jinými slovy překážky a obtíže, které brání stres zvládnout, opět vycházejí z oblastí somatických, psychických a sociálních. Přičemž oblast psychická převládá. Pokud je *člověk zdravý a v dobré tělesné kondici*, má dobrý základ pro zvládání stresu. Velmi důležité je, aby měl *schopnost rozumět a měl možnost kontroly nad událostmi*. S tím je nerozlučně spjata *autonomie* člověka, tedy *možnost rozhodovat o věcech, činech a lidech* (Sýkorová, 2007). Člověk potřebuje mít *povědomí o sobě a ostatních* a neobejde se bez *trpělivosti, tolerance* a vlastností, jako je *nezlomnost, odolnost (resilience), odvaha*. Musí se cítit *osobně stabilní, vyrovnaný a sebevědomý*. K tomu mu pomáhá nejen jeho *víra a vyznávání hodnot*, ale nezbytné *povědomí o možnosti sociální podpory*, čímž rozumíme rodinné příslušníky, přátele, sousedy, členy zájmových, podpůrných a církevních skupin. Uvedenými termíny, označujícími vlastnosti a schopnosti seniora pro prevenci vzniku stresu a jeho zvládání, se zabývá mnoho autorů, kteří ve svých výzkumech tyto fenomény sledovali. Pro zvládání stresu shodně uvádějí jako nejpodstatnější sociální oporu, autonomii a resilienci (Kebza, 2005; Touhy et al., 2012; Hamano et al., 2010; Hays et al., 1997; Krause et al., 1990; Tamai et al., 2011; Greenglass et al., 2006; Portero et al., 2007; Yeh et al., 2004; Lunch et al., 1999). Při nárůstu množství a variabilitě informací moderní doba nutí seniora volit a rozhodovat se, s čímž souvisí požadavek, aby také plánoval svůj život ve smyslu životního stylu, zdravé výživy, zdravých vztahů

a seberochoje, přestože mohou tyto trendy být jakousi náhražkou životního tradičního cíle (Navrátil, Navrátilová, 2008). Tento názor sdílíme s autory s tím, že současné změny ve vzdělávání, a to na všech úrovních včetně univerzity třetího věku, implementují vyučovací metody k získání uvedených dovedností. Pro činnost sociálně zdravotnických pracovníků je proto zásadní vedení a pomoc skupině seniorů, která si tyto dovednosti neměla možnost osvojit při svém vzdělávání.

Někteří lidé mají tyto vlastnosti a schopnosti díky podmínkám rodinné výchovy, prostředí, ve kterém vyrůstali, a životnímu stylu, který nejen vyznávali, ale také praktikovali. Další jedinci tyto vlastnosti a schopnosti nemají, i když vědí, že by pro ně byly vhodné. Třetí skupinu tvoří lidé, kteří o těchto vlastnostech a schopnostech nevědí a ani neměli podmínky je získat s pomocí rodiny. V tom případě přichází v úvahu činnost profesionálů z pomáhajících profesí, kteří poskytují informace, rady, podporu, edukaci potřebnému člověku a jeho rodině (Sak et al., 2012; Haškovcová, 2002; Kraaij, 1997).

Intervence ke zvládání stresu

Pokud uvažujeme v současnosti o termínu „aktivní stáří“, je zřejmé, že ve vyšším středním věku i senior v kondici bude využívat svého fyzického i psychického potenciálu k provádění různých aktivit z oblasti svých koníčků a zájmů nebo si vybere z palety nabízených aktivit ve své komunitě. Je možné potom mluvit o udržení kvality života (Kalvach, 2004; Topinková, 2005). V devadesátých letech minulého století vzniká fenomén „proaktivního zvládání“ stresových situací. Je popisován jako řešení stresující situace, která předvídá či očekává potenciální stresory a realizuje aktivity proto, aby se předešlo stresogenním situacím nebo aby se zmírnily jejich důsledky (Lukavský, 2011). Jde o činnosti zaměřené na budoucnost nebo orientované na dosahování cílů (Lukavský et al., 2011). Pokud se však senior nezabývá přípravou na stáří a nemůže své oblíbené aktivity provozovat, mělo by se mu dostat aktivní nabídky od pomáhajících profesí. Činnost nebo jakákoliv stimulace – motivace udržuje seniora v kondici a v pozitivním rozpoložení. Tyto aktivity lze nazvat strategiemi pro zvládání stresu seniory a mohou napomoci k zabránění negativních situací a pocitů. K tomu je nezbytná *kommunikace*, tedy vyjádření pocitů, obav, potřeb, přání seniorem. Na druhé straně je nutná *přítomnost*

člověka, který tato vyjádření *slýší a naslouchá* jim proto, aby mohl na tyto stesky reagovat v případě rodinných příslušníků a přátel a v případě pomáhajících profesí profesionálně intervenovat. Touhy et al. (2012) a Krivohlavý (2011) popisují konkrétně a shrnujícím způsobem, jaké intervence je vhodné nabídnout a aplikovat seniorům pro prevenci a zvládnutí stresu. Rada dalších autorů se věnuje jednotlivým intervencím, ne však tak shrnujícím způsobem. *Svou přítomností a komunikací pomáhající osoba může zabránit tomu, pokud se objeví nekontrolovatelný stres, aby seniori do této situace navíc ještě nepřibírali, nepřidávali další podobnou stresující situaci. Dále aby aktivně porovnávali aktuální stresory s věcmi, které již zažili a zvládali je v minulosti.* Biestek (in Navrátil, Navrátilová, 2008) předkládá následující intervence či postoje pro práci s člověkem v zátěžové situaci: individuální přístup, nehodnotící postoj, respekt k právu na sebeurčení, důvěrnost vztahu, vyjadřování pocitů a akceptaci. Pokud seniori neznají, jak to dělat, pomáhající osoba je může *naučit používat* dobré kognitivní strategie ke zvládnutí negativních emocí. Seniori si tak mají možnost *držet nadvhled nad věcmi a zdržet se nadměrné reakce.* Je vhodné *zaměřovat se na pozitivní věci,* které seniori mohou dělat, nebo účastnit se a nabízet pozitivní události a akce. Následně *analyzovat dobré emoční zážitky* s výběrem aktivit se známým pozitivním vlivem. S těmito intervencemi je možné se setkat u mnoha autorů. Např. Touhy et al. (2012); Krivohlavý (2011); de Andréa (2010); Ducharme et al. (2002); Greenglass et al. (2006). Zvládnutí stresových situací závisí na míře resilience (nezdolnost, odolnost, houževnatost, pružnost, nezlomnost, míra, úroveň, stupeň schopnosti a dovednosti přizpůsobovat se na nepříznivé a náročné situace a životní události [<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/>]). Tento fenomén sledoval Tomás et al. (2011) ve svém komparativním výzkumu, kde sledoval efektivitu různých měřicích škál, resp. vztah resilience a zvládnutí stresu (např. Brief Resilience Coping Scale – BRCS; The Resilience Scale, Wagnild and Young, 1993; The Connor–Davidson Resilience Scale, 2003; Disposal Resilience Scale, Bartone 2007). Je evidentní, že tyto škály mohou určit míru resilience a tím zjistit, jakou má senior možnost zvládnout stresující situace. Prvky, které se na škále hodnotí, jsou v podstatě výše uvedené intervence zvládnutí stresu, tj. např. „*vnímání sebe sama, pozitivní vztah k ostatním, autonomie, osobní*

růst, smysl života, pozitivní hodnocení, vyhledávání sociální opory i zvládnutí pomocí víry“ (Tomás et al., 2011: 286).

Význam pro poskytování péče sociálními pracovníky

Faktory ovlivňující stres i jeho vznik, chování seniorů ovlivněné stresem i to, co seniori v těchto situacích prožívají, je důležité znát pro sociální pracovníky, aby mohli poskytovat svoji péči efektivně ve prospěch well-being seniorů. Využívají přitom znalosti z oblasti psychologie, sociologie, geriatrie, gerontologie, sociální péče a ošetrovatelství. Stres, jak bylo uvedeno, je vyvoláván působením faktorů vnitřních nebo vnějších, tedy určitou interakcí s okolním nebo vnitřním prostředím. Teoretický model Interpersonálních vztahů, který byl vytvořen H. Peplau na základě těchto vědních oborů a filozofických směrů, především filozofie humanismu, koncepcí vývoje osobnosti, koncepcí motivace podle A. Maslowa, psychoanalytické teorie S. Freuda a modelem mezilidských vztahů H. S. Sullivana, je možné použít právě pro péči o seniory, kteří prožívají psychický diskomfort, stres a depresi. Hlavními charakteristikami modelu a uplatnění tohoto modelu v praxi je cíl péče: *pomáhat potřebným jednotlivcům, adekvátně komunikovat, mít přiměřené interpersonální vztahy a uspokojené potřeby bez projevů strachu.* Klientem je člověk s *frustrovanými potřebami, trpící napětím, strachem a narušenými interpersonálními vztahy.* Pečující osoba poskytuje péči a pomoc v roli pomocníka, edukátora, vedoucího, zástupce a poradce. Jejím úkolem je *zjistit problém klienta* či oblast problému a *vytvoření terapeutického vztahu* pomocí komunikačních dovedností. Jejím cílem je efektivně, *terapeutickou komunikací* dosáhnout zvýšení a obnovení *sebekontroly* klienta v co nejvyšší možné míře a zlepšení *schopnosti řešit problémy.* Vidíme, že uvedené cíle přesně zaměřují porušené potřeby seniorů ve stresujících situacích a nastiňují potřebné intervence pro nastolení rovnováhy a well-being. Plně souhlasíme s tímto přístupem, který naplňuje filozofii holistického pojetí pomáhajících profesí.

V procesu práce s klientem se sociální pracovník nejprve orientuje v prostředí, ve kterém klient žije, a zjišťuje, jaké faktory mohou působit na jeho zdraví. Rozhovor s klientem vede tak, aby dal dostatečný prostor k jeho vyjádření, naslouchá, aby mohl zjistit, jaký problém klient má. Nedirektivním přístupem napomáhá k vytvoření

terapeutického vztahu, kdy klient vnímá a cítí porozumění sociálního pracovníka i možnost jeho pomoci ke zvládnutí problému či stresující situace. Ve fázi identifikace si vzájemně nastíní způsob spolupráce, vzájemná očekávání a dochází k hlubšímu popisu a poznání problému oboustranně. V dalším kroku (fázi) sociální pracovník seniora podporuje, motivuje v poznávání vlastních emocí, pocitů a chování s cílem zvýšení sebepečce – soběstačnosti. V poslední fázi činnosti sociální pracovník sumarizuje dosažené výsledky, společně vyhodnotí dosažení stanoveného cíle. Pokud k tomu nedošlo, společně hledají způsob, jak dojít k cíli jinou cestou. V průběhu popsané péče dochází neustále ke vzájemné interakci, která vyvolává buď pozitivní, nebo negativní odezvu. Sociální pracovník musí intenzivně pozorovat klienta, aby mohl účinně reagovat a směřovat komunikaci i práci s klientem tak, aby komunikace probíhala na pozitivní úrovni. Stejně tak sám sociální pracovník musí umět ovládat sám sebe, aby projevem svých pocitů, které mohou být ovlivněny názory a chováním klienta, nevyvolával již tak zjitřené prožívání klienta (Pavlíková, 2007; Tomey, 2002).

V pracích Touhy (2012), Pokorné (2010), Venglarové (2007) se uvádí, že základem pro navázání interpersonálního vztahu je pozorování, zhodnocení zjištěného, komunikace a hodnotící – analytické dovednosti, tedy kritické myšlení. V průběhu práce s klientem projevuje pečující osoba úctu, empatii, toleranci, nehodnotící přístup – neodsuzuje. To vše proto, že senior, jako lidská bytost, myslí a cítí, a to bez ohledu na to, jak se právě chová pod vlivem stresující situace. Vybudovaný interpersonální vztah poskytuje bezpečný, spolehlivý a jistý rámec pro klienta, který se může postavit problémům, určit potřeby a zkusit použít jiný způsob řešení pomocí nových dovedností.

M. Rogersová (in Pavlíková, 2007) popisuje profesionální praxi jako snahu porozumět způsobu interakce mezi osobou a prostředím při práci s klientem. Podobně jako v modelu Peplau (in Pavlíková, 2007) i v tomto modelu sociální pracovník pomáhá klientovi přizpůsobit se změně (změněné situaci, zatěžující situaci, krizové situaci) tak, aby nedocházelo k dalším konfliktním situacím. Působí tedy v situacích, kdy je klient v disharmonické interakci s prostředím. Sociální pracovník pomáhá koordinovat tyto vztahy pomocí posilování integrity klienta. Při této práci je nutné brát na vědomí a využívat minulost klienta

(zážitky, zkušenosti, silné stránky) a zaměřit se na budoucnost – plánovat proces změny, přizpůsobení se.

Uvedené modely usnadňují práci sociálního pracovníka, a to především tím, že umožní poznání a porozumění lidského jedince, pracuje se s jeho vlastními názory, zkušenostmi a hodnotami. Tím je senior posilován a motivován a usnadňuje to nastolení terapeutického vztahu. Klient tak může lépe a snadněji přistoupit na navrhované změny chování, zvládnutí stresu a krizových situací (Pavlíková, 2007; Tomey, 2002).

I další model, který aplikuje teorii do praxe, vytvořila B. Neuman na základě konceptu zvládnutí stresu, jak jej popsali Lazarus & Folkman a General Systems Theory von Bertalanffy (in Tomey et al., 2006). Ve svém Systémovém modelu se zaměřuje na dosažení a udržení vyváženosti stability systému klienta, tj. chce obnovit a udržet maximální míru zdraví a pohody (well-being). Pomáhající osoba musí identifikovat stresory a interakci mezi vnitřními a vnějšími vlivy stejně jako mezi pomáhající osobou a seniorem (Jones et al., 2012).

Závěr

Z analýzy zdrojů je zřejmé, že faktory stresu, který seniori prožívají, jsou mnohočetné s převahou změn či poruch v sociální podpoře a komunikaci. Potřeby sociálně-právní, poradenské a psychologické podpory budou pravděpodobně u seniorů narůstat. Část seniorů se ocitá v tíživé situaci z důvodu zadlužení (např. finanční exploatace, zneužívání ze strany rodiny apod.), v důsledku toho jsou tak stále častěji ohroženi chudobou a v extrémních případech až ztrátou bydlení a bezdomovectvím. Pro prevenci stresu seniorů i pro jejich podporu a vedení ve stresových situacích je možné intervenovat mnohými způsoby. Pro sociální pracovníky a pracovníky v pomáhajících profesích je nezbytné – pro proces navázání vztahu, vytvoření důvěry, zahájení a podpory změn u seniora k udržení a navrácení psychické pohody, rovnováhy – mít nejen osvojené komunikační dovednosti, ale také dostatek času pro jejich aplikaci. Jde o jeden z hlavních problémů, žádoucí změny v problematice preventivní péče o seniory prožívající stres, proto, aby nedocházelo s prohlubujícím se stresem k tak často zmiňovaným depresivním stavům (Touhy, 2012). Pokud se hovoří v rámci zdravotně sociálního systému o péči orientované na klienta, je nezbytné nejprve zjistit,

co prožívá klient, abychom porozuměli jeho problémům a mohli přistoupit k plánu péče, resp. plánu prevence či zvládání zátěžových situací. Renöckl (in Šrajer et al., 2008) uvádí, že k nabití odvahy (resilience) pro dosahování cílů je nezbytné, aby člověk porozuměl procesu zvládání zátěžové situace a měl cit pro pozitivní elementy a drobné kroky dobrým směrem, které mohou zvládnout i lidé s malými zdroji, těžkým postižením a handicapem. Je k tomu důležitá schopnost povzbuzovat a pomoci při rozvíjení drobných možností. Jen tak může být působení pomáhajících a sociálních pracovníků efektivní. Sociální pracovník může zvýšit finanční a zdravotní gramotnost seniorů, pomoci jim získat a zpracovat informace, orientovat se v prostředí a lépe se bránit nástrahám, tzn. lépe zvládat prostředí, změny a vnější faktory a události. A to ve prospěch nabytí rovnováhy a omezení či odstranění negativních, zatěžujících prožitků.

Tento výzkum je podpořen účelově vázanými prostředky Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích pro rozvoj vědy a výzkumu, číslo: SDZ2012_002.

Seznam literatury:

BAŠTECKÝ, J., KÜMPPEL, Q., VOJTĚCHOVSKÝ, M. **Gerontopsychiatrie**. Praha: Avicenum, Grada Publishing, 1994.

BUŽGOVÁ, R., KLECHOVÁ, H. **Měření postojů seniorů ke stáří**. *Praktický lékař*. 2011, roč. 91, č. 7, s. 396–401.

ČECHOVÁ, V., MELLANOVÁ, A. **Speciální psychologie**. Brno: NCONZO, 2003.

DE ANDRÉA, F., LANUEZ, V. L., MACHADO, A. N. et al. **Physical activity and stress coping in the elderly**. *Einstein*. 2010, vol. 8, no. 4, pp. 419–422.

DUCHARME, F., TRUDEAU, D. **Qualitative Evaluation of a Stress Management Intervention for Elderly Caregivers at Home: a Constructivist Approach**. *Issues in Mental Health Nursing*. 2002, vol. 23, pp. 691–713.

GREENGLASS, E., FIKSENBAUM, L., BATON, J. **The relationship between coping, social support, functional disability and depression in the elderly**. *Anxiety, Stress and Coping*. 2006, vol. 19, no. 1, pp. 15–31.

HAMANO, T., YAMASAKI, M., FUJISAWA, Y. et al. **Social Capital and Psychological Distress of Elderly in Japanese Rural**

Communities. *Stress and Health*. 2011, vol. 27, pp. 163–169.

HARTL, P. **Psychologický slovník**. Praha: Budka, 1993.

HAŠKOVCOVÁ, H. **Fenomén stáří**. 2. vyd. Praha: Havlíček Brain Team, 2010.

HAŠKOVCOVÁ, H. **České ošetrovatelství 10. Manuálek sociální gerontologie**. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 2002.

HAYS, J. C., SAUSDERS, W. B., FLINT, E. P. et al. **Social support and depression as risk factors for loss of physical function in late life**. *Ageing & Mental Health*. 1997, vol. 1, no. 3.

HOLMEROVÁ, I., JURAŠKOVÁ, B., ZIKMUNDOVÁ, K. **Vybrané kapitoly z gerontologie**. Praha: Gema, 2002.

JONES, J. S., FITZPATRICK, J. J., ROGERS, V. L. **Psychiatry – Mental Health Nursing An Interpersonal Approach**. New York: Springer Publishing Company, 2012.

KALVACH, Z. **Geriatric gerontologie**. Praha: Grada Publishing, 2004.

KALVACH, Z. **Stáří**. Praha: 2006.

KALVACH, Z. **Geriatrické syndromy a geriatrický pacient**. Praha: Grada, 2008.

KANT, G. L., D'ZURILLA, T. J. **Social Problem Solving as a Mediator of Stress – Related Depression and Anxiety in Middle – Aged and Elderly Community Residents**. *Cognitive Therapy and Research*. 1997, vol. 21, no. 1, pp. 73–96.

KÄNEL, VON, R., DIMSDALE, J. E., ADLER, K. A. et al. **Effects of depressive symptoms and anxiety on hemostatic responses to acute mental stress and recovery in the elderly**. *Psychiatry Research*. 2004, vol. 126, pp. 253–264.

KEBZA, V. **Psychosociální determinanty zdraví**. 1. vyd. Praha: Academia, 2005.

KERAAIJ, V., KREMERS, I., ARENSMAN, E. **The Relationship Between Stressful and Traumatic Life Events and Depression in the Elderly**. *Crisis*. 1997, vol. 18, no. 2, pp. 86–88.

KRAUSE, N., LIANG, J., KEITH, V. **Personality, Social Support, and Psychological Distress in Late Life**. *Psychology and Ageing*. 1990, vol. 5, no. 3, pp. 315–326.

KŘIVOHLAVÝ, J. **Jak zvládat stres**. Praha: Grada Avicenum, 1994.

KŘIVOHLAVÝ, J. **Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie: možnosti, které čekají**. Praha: Grada, 2011.

KŘIVOHLAVÝ, J. **Pozitivní psychologie**. Praha: Portál, 2010.

- LAZARUS, R., FOLKMAN, S. **Stress, Appraisal and Coping**. New York: Springer, 1984.
- LYNCH, T. R., MENDELSON, T., ROBIN, C. J. et al. **Perceived social support among depressed elderly, middle – aged, and young – adults samples: cross – sectional and longitudinal analyses**. *Journal of Affected Disorders*. 1999, vol. 55, pp.159–170.
- LUKAVSKÝ, J., ŠOLCOVÁ, I., PREISS, M. **Proaktivní zvládání u osob staršího věku: vztah k vybraným kognitivním proměnným**. *Československá psychologie*. 2011, č. 3, s. 193–203.
- MEYER, T. D., GUDGEON, E., THOMAS, A. J. et al. **Cognitive style and depressive symptoms in elderly people – Extending the empirical evidence for the cognitive vulnerability – stress hypothesis**. *Behavior Research and Therapy*. 2010, vol. 48, pp. 1053–1057.
- MIKŠÍK, O. **Psychika osobnosti v období závažných životních a společenských změn**. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2009.
- NAVRÁTIL, P., NAVRÁTILOVÁ, J. **Postmodernita jako prostor pro existenciálně citlivou sociální práci**. *Sociální práce / Sociálna práca*. Brno, ASVSP. 2008, vol. 8, no. 4/2008, s. 124–135.
- PALA, K., VŠIANSKÝ, J. **Slovník českých synonym**. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 2000.
- PICHAUD, C., THAREAUOVÁ, I. **Soužití se staršími lidmi**. Praha: Portál, 1998.
- POKORNÁ, A. **Komunikace se seniory**. Praha: Grada Publishing, 2010.
- PORTERO, C. F., OLIVA, A. **Social Support, Psychological Well-Being, and Health Among Elderly**. *Educational Gerontology*. 2007, vol. 33, pp. 1053–1068.
- SAK, P., KOLESÁROVÁ, K. **Sociologie stáří a seniorů**. Praha: Grada Publishing, 2012.
- SELYE, H. **Stress without Distress**. Canada: Penguin Group, 1975.
- SELYE, H. **The Stress of Life**. McGraw-Hill, 1956.
- SILBERNAGL, S., DESPOPOULOS, A. **Atlas fyziologie člověka**. Praha: Grada Avicenum, 1993.
- Slovník cizích slov**. Litvínov: Dialog, 2004.
- SÝKOROVÁ, D. **Autonomie ve stáří. Kapitoly z gerontosociologie**. Praha: Sociologické nakladatelství. 2007.
- ŠOLCOVÁ, I. **Psychosociální aspekty stárnutí**. *Československá psychologie*. 2010, 2, s. 52–66.
- ŠPATENKOVÁ, N. **Krize – psychologický a sociologický fenomén**. Praha: Grada, 2004.
- ŠRAJER, J., MUSIL, L. **Etické kontexty sociální práce s rodinou**. Brno: Albert, 2008.
- TAMAI, S. A. B., PASCHOAL, S. M. P., LITVOC, J. et al. **Impact of a program to promote health and quality of life of elderly**. *Einstein*, 2011, 9, pp. 8–13.
- TOMÁS, J. M., MELÉNDEZ, J. C., SANCHEZ, P. et al. **Adaptation and Initial Validation of the BRCS in an Elderly Spanish Sample**. *European Journal of Psychology Assessment*. 2012, vol. 28, no. 4, pp. 283–289.
- TOMEY, A. M., ALLIGOOD, M. R. **Nursing Theorists and their Work**. St. Louis, Missouri: Mosby Elsevier, 2006.
- TOPINKOVÁ, E. **Geriatric pro praxi**. Praha: Galén, 2005.
- TOPINKOVÁ, E., NEUWIRTH, J. **Geriatric pro praktické lékaře**. Praha: Grada publishing, 1995.
- TOUHY, T. A., JETT, K. **Towards Healthy Aging**. St. Louis, Missouri: Elsevier, Mosby, 2012.
- VENGLÁŘOVÁ, M. **Problematické situace v péči o seniory: příručka pro zdravotnické a sociální pracovníky**. Praha: Grada, 2007.
- WILKINSON, R., MARMONT, M. **Sociální determinanty zdraví – Fakta a souvislosti**. Kostelec nad Černými lesy: Institut zdravotní politiky a ekonomiky, 2005.
- WROBEL, N. H., FARRAG, M. F. **Acculturative Stress and Depression in an Elderly Arabic Sample**. *J. Gross Cult Gerontol*. 2009, 24, pp. 273–290.
- YEH, S. CH. J., LO S. K. **Living Alone, Social Support, and Feeling Lonely among Elderly**. *Social Behavior and Personality*. 2004, vol. 32, no. 2, pp. 129–138.
- ZÁŠKODNÁ, H., BOLKOVÁ, G. **Zátěžové aspekty onkologického onemocnění a možnosti psychosociální pomoci v rámci sociální práce a svépomocných skupin**. *Kontakt*. 2012, vol. XIV, č. 4, s. 444–454.
- <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/> „on-line“ 3. 4. 2013
- <http://www.slovník-synonym.cz> „on-line“ 3. 4. 2013

Poznámky

- 1 Zdravotně sociální fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, bartlova@zsf.jcu.cz
- 2 Zdravotně sociální fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, treslova@zsf.jcu.cz

Narativní přístup v sociální práci: pomoc skrze reformulaci životních příběhů

Narrative Approach in Social Work: Helping Through the Reformulation of Life Stories

Miloš Votoupal

Mgr. Miloš Votoupal¹ je odborným asistentem na Katedře křesťanské sociální práce Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a zároveň postgraduálním studentem Katedry sociální práce a sociální politiky Fakulty sociálních studií MU. Oblastí jeho výzkumného zájmu je inkluze osob s mentálním handicapem a dále pak oblast teorií a metod sociální práce, které také vyučuje.

Abstrakt

Záměrem tohoto textu je představit narativní přístup jako možnou alternativu pro práci s klientem, či šířeji jako alternativní paradigma, tedy odlišný způsob pohlížení na charakteristiky a smysl sociální práce. V první části textu bude mým cílem seznámit čtenáře s charakteristikou narativního přístupu a s předpoklady, z nichž tento přístup vychází, a také diskutovat specifika narativního přístupu za pomoci komparace narativní perspektivy a konceptu životní situace podle Bartlettové (1970), který je jedním ze základních teoretických modelů sociální práce. Jsem přesvědčen o tom, že tato komparace může pokázat na potenciál narativního přístupu otevřít některá témata, která zůstávají v rámci využití modelu sociálního fungování skrytá, a následně s těmito tématy i pracovat.

Druhá část textu bude věnována praktické aplikaci metod a technik narativního přístupu na práci s klientem. Budou prezentovány nejen jednotlivé techniky dekonstrukce a externalizace, ale i příklady konkrétní práce s klientem založené na aplikaci narativního přístupu.

Klíčová slova

narativní přístup, dekonstrukce, externalizující rozhovor

Abstract

The aim of this text is to present the narrative approach as a possible alternative for working with a client, or more broadly as an alternative paradigm, different way to look at the characteristics and meaning of social work.

In the first part of the text will be my aim to acquaint the reader with the characteristics of the narrative approach and assumptions underlying this approach is based, and also discuss the specifics of the narrative approach to help the comparison of narrative perspective and the concept of life situation by Bartlett (1970), which is one of the basic theoretical models of social work. I am convinced that this comparison may highlight the potential of the narrative approach to open some themes that are in the model of living situation and social functioning of the present rather emergent, and consequently these themes and work. The second part will be devoted to practical application of methods and techniques of narrative approach to working with the client. Will be presented not only the deconstruction of the various techniques and outsourcing, as well as specific examples of work with clients based on the application narrative approach.

Keywords

narrative approach, deconstruction, externalizing conversation

Cílem textu je představit narativní přístup jako možnou alternativu pro práci s klientem, či širěji jako alternativní paradigma, tedy odlišný způsob pohlížení na charakteristiky a smysl sociální práce. Domnívám se, že je na škodu odborné debatě o sociální práci v českém prostředí, že není narativní přístup jako takováto alternativa zvažován, a rád bych poskytl argumenty pro to, proč by zvažován být měl.

Text je rozdělen do tří kapitol. V první z nich, nazvané Narativní filozofie, je narativní přístup ukotven v kontextu teorií kritické či radikální sociální práce a jsou zde pojmenovány nejvýznamnější odlišnosti pohledu narativního přístupu na místo sociální práce ve společnosti v porovnání s funkcionalistickými teoriemi, které jsou dominantní teorií v konceptualizaci sociální práce v našem prostředí.

V druhé části textu, zabývající se narativní teorií, nalezne čtenář informace o historii narativního přístupu a předpokladech, skrze které tento přístup pohlíží na životní situaci konkrétních klientů a možnosti práce s nimi. Jsou zde také konceptualizovány zdroje těchto předpokladů, nalézající se především v oblasti radikálně konstruktivistických teorií a dále pak ve filozofickém díle Michela Foucaulta (1996, 2005).

Třetí část textu, nazvaná Narativní praxe, představuje konkrétní způsoby narativní práce s klientem, a to dvěma způsoby: jednak představením konkrétních narativních technik externalizace a dekonstrukce a za druhé představením konkrétních způsobů narativní práce s klienty v prostředí sociální práce.

Narativní filozofie

V pozadí sociální práce jako konkrétní praktické disciplíny vždycky stojí určitý typ teorie „o sociální práci“ (Navrátil, 2001). V současné době plní tuto úlohu v našem prostředí při definování role a úkolů sociální práce funkcionalistické teorie. Jsou dominantní „teorií o sociální práci“ u nás. A to natolik, že tento typ teoretického zakotvení považujeme za jedinou akceptovatelnou podobu sociální práce, aniž bychom zvažovali, v čem jsou jeho omezení. A právě proto volím v tomto textu funkcionalistické teorie jako základ pro komparaci s narativním přístupem.

V následující kapitole bych chtěl poukázat na některé difference mezi funkcionalistickými perspektivami a narativním přístupem právě v rovině konceptualizace role sociální práce ve společnosti.

Druhým, velmi úzce svázaným tématem je zakotvení narativní sociální práce do kontextu širšího proudu přístupů, nazývaných radikální či kritickou sociální prací. Chápání toho, jaké přístupy či způsoby práce mohou být považovány za adekvátní sociální práci, je prozatím v našem prostředí poměrně významným způsobem zúžené. Což může být na jedné straně užitečné při budování sociální práce jako společenské instituce, na straně druhé to omezuje potenciál pro dosažení změny, a tím i prostor či možnosti pro práci s klienty. Funkcionalistické teorie jsou úzce svázané s postavou amerického sociologa Talcotta Parsonse, a především s jeho dílem *The Social System*, vydaným v roce 1951.

Základní premisou Parsonsovy teorie (1951) je představa společnosti jako určitého specifického druhu organismu, ve kterém jednotlivé části plní specifické funkce pro zachování systému jako celku. Tento systém vždy usiluje o rovnováhu. Změna systému je možná, ale ve smyslu postupné evoluce k vyšší komplexitě. Otázka celkové změny systému či jeho historického vývoje stojí mimo oblast parsonsovského myšlení.

Parsons „společenskou realitu zachycuje jako systém vzájemně spjatých částí nebo proměnných“ (Šubrt, 2006: 17). Systém jako celek má z perspektivy strukturálního funkcionalismu větší hodnotu než jeho jednotlivé části, má tendenci k stabilitě a na jednotlivé části systému je nahlíženo z hlediska jejich příspěvku k fungování a stabilitě systému jako celku.

Funkcionalistické teorie předkládají konsenzuální model společnosti, předpokládají, že společnost je prostorem založeným na sdílených hodnotách a rolích, přijatých v procesu socializace. Z tohoto hlediska se společnost jeví jako celek, jehož prvky plní vůči sobě navzájem i vůči celku určité funkce. Každý sociální systém se snaží minimalizovat změny a směřuje ke stavu dynamické rovnováhy. Této rovnováhy je dosahováno tím, že jednotliví členové společnosti akceptují hodnotový systém této společnosti v procesu socializace nebo prostřednictvím procesů sociální kontroly. Hodnotový systém je zdrojem pravidel chování, která jsou základem hodnotového konsenzu, jenž je pro integraci systému rozhodující. Změny v systému probíhají graduálně, nikoli revolučně. Systémy se jako celky udržují bez ohledu na změny individuální skladby.

Ústředním konceptem, skrze který funkcionalistické myšlení ovlivňuje soudobou sociální práci

v českém prostředí, je koncept sociálního fungování. Jeho autorkou je Bartlettová (1970). Tento koncept je používán velmi samozřejmě, aniž bychom reflektovali některé důsledky, k nimž jeho využití vede. Tento koncept vznikl v období výrazného rozvoje strategické rodinné terapie a je také po mém soudu strategickou rodinnou terapií velmi výrazně ovlivněn. Dobrým příkladem může být důraz kladený na zvládání, úkoly dané prostředím, snahu o homeostázu mezi jedincem a prostředím i důraz kladený na sociálního pracovníka jako experta na klientovu situaci. Tato tematika je rozpracovávána v našem prostředí především Musilem a Navrátillem (Musil, Navrátil 2002; Navrátil, 2003), proto nyní uvádím jejich definici pojmu sociálního fungování: „Termín sociálního fungování zde označuje komplex následujících skutečností:

1. Lidé a prostředí jsou trvale v interakci.
2. Prostor klade na člověka určité požadavky (formuluje očekávání, definuje sociální role) a člověk je na ně nucen reagovat.
3. Mezi požadavky prostředí a člověkem je obvykle rovnováha. Pokud lidé požadavky prostředí dostatečně nezvládají, rovnováha je rozkolísána a vzniká problém.
4. Někteří lidé jsou schopni si s problémem poradit a nastolit znovu rovnováhu sami, jiní tuto schopnost nemají a svou problémovou situaci nezvládají.
5. Příčinou problémů, nebo jejich nezvládání, může být jak nedostatek dovedností na straně klienta, tak nepřiměřenost požadavků prostředí vůči němu.
6. Předmětem intervence sociálního pracovníka je interakce mezi způsobilostí klienta zvládat a tím, co od něj prostředí očekává. Jeho cílem je podporovat sociální fungování klienta tím, že mu pomáhá obnovit nebo udržovat rovnováhu mezi více či méně dostatečnou kapacitou zvládání a této kapacitě více či méně přiměřenými požadavky prostředí.“ (Musil, Navrátil, 2002: 277).

Tato definice je v českém prostředí majoritním teoretickým konceptem sociální práce. Jsem přesvědčen o tom, že ačkoliv může být tato definice v mnoha případech užitečná, především ve svém důrazu na interakci mezi člověkem a prostředím, nalézají se v jejím rámci minimálně dvě „slepá místa“, v jejichž projasnění nám může být narativní přístup užitečný. V první řadě se jedná o to, jakým způsobem jsou v tomto pojetí definovány nároky prostředí. Jsou chápány jako něco neměnného,

definujícího danou situaci. To, co je možné měnit, je pouze klient, nikoliv nároky prostředí. Tento přístup je pak velmi často nepoužitelný u osob, které jsou ohroženy různými formami oprese, neboť součástí jejich problému bývá často právě to, že společenským očekáváním spojeným s jejich životní situací nedokážou v nějakém ohledu dostát. A je zde tedy na místě otázka, nakolik je daná situace pouze důsledkem klientova nezvládání, či zda je klient danou situací definován jako nezvládající. V procesech probíhajících mezi klientem a prostředím také nejde jenom o nároky, které prostředí na dotyčného klade, ale i o to, zda a jakým způsobem se dotyčný k nárokům prostředí postaví. Ve způsobu, jakým tento proces popisuje koncept sociálního fungování, je přítomna orientace na faktory prostředí jako dominantní prvek situace. Ústředním tématem se tedy stává otázka, „co by klient měl“. Na druhé straně ale vzniká podstatný deficit v orientaci na to, jaký je postoj klienta k situaci, co pro její řešení považuje za podstatné, jaké zdroje jsou mu pro řešení jeho situace přístupné. Ztrácí se tedy otázky spojené s tématem, „co by klient chtěl“. Zde nám může být narativní přístup velmi užitečný jednak svým důrazem na oddělení klienta a problému a pak také orientací na strategie, kterými se klientovi již v současné době daří problém zvládat. Takováto strategie může být pro klienta velmi zplnomocňující, a to hned v několika ohledech. Jednak posiluje jeho identitu kompetentního jedince, jehož základní charakteristikou není jen to, že je nositelem určitého typu problému, a za druhé obrací jeho pozornost k plánům, cílům a hodnotám, jichž chce být sám nositelem. V neposlední řadě pak obrací jeho pozornost k prostředkům, které má pro dosažení těchto svých cílů k dispozici. Rozdílné jsou také způsoby chápání toho, co je adekvátní či profesionální intervence. Definice sociálního fungování tak, jak je v předchozím textu uvedena, je z tohoto hlediska ovlivněna spíše strategickým pojetím intervence, kde sociální pracovník je v pozici experta, který je schopen posoudit životní situaci klienta a na základě svého posouzení navrhnout intervenci, která obnoví rovnováhu mezi možnostmi klienta a nároky, které jsou na něj jeho okolím kladeny. Narativní práce klade oproti tomu důraz na spolupráci sociálního pracovníka a klienta, pracovník je více v roli partnera, který společně s klientem hledá způsob řešení jeho situace. Klient je tedy podstatně více vtažen do procesu samotné intervence i do hodnocení její úspěšnosti.

Ačkoliv je narativní přístup v českém kontextu chápán spíše psychotherapeuticky, je v prostředí sociální práce využíván – a to jak v oblasti práce s klientem (Walsh, 2009; Gitterman, Heller, 2011), tak i v oblasti vzdělávání a výcviku sociálních pracovníků (Epston, Rennie, Napan, 2004; Sax, 2006).

Narativní přístup lze považovat za součást z českého hlediska alternativního způsobu konceptualizace sociální práce, který je citlivější k rovině individuální zkušenosti klienta s danou situací. Tento typ pohledu, vycházející z poststrukturalních či postmoderních východisek, Malcolm Payne (Payne, 2005) shrnuje pod pojmem radikální sociální práce. Takto orientovaná sociální práce čerpá z několika základních zdrojů. Prvním z nich jsou práce Michela Foucaulta (1996, 2005), především aspekt jeho kritiky užití moci jako prostředku oprese v pomáhajících profesích. Dalším zdrojem je využití teorií pocházejících z oblasti systemického myšlení, tedy sociálně konstruktivistický přístup k popisu reality, důraz na roli jazyka. Třetím významným zdrojem je důraz na etnickou a kulturní senzitivitu. Jedná se především o kritickou, antidiskriminační a konstruktivistickou sociální práci.

Kritická sociální práce vzniká v australském prostředí, její hlavní představitelkou je Janis Fook (Fook, 2002). Ústředním tématem kritické sociální práce je pojem kritické reflexe, tato teorie vychází z Foucaulta, a zdůrazňuje tedy otázku nutnosti chápat nastavení společenského života jako předmět kritického zkoumání. Nezaměřuje se pouze na individuální rovinu obtíží, ale konceptualizuje i otázku, nakolik je klientova situace podmíněna znalostmi a praktickými způsoby fungování konkrétní společnosti.

Pro antiopresivní sociální práci je charakteristický příklon k ideám sociální spravedlnosti a politické angažovanosti sociální práce. Můžeme se zde setkat s rozdělením, které rozlišuje „udržovací přístupy“, zaměřené na pomoc klientům při zvládání obvyklých úkolů a soustřeďující se na posilování dovedností potřebných pro toto zvládání na individuální úrovni. Pod tuto charakteristiku je možné zahrnout i funkcionalistické perspektivy. Proti nim staví „přístupy zaměřené na osvobození“, chápající sociální práci jako profesi, která by se jednak měla aktivně zasazovat o odstranění nerovností v sociálních vztazích uvnitř profese, zde jsou důležitými pojmy antidiskrimi-

nační praxe a etnická a kulturní senzitivita vůči klientům (Dominelli, 2002). Druhým významným důrazem je soustředění na otázku spravedlnosti v celospolečenské rovině, a to především v propojování obtíží, kterým klienti ve svých životech čelí, s poukazem na nerovnosti ve společenském uspořádání, které mají vliv na konkrétní podobu veřejných politik a interpersonálních vztahů, jež mohou být příčinou těchto obtíží.

Konstruktivistické perspektivy v sociální práci rozvíjejí například Parton a O'Byrne (2000). Ústředním zaměřením jejich přístupu je pohled na roli komunikace a užívání jazyka v sociální práci. Konstruktivistické přístupy nejsou založeny na „psycho“ komplexu, nespolehají na vědecké znalosti o osobních a sociálních problémech a intervencích, ale na porozumění moci jazyka a komunikaci s lidmi za účelem konstrukce změny.

Narativní teorie

Cílem této části textu je poskytnout čtenáři vstupní informace jednak o historii narativního přístupu, a dále pak o předpokladech, skrze které narativní přístup nahlíží na klientovu životní situaci a možnosti práce s ní.

Rád bych na tomto místě upřesnil to, jak je v mém textu narativní přístup chápán. Zde považuji za nutné rozlišit osobní narativitu v širším pojetí, kterou je možné definovat jako určitý způsob pohledu na roli osoby v definování vlastního světa. Jak konstatuje Čermák: „Osobní narativy jsou z hlediska obsahu a formy lidskými identitami. Podle toho pak příběhy imitují život a prezentují vnitřní realitu do vnějšího světa. Současně tvarují a konstruují vyprávěčovu realitu a osobnost. Příběh je identita člověka, příběh tvořený, vyprávěný, revidovaný a znovuvyprávěný v průběhu života“. (Čermák, 2002: 20), která je využívána některými dalšími přístupy pro práci s klientem (např. logoterapií), a specifický způsob práce s touto narativitou v rámci narativního přístupu. Můj text je zaměřen na pojetí narativy v narativním přístupu, představení tohoto specifického způsobu práce je tedy cílem mého textu.

Narativní přístup je spolu s přístupem zaměřeným na řešení součástí širší skupiny přístupů, které jsou označovány jako systemické. Narativní přístup pro práci s klientem uvedli do obecného povědomí Michael White a David Epstein (1990) především svou knihou „Narrative Means to Therapeutic Ends“, publikovanou v roce 1990. Ve svém přístupu navazují na myšlenky

francouzského filozofa Michela Foucalta týkající se vztahu mezi mocí a jazykem: „Podle Foucalta je nástrojem moci jazyk, a lidé mají ve společnosti moc, jež je přímo úměrná jejich schopnosti účastnit se na různých rozpravách, které tuto společnost utvářejí.“ (Friedmann, 2009: 49). Takže lidé, jejichž způsob definice toho, co je ve společnosti správné a žádoucí, ve veřejné debatě převáží, mohou jedince s odlišnými charakteristikami označit jako „nevhodné“ a vyloučit jejich názor z veřejné debaty, a tak je zcela marginalizovat. Můžeme tedy spolu se Skorunkou (2006) konstatovat, že „zkušenost jedince a významy, které jsou jí přikládány, nejsou utvářeny pouze jedincem, ale jsou zakotveny v dané kultuře a touto kulturou spoluvytvářeny“ (Skorunka, 2006: 50). Narativní přístup se tedy soustřeďuje na vztah mezi jedincem a kulturním prostředím, ve kterém tento jedinec žije. Cílem narativní práce je otevřít spolu s klientem prostor pro alternativní příběhy, ve kterých bude klient autorem, a nikoli pouhou „obětí“ pohledu kultury na svou životní situaci. Alternativní příběh může být nalezen skrze klientovy „odlišné závěry“. Tyto „odlišné závěry“ definuje White (White, in Roscoe, 2009) jako aspekty životní zkušenosti osoby, které se jeví v rámci dominantního způsobu vyprávění příběhu jako „lživé“. Za pomoci zaměření pozornosti na tato, v současné době skrytá témata je možné hledat most k novým příběhům, založeným na skrytých potenciálech klientů a jejich schopnosti se s výzvami života vyrovnat.

Rád bych tedy nyní seznámil čtenáře se základními aspekty narativního přístupu ke skutečnosti, tak jak je definují Friedmannová s Combsem: „Tyto myšlenky jsou: 1. realita je sociálně konstruována, 2. realita je vytvářena prostřednictvím jazyka, 3. realita je strukturována a udržována prostřednictvím vyprávění, 4. neexistují žádné neměnné pravdy.“ (Friedmann, 2009: 42). Domnívám se, že pro pochopení narativního přístupu je třeba tyto základní aspekty blíže charakterizovat. V případě sociální konstrukce reality je možné hovořit o tom, že to, co vytváří psychologickou strukturu skutečnosti – tedy názory, zákony, společenské zvyky, vzniká na základě interakcí osob v průběhu života. Realitu si tedy průběžně vytvářejí aktéři tím, jak ji prožívají a jakým způsobem se k ní stavějí, jak uvádí Friedmannová (2009). Významnou roli zde hrají procesy, které nám umožňují naše poznání ohledně skutečnosti sdílet s ostatními lidmi, a vytvářet tak společnou

kulturu. Berger a Luckmann (1966) shrnují tyto procesy pod pojem „reifikace“, která je podle nich „vnímáním produktů lidské činnosti, jako by byly něčím jiným než lidskými produkty – jako například přírodninami, výsledky kosmických zákonů, nebo projevy boží vůle. Reifikace znamená, že člověk dokáže zapomenout, že on sám je tvůrcem lidského světa“ (Berger a Luckmann, 1966: 89). Tato reifikace je na jednu stranu nezbytná, je však třeba počítat s tím, že se jedná o pouze do určité míry užitečnou sociální konstrukci, nikoliv o součást vnější reality. Druhý významný rozdíl je v pojetí jazyka. Narativní přístup soustřeďuje svou pozornost na jazyk jako prostředek formující náš pohled na realitu světa, ve kterém žijeme. V tomto přístupu je „jediným světem, který lidé mohou poznat, svět sdílený v jazyce, a jazyk je interaktivním procesem, nikoliv pasivním přijímáním předem existujících pravd“ (Friedmann, 2009: 43). Přesný význam slov je ze své podstaty neurčitý, shoda na jejich významu vzniká dojednáváním aktérů komunikace. Tato neurčitost je potenciální výhodou pro tento způsob práce, v rozhovorech, které pracovníci s klienty vedou, díky ní vzniká prostor pro dojednávání nových významů jednotlivých prvků klientovy situace, a ty tak mohou ve výsledku nabídnout alternativní pohled na celou jeho životní realitu.

Domnívám se, že je pro lepší pochopení dobré charakterizovat roli klienta a pracovníka a pojetí problému tak, jak je chápe narativní přístup. Klient je v tomto přístupu chápán především jako odborník na vlastní život, na jehož posouzení v závěru záleží, jak chce svůj problém řešit a co si chce ze spolupráce se sociálním pracovníkem odnést. Jak konstatuje Walsh: „Všechny lidské pohledy na vlastní identitu jsou nutně proměnlivé. To, kým jsme, je dynamickým procesem měnícího se bytí spíše než něčím trvale daným. Z perspektivy narativního přístupu jsou tedy všichni lidé schopni budovat nové, uschopňující příběhy, které v sobě obsahují nový smysl lidského „já.“ (Walsh, 2009: 278).

Co se týče povahy problému, je základním příspěvkem narativního přístupu důraz na oddělení člověka a problému. Člověk je sám o sobě kompetentní, pouze je v určitém vztahu k problému. Toto přesvědčení je základem techniky externalizace, která bude představena v další části textu. Role sociálního pracovníka obnáší pomoc klientovi při hledání nových pohledů na jeho životní příběh, které klienta ukazují v novém,

produktivnějším či pozitivnějším světle. Jak konstatuje Walsh (2009), sociální pracovník zaujímá pozici „archeologa“. Nikoliv proto, aby studoval detaily z klientovy osobní historie, ale spíše aby pochopil základní „stavební bloky“ klientova příběhu, jako jsou jeho přesvědčení, předpoklady a hodnoty. Vztah mezi klientem a sociálním pracovníkem má odlišnou formu oproti jiným přístupům, sociální pracovník se zřídka role experta a stává se spíše spolupracovníkem. Sociální pracovník se také snaží „demystifikovat“ vztah mezi ním a klientem tím, že pomáhá orientovat klienta na samotný proces narativní práce, a to tím, že ho vyzývá ke kladení otázek či komentování probíhající intervence.

Narativní praxe

V této kapitole bych rád charakterizoval některé techniky využívané v rámci narativního přístupu a dále se pak zmínil o modelových příkladech praxe založené na narativním přístupu.

Základní technikou je tzv. externalizující rozhovor, několika pohledům na jeho obvyklou strukturu se budu věnovat v následujícím textu. První pohled na tematiku přináší ve své práci Walsh (2009), který strukturuje využití narativního rozhovoru v práci s klientem následovně:

- „1. využití externalizujícího rozhovoru (osoba není problém)
2. zmapování vlivu problému na osobu
3. zmapování vlivu osoby na problém (silné stránky, výjimky, kompetence)
4. zjištění, zda klient upřednostňuje současnou situaci, či na ní chce něco změnit“ (Walsh, 2009: 280.)

Druhý pohled přináší Roscoe a Jones (2009) ve svém pojetí dekonstruktivního rozhovoru:

Práce v rámci této struktury se skládá ze tří základních částí.

V první z nich má klient prostor pro vyprávění svého příběhu. Společně s pracovníkem se v této části snaží nalézt dominantní dějovou linii příběhu, tedy to, jakým způsobem si klient sám svůj příběh vysvětluje, jakým způsobem ho má strukturován a organizován. Cílem pracovníka je v této době především navázání vztahu s klientem a dojednávání cílů a způsobů spolupráce s ním.

Ve druhé, stěžejní části rozhovoru je hlavním tématem naslouchání příběhu a průzkum věnující se jeho důležitým složkám: mocenským vztahům, kultuře, historii, žitým tradicím, způsobu, jakým je klientova role v příběhu legitimována, skrytým

předpokladům, pozici klienta uvnitř příběhu.

Třetí částí je tzv. re-authoring, tedy jakési pozvání klientů k vytvoření nového příběhu skrze nalezení nového způsobu pohledu na příběh původní. Nejdůležitějším prostředkem je zde nalezení alternativního příběhu, především ve smyslu explorační „prožité zkušenosti“, tak jak ji interpretuje Friedmannová (2009). Zde se jedná o způsob práce založený na individuálních příbězích lidí. Tato práce má lidem umožňovat přijmout za své životní alternativy, které leží za hranicemi dominantních příběhů.

Mírně odlišnou strukturu narativního rozhovoru uvádí ve své práci Skorunka (2010). Dovolují si zde jeho poněkud širší popis shrnout do tří následujících stadií:

1. „Problémové“ stadium – převažuje orientace na problém klienta, konverzace je zaměřena na popis, v němž dominuje problém, ten je následně identifikován a popsán.
2. Externalizační stadium – na jeho počátku je snaha o externalizaci problému, následují otázky na vliv problému na klienta. Klient je vyzván k zaujetí pozice vůči problému. Dalším tématem je identifikace výjimek v příběhu definovaném problémem.
3. Stadium nového příběhu – zde je nově nalezený příběh posilován a doplňován za pomoci svědectví osob či situací, které mohou klienta v jeho úsilí podpořit.

Základní fázi narativní práce ve všech popisovaných modelech je externalizující rozhovor, probíhající v kontextu snahy o dekonstrukci problémového příběhu a nalezení jeho možných alternativ. Dekonstrukci a externalizaci jako základním prvkům bude věnována následující kapitola.

Dekonstrukce

Klíčovou částí narativních přístupů je dekonstrukce „problémových“ příběhů. Cílem pracovníka je zaměřit konverzaci s klientem především na otázky mocenských vztahů, historie kultury, ve které klient žije, legitimnost klientových rolí, jeho skrytých předpokladů, jeho pozice v příběhu (Roscoe, Jones, 2009) a v rámci těchto témat především na věci, které klient pokládá za zcela samozřejmé. Zde je důležitým úkolem pracovníka vytvořit svými otázkami prostor, ve kterém může klient nahlédnout možné alternativní pohledy právě na ty části svého příběhu, které pokládá za neměnitelné.

Externalizující rozhovor

Důležitým prvkem procesu dekonstrukce je využití externalizujícího rozhovoru. Základním smyslem je umožnit klientovi nahlédnout sama sebe a svůj problém jako dvě rozdílné věci. Neztotožňovat tedy sebe s problémem, se kterým přichází. „Externalizace umožňuje lidem zažít sebe sama jako oddělené od problému; problém je problém, nikoliv v osobě je problém. V kontextu externalizujícího rozhovoru přestává problém reprezentovat ‚pravdu‘ o podstatě člověka, o tom, kým je. Následně se objevují dostupné možnosti, jak problém řešit.“ (White, in Skorunka, 2010: 575).

Toho se dosahuje za pomoci kladení otázek, ve kterých jsou přídavná jména, která lidé používají jako své charakteristiky, změněna na jména podstatná. Neptáme se tedy „Jak dlouho jste už přetíženi?“, ale spíše „Jak dlouho už vás to přetížení ovlivňuje?“ (Roscoe, Jones, 2009).

Jak konstatuje Gjuričová (2003), příběhy, které si lidé o sobě a o problému tvoří, mají na jejich životy reálně negativní účinek především v tom, že potvrzují a upevňují představy, které klienti o sobě a svých možnostech v dané situaci mají. „Klienti často vidí a popisují sami sebe jako problematické (například jako úzkostné nebo neschopné) a tyto verze omezují jejich schopnost vidět věci jinak a také chovat se jinak. Obvykle klienti sami při rozhovoru objeví, že některé jejich zkušenosti odporují dominantnímu příběhu.“ (Gjuričová, Kubička, 2003: 45).

Skorunka (2010) připomíná, že externalizace umožňuje člověku zaujmout postoj k problému smazším způsobem, neboť problém již není neododdělitelnou součástí jedincovy identity, což je obvyklý přístup naší kultury k problému. Externalizaci lze využít i k identifikaci individuálních či skupinových zdrojů, jako mohou být postoje, vlastnosti či hodnoty.

Příklady práce s klienty založené na narativním přístupu

To, jak může narativně orientovaná intervence v oblasti sociální práce vypadat, bych nyní rád ilustroval na dvou konkrétních příkladech. Jsem si vědom toho, že přenos způsobů konkrétní případové práce z odlišného kulturního a jazykového prostředí může být poměrně obtížný, ale vede mě k tomu nedostatek textů tohoto typu pocházejících od českých autorů. V českém prostředí jsou k dispozici práce představující narativní přístup

z pohledu rodinné terapie (Gjuričová, Kubička, 2003; Skorunka, 2006; Skorunka, 2010). Texty, které by reflektovaly konkrétní příklady narativní praxe v oblasti sociální práce, doposud chybějí. V českém prostředí sociální práce je obtížné nalézt texty představující konkrétní způsoby práce s klientem, a ještě výrazněji se to týká příkladů práce založené na narativním přístupu. Můžeme se setkat s jistým množstvím textů konceptualizujících konstruktivistické perspektivy v práci s klientem jak z praktického (Zatloukal, 2008; Zatloukal, 2011; Bobek a Peniška, 2008), tak i ze spíše akademického hlediska (Navrátil, Janebová, 2010). Tyto texty si však za svůj cíl kladou rozvíjení profesionality sociálního pracovníka, s tímto cílem představují přístupy, ale mimo jejich zorné pole stojí dopady na klienta a jeho životní situaci, reprezentované konceptualizací konkrétní případové práce. Domnívám se, že je to způsobeno dvěma příčinami: jednak sociální pracovníci velmi výjimečně píšou o vlastní specifické praxi (to je u nás vázáno spíše na psychotherapeutickou kulturu) a za druhé autoři akademických textů většinou mají jiné odborné zájmy, než psát o konkrétních způsobech práce s klientem. V našem prostředí je tedy mnohem jednodušší nalézt texty, které se nějakým způsobem snaží o rozvoj či institucionalizaci sociální práce jako oboru, než texty otevírající diskusi o specifických zkušenostech klientů s jejich životní situací a specifických způsobech práce s nimi. Příkladem může být situace, která stojí ve středu mého zájmu, tedy práce s mladými lidmi s mentálním handicapem. Jedná se o cílovou skupinu, pro kterou jsou v současné době rozvíjeny mnohé nové služby. V českém prostředí však nemáme k dispozici způsoby práce, které by nám umožňovaly zapojit jejich specifické zkušenosti s životní situací do vytváření a průběhu intervencí. Tuto situaci považuji za velmi problematickou a snažím se o převod či snad adaptaci metody a metodiky práce s životním příběhem, která by měla umožňovat větší zapojení osob s mentálním handicapem do otázek, které se jich týkají. Tento přístup naráží jak na jisté obtíže na straně klientů, tak na velmi podstatné potíže ze strany prostředí, ve kterém se pohybují a které automaticky předpokládá, že nejsou dostatečně nezávislí a vybavení dostatečnými psychickými a sociálními kompetencemi na to, aby jejich subjektivní pohled na vlastní situaci byl cenný a mohl být zdrojem pro intervenci. Toto sdílené kulturní přesvědčení podle mého

názoru blokuje využití mnohých typů narativně orientovaných intervencí v oblasti práce s lidmi s mentálním handicapem, např. práce s životním příběhem (Hewit, 2006; Ryan, Walker, 2007) nebo kolektivní narativní praxe (Denborough, 2008). Vzhledem k tomu, že jsem si kladl za cíl představit narativní přístup i v podobě praktického způsobu práce a jeho efektů, nezbylo mi, než se uchýlit k zahraničním zdrojům, ačkoliv jsem si vědom mnohých rizik, která z toho vyplývají. Bylo by skvělé číst o tom, jak v českém prostředí sociální pracovníci s lidmi s mentálním handicapem pracují, jak své roli rozumějí a jak své obtížné situace klienti vnímají, k jakým řešením chtějí dojít a co by jim v tom mohlo pomoci. Vzhledem k tomu, že přes určitou zkušenost práce s lidmi s mentálním handicapem jsem v současné době zařazený spíše ve škatulce „akademik“, nemohu nabídnout v reflexi vlastní případové práce, ale je to směr, kterým bych se chtěl vydat a rád bych k podobnému způsobu psaní vyprovokoval i pracovníky z praxe, protože si myslím, že je škoda, že takovýto typ velmi narativních textů v odborné reflexi naší sociální práce spíše chybí.

Plucznik a Kis-Sines (Plucznik, 2008) popisují využití narativního přístupu v rámci sociální práce s mladými lidmi, kteří žijí s rodičem s diagnostikovaným psychiatrickým onemocněním.

Pro jejich přístup jsou charakteristické dva prvky:

Autorky jednak chápou své klienty jako „konzultanty“, kteří mohou být významným zdrojem informací o situaci, ve které žijí. Tyto informace mohou být významné jak pro lidi v podobné životní situaci, tak i pro pracovníky či služby, kteří do dané situace intervnují.

Druhým podstatným konceptem jejich práce je tzv. „spoluautorství“. Tento koncept jim poskytuje způsob, jak přejít od obvyklých dokumentů vytvářených spíše z expertní pozice a zaměřených na problematické aspekty situace k dokumentaci alternativních znalostí, které mohou zpochybnit deficitní či problémově orientované teorie, považované ve vztahu k těmto rodinám za samozřejmé. To proto, aby znalosti, které mají jednotlivci o své situaci, byly dostupné co nejširšímu publiku a umožnily tak vytváření kolektivní odpovědi na situaci, která bývá často považována pouze za soukromý problém.

Ačkoliv autorky nijak nezpochybňují, že jejich klienti prošli obtížnou životní situací, zaměřují svou pozornost spíše na to, jakým způsobem se

jim dařilo v této situaci žít. Uvádějí tři základní okruhy otázek, které jim tento způsob práce umožnily:

„Kdo vám pomáhal zvládnout nejobtížnější okamžiky? U koho jste mohli nalézt podporu? Byl to konkrétní člověk, zvíře či hračka? Jaké konkrétní věci vám přinášely útěchu či bezpečí?“

Měli jste k dispozici nějaké dovednosti, které vám umožňovaly pečovat o ostatní členy rodiny? Nebo dovednosti umožňující snížit či minimalizovat riziko plynoucí z obtížného období? Pokud ano, jak se domníváte, že jste se těmto dovednostem naučil/a? Odkud se ty znalosti vzaly?“

Získal/a jste nějaké specifické poznatky či porozumění životu skrze svou zkušenost s tím, že máte člena rodiny, který trpí psychickým onemocněním? Mohl/a byste popsat některé z těchto poznatků či porozumění?“ (Plucznik, 2008: 20–21.)

Za pomoci odpovědí na tyto otázky jsou vytvářeny dokumenty popisující znalosti a dovednosti potřebné pro život s rodičem s psychiatrickou diagnózou. Tyto dokumenty mohou být užitečné jako prostředek k otevření pohledu na to, čeho je reálně možné dosáhnout v životech klientů a v jejich vztazích, a svým zaměřením na silné stránky klientů a zdroje, které mají k dispozici, tak mohou do jejich životů přinést změnu.

Dalším podstatným prvkem představovaného přístupu je orientace na příběhové linie otevírající novou perspektivu. Klienti jsou často na začátku rozhovoru „uvízlí“ v období, které bylo v rodinném životě problematické. Základní dějovou linií v jejich chápání situace často bývá motiv ztráty, reprezentovaný například větou „Má matka nikdy nebyla jako ostatní matky“. Takového prohlášení předpokládá status někoho, kdo je v oblasti rodičovství horší než ostatní, a činí neviditelným mnoho způsobů, kterými se i přes přítomné obtíže dokázala matka angažovat pro své děti. Autorky však konstatují, že zároveň jsou v rozhovoru přítomny i jiné linie (mladí lidé důsledně tvrdí „Já vím, že mě matka miluje“, či matky říkají „Chci tu být vždycky pro své děti“), a snaží se společně s klienty nalézt most, po kterém by bylo možné přejít k alternativním liniím vyprávění. K tomuto přechodu jim slouží otázky, jako například:

„Můžete mi vyprávět příběh, který by ukazoval na to, že vás vaše matka miluje?“ nebo „Můžete mi říci o okamžiku, kdy jste dokázala být nablízku svým dětem?“ (Plucznik, 2008: 23). Když autorky vyslechnou příběhy o lásce a vzájemnosti,

ptají se: „Jak moc byla ta věc (myšlenka, čin, vztah) pro vás důležitá? Kde nebo od koho jste se naučil/a to udělat nebo tomu přikládat hodnotu? S jakými životními hodnotami je to pro vás spojené? Jaký typ aktivit je pro vás uskutečnitelný, když se držíte těchto principů?“ Autorky tak nacházejí alternativní pohled, který je běžně skryt v převažujícím kontextu zaměřeném na obtíže v rodinách klientů. A na základě nového pohledu na situaci tak nalézají alternativní příběh, který umožňuje klientům převzít větší zodpovědnost za jejich život.

Druhým příkladem, na který bych rád upozornil, je narativní práce s dětmi v krizi, tak jak ji popisují Buckley a Decter (2006). I v jejich případě je práce s klientem založena na využití externalizující formy rozhovoru, která již byla představena v předchozí části textu. Zde bych se rád zaměřil na další dva prvky jejich způsobu práce s klientem, které jsou také pro narativní přístup typické. Jedná se zaprvé o vytváření rituálů, které umožňují klientům přijmout jejich novou identitu kompetentního, od problému odděleného jedince. Druhým podstatným způsobem je využití dopisů při práci s klientem. V přístupu těchto autorů jsou rituály zaintegrovány následujícím způsobem: „Plánujeme setkání, na kterých děti a dospívající vyprávějí lidem, které považují za sobě blízké, o tom, co se dozvěděli o sobě, o působení problému na jejich život, o tom, jaké naděje mají do budoucna a jak se chtějí za těmito nadějemi vydat.“ (Buckley, Decter, 2006: 8.) Tato setkání mají obvykle podobu bouřlivé oslavy, i když se na nich hovoří o podstatných a složitých problémech. Autoři se také snaží účastníky takového setkání podpořit v tom, aby dotyčnému dávali najevo, že jsou si vědomi změny, kterou on a jeho rodina prodělali, a společně hledají způsoby, jak tuto změnu podpořit.

Ve své práci představují také využití tohoto způsobu práce s rituálem či dopisy na několika kasuistikách. Jednou z nich je případ Sarah, osmnáctileté studentky umění, která byla hospitalizována na základě pokusu o sebevraždu. Sarah s pracovníkem hovořili o důsledcích, které má deprese pro její život, jejích obavách z ní a útěše, kterou nalézá v umění. Sarah cítila jako radikálně novou myšlenku, že deprese je něco odděleného, co je k ní pouze v určitém vztahu. Doposud měla tendenci chápat depresi jako základní součást své identity. Sarah spolu s pracovníkem napsali depresi dopis, ve kterém Sarah vyjádřila svůj vztek

nad tím, že jí deprese chce vzít všechno, co má pro ni v životě cenu.

Sarah cítila, že chce tento svůj nový pohled na depresi sdílet se svou rodinou. Ta ji navštívila na lůžkovém oddělení tentýž večer. Sarah vedla s rodinou dlouhý rozhovor, ve kterém s jejími členy sdílela své nové porozumění depresi a ptala se jich na podporu, kterou jí mohou poskytnout. Její blízcí nadšeně souhlasili a sdíleli její vztek z toho, že by jim ji deprese mohla vzít. Sarah se vrátila domů spolu se svou rodinou s novým porozuměním sama sobě jako člověku žijícímu ve vztahu s depresí, místo toho, aby odcházela jako „sebevražedný pacient“. Pracovník jí po jejím odchodu napsal dopis shrnující tuto konverzaci, tento dopis také vložil do její nemocniční karty.

Proč pracovat narativně?

Předtím, než se pokusím o shrnutí důvodů pro využití narativního přístupu jako možného alternativního paradigmatu, rád bych na tomto místě upozornil na několik argumentů pro to, co nám může přinést práce s příběhy klientů, tak jak je uvádí Gergenová a Gergen (2007): Práce s příběhy nám může umožnit zaujetí pozice maximální vnímavosti vůči klientům. Vyprávění příběhů je dovednost vlastní všem lidem, tedy i našim klientům. Každý člověk je potenciálním zdrojem mnoha příběhů. Umožníme-li klientům vyprávět jejich příběhy, posilujeme tím jejich vnímání sebe sama jako svědků pravdivosti vlastního způsobu existence. A svým nasloucháním jejich příběhu máme možnost potvrdit jejich pravdivost, a navázat tak s nimi užší vztah. A na základě tohoto procesu jim pomoci objevit to, že nejsou nositeli jediného příběhu, ale že vždycky existuje možnost nalézt novou, kompetentnější identitu.

Souhlasím s Walshem (Walsh, 2009), který konstatuje, že narativní přístup může být vhodný pro osoby ovlivněné náročnou životní situací, jako je např. trauma, nemoc, zneužívání, zde především pro snahu těchto osob znovu definovat své místo v životě. Dále pak pro členy všech společenských skupin trpících opresí, lidí vnímajících sebe samé jako „outsidery“ či osoby nesoucí určitou nálepku (např. diagnózu), která jim byla dána zvenčí, a to především pro svůj potenciál dát těmto lidem možnost být kompetentnějšími tvůrci vlastních životů.

Jsou samozřejmě i momenty, ve kterých se může jevit využití narativního přístupu jako potenciálně rizikové. Je nutno připustit, že jistý limit

narativního přístupu je v tom, že existují některé aspekty klientovy situace, které „převyprávět“ nejdou. Potýkají-li se klienti s aktuálním nedostatkem zdrojů či jinými omezeními, může být využití tohoto přístupu v intervenci poměrně obtížné. Stejně tak může být vnímáno jako problematické soustředění na subjektivní rovinu prožívané zkušenosti, domnívám se však, že tento aspekt může být v našem kontextu spíše výhodou.

Jak již bylo řečeno na počátku tohoto textu, sociální práce v našem prostředí je jako obor jasně zakotvena v strukturálně funkcionalistických teoriích. Tyto teorie však popisují jiný typ sociálního prostředí, než je to, ve kterém se sociální práce u nás dnes reálně děje.

Zůstává však otázkou, zda je možné některá omezení strukturálně funkcionalistických teorií překonat za jejich současného využití jako dominantní teorie, či zda by nebylo případně užitečjším řešením připustit existenci více teorií užitečných pro konceptualizaci sociální práce v českém prostředí. A zde by po mém soudu mohl být narativní přístup jednou z potenciálně užitečných teorií, nabízejících jinou, „neexpertní“ optiku pro práci s klientem. A velmi rád bych tímto textem přispěl k otevření diskuse o tom, zda a kdy je tato optika a na ní postavený způsob práce v prostředí sociální práce potřebný.

Seznam literatury:

- BARTLETT, H., SAUNDERS, B. **The Common Base of Social Work Practice**. New York: National Association of Social Workers, 1970.
- BERGER, P. L., LUCKMANN, T. **Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge**. Garden City, NY: Anchor Books, 1966.
- BOBEK, M., PENIŠKA, P. **Práce s lidmi**. Brno: NC PUBLISHING, 2008.
- BUCKLEY, E., DECTER, P. **From Isolation to Community: Collaborating with Children and Families in Times of Crisis**. In *The International Journal of Narrative Therapy and Community Work*. 2006, 2, s. 3–12.
- ČERMÁK, I. **Myslet narativně (kvalitativní výzkum „on the road“)**. In ČERMÁK, I., MIOVSKÝ, M. (Eds.). **Sborník z konference Kvalitativní výzkum ve vědách o člověku na prahu třetího tisíciletí**. Brno: Psychologický ústav AV ČR, Nakladatelství Albert, 2002, s. 11–25.
- DENBOROUGH, D. **Collective narrative practice: Responding to Individuals, Groups and Communities Who Have Experienced Trauma**. Adelaide: Dulwich Centre Publications, 2008.
- DOMINELLI, L. **Anti-Oppressive Social Work Theory and Practice**. Basingstoke: Palgrave, 2002.
- EPSTON, D., RENNIE, G., NAPAN, K. **On Becoming a just Practitioner: Experimenting with the Final Paper of an Undergraduate Programme as a Rite of Passage**. In *Aotearoa New Zealand Social Work Review*. Vol. 16-4, Summer 2004, pp. 38–49.
- FOOK, J. **Social Work, Critical Theory and Practice**. London: Sage, 2002.
- FOUCAULT, M. **Myšlení vnějšku**. Praha: Herrmann, 1996.
- FOUCAULT, M. **Je třeba bránit společnost. Kurs na Collège de France 1975–1976**. Praha: Filosofie, 2005.
- FREEDMAN, J., COMBS, G. **Narativní psychoterapie**. Praha: Portál, 2009.
- GERGEN, M., GERGEN, K. J. **Narratives in Action**. In BAMBERG, M. (ed.). **Narrative – State of the Art**. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2007, s. 133–144.
- GITTERMAN, A., HELLER, N. **Integrating Social Work Perspectives and Models with Concepts, Methods and Skills with Other Professions' Specialized Approaches**. In *Clinical social work journal*, 2011, volume 39, issue 2, pp. 204–211.
- GJURIČOVÁ, Š., KUBIČKA, J. **Rodinná terapie: systematické a narativní přístupy**. Praha: Grada, 2003.
- HEWITT, H. **Life story books for people with learning disabilities a practical guide**. Kidderminster: British Institute of Learning Disabilities, 2006.
- MUSIL, L., NAVRÁTIL, P. **Přístupy k práci s menšinami**. In SIROVÁTKA, T. **Menšiny a marginalizované skupiny v České republice**. Brno: Masarykova univerzita a Nakladatelství Georgetown, 2002, s. 263–290.
- NAVRÁTIL, P. **Teorie a metody sociální práce**. Brno: Marek Zeman, 2001.
- NAVRÁTIL, P. **Životní situace jako předmět intervence sociálního pracovníka**. In *Sociální práce / Sociálna práca*, Brno: ASVSP, 2003, roč. 2003, č. 2, s. 84–94.
- NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. **Reflexivita v posuzování životní situace klientů a klientek sociální práce**. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010.

PARSONS, T. **The social system.** London: Routledge & Kegan Paul, 1951.

PARTON, N., O'BYRNE, P. **Constructive social work: towards a new practice.** London: Macmillan Press, 2000.

PAYNE, M.: **The origins of social work: continuity and change.** London: Palgrave Macmillan, 2005.

PLUCZNIK, R., KIS-SINES, N. **Growing up with parents with mental health difficulties.** In *The International Journal of Narrative Therapy and Community Work*. 2008, 4, s. 15–26.

ROSCOE, K. D., JONES, I. M. **Critical Social Work Practice: A Narrative Approach.** In *International Journal of Narrative Practice*. 2009, s. 9–18.

RYAN, T., WALKER, R. **Life Story Work. A practical guide to helping children understand their past.** London: British Association for Adoption and Fostering, 2007.

SAX, P. **Developing preferred stories of identity as reflective practitioners.** In *Journal of Systemic Therapies*. Vol. 25. No. 4. 2006, pp. 59–72.

SKORUNKA, D. **Narativní přístup v psychoterapii a kvalita života u dětí a dospívajících.** In MAREŠ, J. **Kvalita života u dětí a dospívajících.** Brno: MSD, 2006, s. 45–68.

SKORUNKA, D. **Narativita a psychoterapie.** In VYBÍRAL, Z., ROUBAL, J. **Současná psychoterapie.** Praha: Portál, 2010, s. 562–583.

ŠUBRT, J. **Talcott Parsons a jeho přínos soudobé sociologické teorii.** Praha: Karolinum, 2006.

WALSH, J. **Theories for Direct Social Work Practice.** Belmont: Wadsworth Cengage Learning, 2009.

WHITE, M., EPSTON, D. **Narrative means to therapeutic ends.** New York: Norton, 1990.

ZATLOUKAL, L. **Postmoderní myšlení v poradenské praxi.** In *Sociální práce / Sociálna práca*, Brno: ASVSP, 2007, č. 3, s. 75–86.

ZATLOUKAL, L., HAVLÍK, M., DOLEČEK, Z., ŠOTOLA, J. **Komplexní posuzování potřeb klientů v rámci poradenského rozhovoru z hlediska přístupu zaměřeného na řešení.** In *Sociální práce / Sociálna práca*, Brno: ASVSP, 2011, č. 1, s. 81–92.

Poznámky

- 1 Kontakt: Katedra křesťanské sociální práce, Cyrilometodějská teologická fakulta, Univerzita Palackého Olomouc Na Hradě 5, 771 11 Olomouc milos.votoupal@upol.cz

Some Components and Dynamics of School Social Work Practice in a North American Context

Robert Constable DSW¹

Robert Constable is Professor Emeritus, Loyola University Chicago. He has contributed books and journal articles discussing school social work, social work with families, as well as social work values and ethics. He worked in Central Europe from 1990 to 1996, consulting in Poland and developing a three-level university social work program in Lithuania, which has recently celebrated its twentieth anniversary.

Abstract

The article discusses theoretical points of reference and practice dynamics for school social work in the context of North American education. The school social work role comprises many diverse responses to a situation, working with a multidisciplinary school team. It is based on a commonly developed assessment and strategic plan. The school social worker also works with parents as partners. The dynamics of this practice is illustrated in the article, using an example of good practice with the school team, the parents and a child over the extended period of his elementary school years. The model of direct practice in the case of Alan is complemented by discussion of consultation, program development, transagency planning and work on general school problems, such as school safety. The article concludes with a brief review of school social work effectiveness research.

Keywords

school social work; practice models; needs assessment; performance evaluation; role development; university preparation; consultation with teachers; collaboration with parents; teamwork; transagency planning, effectiveness research

In April 2012, as a coauthor of a text in school social work, used in the US and internationally (Massat, Constable, McDonald & Flynn, 2009), I was invited by an external member of the editorial board of *Socialni Prace/Socialna Praca* to contribute an article touching on the theoretical background of school social work. In some ways I knew this task, taken literally, would be an impossible one. It would be open to enormous misunderstanding. In the United States school social work has now developed over a century. It is an established specialization at the advanced level of social work masters degree education. In the Czech and Slovak Republics social pedagogy is already well developed and school social work

is at an entirely different stage of development. Although I have worked in Central Europe, I am no expert on your very complex and multifaceted region. I may only speak about theoretical and practice development in the US. Furthermore, I can assume that the readers of this journal already know a good deal about school social work in the US, at least in an abstract sense. What could I add to this knowledge? What would be useful for development for the diverse needs of Czech and Slovak schools? And what of all of this could be compressed into a normal journal article? At first I thought of something ambitious. There would be extensive discussion of practice models, of standards for education

and of research. The problem was that such an extensive discussion was already available in the international literature. In any case many models were available from social pedagogy and school social work in different countries, each with different objectives, different concepts of schooling, students and different methodologies (although there were commonalities as well). Those who would develop social work in these areas would have to apply diverse models to fit the diverse situations of education. What this article could best contribute would be to outline the theoretical and practice development of school social work in the US. A concrete case, showing good practice in an unremarkable situation often encountered in a school, would illustrate this.

The Slovak and Czech Republics have had a long and proud history of social work disrupted by wars and societal changes. As early as 1923 a national association of social workers was founded. During the same period they developed schools of social work and many different social work fields of practice. The catastrophe of the war and the postwar period destroyed much of that, and distorted much of what remained (Resnicek, 1994). In Central Europe you have seen many things come and go. The challenge is to develop something permanent – a workable, culturally relevant and effective model of school social work, which eventually would become part of a broadly conceived education process. There needs to be a rich development of Czech and Slovak practice models in experimental programs in the schools in diverse regions, together with eventual assessment of their effectiveness. Finally this can't be accomplished without some specialized preparation for school social work practice. The process takes place over many years, and the path is never direct and simple. My experience is that, because of the types of challenges, which schools and parents are facing today, once schools actually use school social work, they almost always want more. Indeed the schools are the best normal life setting to reach children and young families.

Points of Reference - The Practice of Social Work

In the US the social work profession seeks to promote both social change and personal problem solving in human relationships. Social work addresses multiple, complex transactions between people and their environments to enable all

people to develop their full potential, enrich their lives and prevent dysfunction. Social Workers seek to be change agents in society and in the lives of individuals, families and communities they serve. Using various methods, they intervene at the points where people interact with their environments. The fundamental objects of social work concern are the relations between individuals and between individuals and social institutions (*Here we are referring to schools and families.*). Social work focuses on the transactions between people and their environments that affect their ability to accomplish life tasks (*Here the life tasks are for students to learn, to grow and to contribute as a member of society.*), alleviate distress and realize individual and collective aspirations (*In no place is this more clear than in education.*). Social Workers have common values. Professional relationships are built on their regard for individual worth and human dignity and are furthered by mutual participation, acceptance, confidentiality, honesty and responsible handling of conflict (Council on Social Work Education, 1984). (*This definition implies a move from paternalistic and authoritarian models of helping to individual responsibility. Focal points of change in school social work practice are at the level of the school pupil, the family, the peer group and school community as a small system. The higher the level of professional preparation, the more the social worker is able to become a team member with teachers and school administration, developing school programs and policies as well as working with the complexities of the development and needs of individual students and their families.*)

School social work is a specialized area of practice within the broad field of the social work profession. School social workers bring unique knowledge and skills to the school system and the student services team. School social workers are instrumental in furthering the purpose of the schools: to provide a setting for teaching, learning and for the attainment of competence and confidence. School social workers are hired by school districts to enhance the district's ability to meet its academic mission, especially where home, school and community collaboration is the key to achieving that mission (School Social Work Association of America, 2005).

School social workers work with young people and their school and family environments, assisting them to accomplish tasks associated with their

learning, growth, and development, and thus to come to a fuller realization of their intrinsic dignity, capability, and potential. School social workers practice in the most vulnerable parts of the educational process, where its processes could break down when they confront problems beyond the scope of education – complex personal, familial and environmental problems. And so the school social work role is as complex as the worlds it deals with. Practice rests on a wide range of skills, which are defined and shaped through interactive teamwork. We will see some of this in the case of Alan. One basic school social work paradigm is to work one-on-one with teachers, families, and children to address individual situations and needs. This is not simply doing clinical social work in a school. In other circumstances school social workers work with children in groups using the power of group process to learn and to solve problems (Garrett, 2009; Garvin, 2006; LeCroy, 2009; Letendre, 2009). School social workers often become part of joint efforts, which address conditions in the entire school, such as developing safety. In preserving the dignity and respect due any one person, the whole school needs to become a community of belonging and respect. They work with the whole school on positive school policies and educational programs, such as developing a school climate where bullying is rejected by everybody. When the school decides to implement such a policy, social workers are available to consult with teachers on implementation and to work with victims and bullies. They may help develop a crisis plan for the school with the principal, teachers' representatives, and school nurse (a crisis team). They may work with that crisis team through a disturbing and violent incident, working in different ways with individual pupils and teachers experiencing crisis and with the broader school population. They may develop mediation programs in high schools experiencing confrontations between students. The list continues through many variations and is well developed in school social work literature (Massat, Constable, McDonald and Flynn, 2009; Franklin Harris & Meares, 2006).

There is a certain skill set demanded in this specialized practice. The first skill set is the ability to construct their role with others, assessing the particular needs and priorities of a school. Guided by the purposes and needs of education and the learning process, an effective, focused,

and comprehensible school social work role needs to be negotiated within a school community. In each school building, the school social worker's role is developed by social workers with others, such as the principal and the teachers. There are many common dimensions to this role, but it is also differentiated according to the needs and situation of the school community. To do this, school social workers need to have a vision of what is possible, possess tools of analysis, be comfortable with the processes of negotiation, and coordinate their interventions with the life of the school.

The social worker must be able to relate to and work with all aspects of the child's situation, and so the basic skill underlying all of this is *situational and personal assessment*, a systematic way of understanding and communicating what is happening and what can be done. Building on assessment, the social worker develops a plan to assist the teacher and students in the classroom, parents in the family, and others to work together to support the child in the successful completion of the developmental steps that lie ahead.

School Social Work Education

Because of the variety of roles, the constantly changing situations and the level of expected professionalism of team members school social work is one of the most demanding social work practice situations (Honigsfeld, 2013). A school social work role is somewhat different with each school and dependent on a *needs assessment*, worked out with others on the staff of the school (Constable & Thomas, 2006). Where do these skills fit in the scheme of social work education and post-graduate formation? How may these skills be evaluated? I cannot answer these questions specifically for the Czech and Slovak Republics. To carry out this role in my country we have developed specialized curricula to prepare for school social work at the masters degree level (Constable & Alvarez, 2006). We have developed sets of measurable, school social work skills to guide the objectives of curriculum and field work and to evaluate performance of school social workers at the completion of their masters degree specialized preparation *and* at the completion of a two year post-masters degree period of work in a school. At the Masters Degree level the student should have completed a second year focus on school social work with a well-supervised field

placement as a school social worker. Academic content of the second year would best include a two semester, case-related, integrative practice seminar on the role of the school social worker, to accompany a three-day-per week field placement in a school. In addition, students should take an education course on educational programs with children with disabilities and a course on education administration. It is best that the research requirement of the second year be blended into a school social work research question and thesis. Even with a second year specialized focus on school social work, I would not expect a graduate to have more than a beginning understanding and a beginning level of skill as a school social worker. Without this focus it would be enormously confusing to begin practice in a school.

Performance Evaluation

I was part of the group of school social work practitioners and educators and education professionals who developed over several years a performance evaluation, a behaviorally specific and assessable set of dispositions (values), knowledge and performances (skills) to assess the performance of school social workers in the state of Indiana having two or more years of practice after receiving a masters degree with a school social work specialization (Indiana Department of Education, 2005). What was interesting, but not surprising for us, was the fact that after having experience with school social workers a number of years, the process of specifying what these research-based skills would be went very smoothly. There was very little disagreement among education administrators, social work educators and practitioners about the content of the school social work role. It was mostly a matter of putting together a workable evaluation instrument and process. In this formulation, developed in greater detail at the end of the article, there are six major areas of competency, with behaviorally specific skills grouped under each. The six areas are;

1. *Foundations of School Social Work Practice* (These are the more general skills of a social worker in a school).
2. *Collaboration* (This is the ability to collaborate and consult with families, the school and the community)
3. *Assessment* (This is the ability to observe, collect data and assess the strengths and needs of

students within family, school and community environments.)

4. *Intervention* (This is competence to implement a range of interventions with individuals, groups and families, the school system and the community)
5. *Prevention* (This is the ability to identify through needs assessment and research specific needs in a particular school community, such as bullying problems, gang problems, etc, and to create and implement a range of prevention services that promote healthy emotional growth and resiliency of all students)
6. *Professional Development* (This is the ability to evaluate the effectiveness of one's practice and implement a particular and ongoing plan for one's own professional growth and contribution as a school social worker)

This performance evaluation can be found in greater detail at the end of the article for those who would be interested in a deeper understanding of applications of the model to social work education or to on the job professional development.

Research on School Social Work Role

Research in the US in school social work has also reflected agreement that the school social work role is multifaceted and diverse but has common components. This agreement is found among school social workers, among school superintendents and comparing the two groups (Constable & Montgomery, 1985). From Oppenheimer's (Lide, 1959) surveys of the school social worker's role in the 1920's through the most recent findings there is a similar picture of the role. In 1989 a group of nineteen nationally recognized experts in school social work were asked to develop and list the tasks that entry-level school social workers would perform in their day-to-day professional roles. The result was a list of 104 tasks which, when they were defined, fell along five job dimensions.

1. Relationships with and services to children and families,
2. Relationships with and services to teachers and school staff,
3. Services to other school personnel,
4. Community services and
5. Administrative and professional tasks. (Nelson, 1990)

More recent research on school social work roles, tasks and skills found the same complexity and

diversity of role. With very little disagreement on the role components, there were four clusters of roles found to be both very important and frequently performed:

1. Consultation with others in the school system and the teamwork relationships that make consultation possible;
2. Assessment applied to a variety of different roles in direct service, in consultation and in program development;
3. Direct work with children and parents in individual, group and family modalities;
4. Assistance with program development in schools. (Constable, Kuzmickaite, Harrison and Volkmann, 1999)

Working with a School Pupil and With the Surrounding Environment

How does this play out in practice? The case of Alan (Constable & Wolkow, 2006) is a typical example of school social work with the constellation of parent, teacher, child and the school itself as a system. This work, done over six years from second through eighth grade, uses a variety of different direct and indirect interventions in response to developments both in Alan's situation, in the family and in the school itself. There is nothing extraordinary about the work or the situation, other than that the work is done well. It is simply good school social work practice responding to an emergent and changing situation over a period of time responding to changes in the youngster's, the parents' and the school situation. We can focus here on highlights of the role of the school social worker with Alan's situation and her shifts in relation to changes in Alan and in Alan's home and school situation.

Second Grade

Alan, age 7 and just moved into the school district, was referred by his teacher. He seemed upset, was very fearful, distractible, had poor social skills and had great difficulty focusing on the work of the class. From the initial consultation it became clear to the social worker that this particular teacher's response to Alan's upset and confused behavior was making things worse. The social worker found Alan to be extremely concerned about his parents' impending divorce and showing signs of depression. The psychological evaluation showed the possibility of learning disability, eroding support systems and poor self-esteem. The

worker developed a good working relationship with both parents. The mother agreed that Alan see the social worker, but would not accept that Alan needed help outside the school. The social worker completed a social developmental study. As a result of the team meeting it was decided that the worker would see Alan weekly about divorce, self-esteem and socialization issues and do case management of the situation. Alan was placed on a learning disabilities watch list and given special help with reading. The teacher was not very open to personal consultation with the social worker. However their joint meetings with the learning disabilities and reading specialists became a way of influencing the teacher not to bear down on Alan at this time in his life. The teacher had to leave in the middle of the year. Her replacement was much warmer and attuned to Alan. She didn't react negatively to Alan's being upset. Alan continued to have serious learning problems and was placed in a supplemental learning disabilities class in addition to his regular education class. With much more support from his teachers, Alan began to reveal serious obsessions about suicide. Mother continued to refuse the recommendation that Alan get outside help (She would not want help for herself, so she wouldn't want it for Alan.), but agreed to a plan where the social worker saw Alan briefly every morning for a quick "check-up" on how he was feeling and his readiness to face the day. The social worker worked closely with the two other teachers and Alan began to respond somewhat. He became more confident and showed better social skills, but was still having quite serious academic problems. By the end of the school year as a result of the social workers work with both parents, they did agree that Alan could see an outside therapist.

Third and Fourth Grade

Alan's poor academic performance would have resulted in being retained in second grade, however the social worker worked out a third grade placement with a male teacher, whom she felt would work well with Alan. He also received help from the reading specialist and the learning disabilities teacher. She planned to give intensive consultation to the teacher about signs of depression and working with Alan, but not to see Alan weekly, unless it became necessary. Alan knew that he could see her if he needed to and they did meet occasionally. Alan did much better

academically and in social skills in third grade. He continued his progress in fourth grade, where the social worker also set up the class placement and provided consultation to the teacher. At this point Alan seemed ready for a fourth grade social skills group. His great concern at the time was his mother's remarriage, his new stepfather, and the fear that he would lose contact with his natural father. The social worker worked with mother, stepfather, the natural father and with Alan on this. The social worker followed Alan's progress through eighth grade graduation and was available whenever needed. Most recently in high school he decided to move in with his natural father. He has maintained his gains academically and in social skills, although he still has some difficulty in both.

In Alan's case there were many different methods used smoothly as part of a larger process. There was economy of motion in that the social worker never overused one method, for example she did not attempt to see Alan incessantly, when she could be more effective and efficient by working through others, such as the teacher. Setting up the class placement and supporting it through consultation made a great difference. Working with the parents also made a difference. The focus was on Alan's intertwined processes of learning and development: the tasks implicit in his dealing with the divorce, loss of his father, different family constellations, having a learning disability and developing social skills. The outcomes were that he eventually did all of these with the help of the social worker and others in the context of education. The school social worker and other team members responded smoothly to Alan in different ways at different times. Process, tasks and outcomes bring the different methods together so that they "make sense".

The school social worker's practice presupposes that the he or she is fully integrated into the school. Keeping Alan at the center, some very important school social work roles nevertheless have to do with the school environment: the *consultation, assessment and planning* skills with other members of the school community to assist in constructing a "holding" environment, which is good for that child or that group of children or that school. Research points out that skills of *clinical intervention* with individuals, families and groups, and *program development* are built on this foundation (Constable, Kuzmickaite, Harrison

& Volkmann, 1999). In schools one may work with children, not sporadically on the basis of manifesting a symptom, as in a mental health clinic, but relationally over many years as in the case of Alan. While education is increasingly driven by outcomes and evidence, the success of the social worker is the success of the teacher, and the whole school, and the parents as well. More profoundly, it was Alan who coped with the tasks of education. And the education process was individualized to his situation and the strengths and the deficits he could bring to this process.

The systems framework allows for integration of many different effective intervention methods, whether working directly with the child, working through the parents with the home or through the teacher the classroom. As in Alan's case perhaps the most effective methods involve not one, but a combination of methods with some focus on the classroom, some on the parents and some on the child, based on a good assessment of the situation. The school social worker had enough of a grasp of what was happening that the work could be done mostly by others and of course by Alan. As a school social worker in a middle school with children aged 11 to 14, I did most of what Alan's social worker did with about 200 children's situations every year. Of that number I worked with about 150 sets of parents and perhaps 100 children directly at one time or another during the year. That would come to one out of five children in the school. As children, who had had problems in their elementary schools, entered the middle school, I did class placement, matching them with teachers who could help them (but acting as good teachers, never as therapists). In this way I saved myself much individual work. Just as we know and expect most children to mature, I was pleased to see most of the children I worked with get better, each in their own individual ways, but I can't take full credit for the process. What pleased me most was the success with some children, where the outside agency believed that the family or the child's situation was so hopeless that institutionalization was recommended. As in the case of Alan, the parents, the school, the classroom, my own connections with the child, created a holding system, which allowed the child to mature and function better in his or her environment. It wasn't so much a dramatic change in one part of the system that made the difference. The small cumulative changes in the

whole system, in the child's picture of the world and of himself/herself, made the difference. None of these changes occurred without people wanting them to happen. Here it was not one method, but a process between the child, the teacher and the parent, in the framework of the education process and the school as an institution, which made a difference. And most important, using Alan as an example, this process took place at the most strategic point in his life situation.

Dynamic Situational and Personal Assessment

Assessment is a key skill. Assessment is a systematic way of understanding what is taking place in relationships in the classroom, within the family, and between the family and school, looking for ways to make changes. It is not an individual, psychological assessment, but an assessment of persons in situations. The social worker looks for units of attention, for the places where intervention will be most effective (Constable & Thomas, 2009). *Needs Assessment* (of the school community) has the broadest focus, providing a basis for program development and policy formation in a school. It is often a more formal process, utilizing many of the tools of research, geared toward the development of programs and policies that meet the needs of children in school, whether as individuals or in groups. On the basis of needs assessment, the school social worker can fit his/her role to the needs of the school community. Perhaps the development of safety and coordination of a safety or crisis plan is the most important. Perhaps there is a problem of bullying which needs to be approached by development of a workable bullying policy, support for teacher's immediate intervention on the scene of bullying, services for victims and bullies and work with parents and the community. Perhaps parents are accustomed to being passive, or having no involvement with the school. The social worker may develop parent leadership, present informal seminars to parents on child development, normalizing some of the problems parents encounter and encouraging problem solving. The social worker may encourage teachers to reach out to parents and may develop workable individual plans for partnership, communication and involvement. And in the process the social worker is prepared to work with difficult situations, with parents, child and teacher.

Teamwork and Consultation

The school social worker always works as part of larger units and complex systems. Teamwork in assessment, decision-making and intervention is fully expected in the United States. It is now the general method of bringing scarce resources to bear on a common task. However teamwork will not flourish without leadership and a school climate, which encourages working together openly and without fear or rivalry. It takes considerable work and time to come to the point where teams are able to:

1. Coordinate their work to pursue common, publicly agreed-on goals,
2. Believe that all team members have unique and needed expertise,
3. Value each members input equally,
4. Distribute leadership among all members of the group, and
5. Collaborate with others, using face-to-face interaction on a frequent basis assuming both interdependence and individual accountability. (Thousand and Villa, 1992)

This means that the team needs to come to the point where professional differences are acceptable. Differences contribute a valuable point of view to a common understanding. While the specialization of each team member could easily bring conflict with it, the above description of teamwork is taken for granted in my country. A person, who disrupts team functioning by constantly imposing his or her own point of view to the exclusion of others (unless it is the administrator), would usually be dealt with by other team members. Because the school social worker's role crosses so many other boundaries, he or she often becomes the functional generalist in the team and often is placed in a position of leadership. Such teamwork demands at least an equal level of professional preparation to the others.

Consultation

Similarly, consultation to others on the team, teachers, administrators, school counselors, etc., constantly comes up as the most important school social work role. If teamwork involves the art of sharing perspectives and skills in the interest of a common purpose, consultation is the art of assisting others to become more effective in dealing with complex problems (Sabatino, 2009). The skill is the ability to listen to the person's

understanding and reflect on it in a helpful way without converting the role to a therapeutic intervention. It is the key role in any service delivery in the school. It takes time to become a good consultant, but most school social workers do learn the skills if they are to survive.

Where the school social worker comes from outside the school, consultation and teamwork is more complex. Here there need to be key members of the inside-school team to make the school social worker's role legitimate and possible. The two most important persons within the school would be the school administrator and the counselor. Ideally, the school administrator would work with the counselor and school social worker to develop a workable policy framework for the activities of both. They would divide their roles, collaborate and provide consultation and support to other members of the school team. In one chapter of our text Milne (2009) illustrates the helping process which takes place when the social worker, part of a community mental health team in New Zealand, comes from outside the school to work with students, school staff and family.

Parents as Partners in Education and Members of the Team

The school social worker needs to be much like a good family therapist, but with the focus on the child and the developmental, learning process. Families cannot educate their children in a complex modern society without the assistance of schools; schools cannot educate without the cooperation of parents. It is not surprising that, as in Alan's case, working collaboratively with parents frequently makes the difference between success and failure. When parents are not involved in a workable and mutually respectful teamwork relationship, both the student and the parent can tend to undercut a successful outcome¹. When children have difficulty or special needs in school, as in Alan's case, the *relationship* of school and family often needs special attention. The school, as a complex community, so salient to development, can either aggravate a youngster's vulnerabilities or can compensate somewhat for personal and/or family vulnerability, an example being Alan's different teachers. The school can provide alternate socializing relationships and demanding maturational experiences. Much of the work in Alan's case was done with the school

program and with different teachers, helping them to be effective with Alan. There was also work with mother and father in process of a divorce, but with the focus on Alan, not the divorce. In difficult situations there is a special need to develop real partnership with parents. It is clear that little real progress can be made with a child without at least implicit parental support and involvement. On the other hand, badly conceived and intrusive demands for involvement could be damaging. Parent involvement efforts need to take in the dynamics and the developmental tasks of families (Constable & Lee, 2004).

The Transagency Team

The teamwork model of service delivery extends beyond the school into the community in the development of *wraparound* services. In these cases a consortium of agencies and the school social worker form a *transagency team* to manage a situation. A number of innovative programs have come out of the need of child welfare agencies to find a community alternative to institutionalization of a child. One version of this is *wraparound planning*. With wraparound planning a social worker from one focal agency coordinates the efforts and resources of a number of other agencies, working with them as a team, and simultaneously working with the client system. As an expansion of case management, it is applicable to cases of severe need, where parents and child present problems, vulnerabilities or needs so severe that they would prevent them from managing in the community for the needs of their child without resources from different agencies working together. The alternative would be institutionalization of the child. A grandmother might not be able to raise her special needs grandchild in the community without support from community agencies. However she needs to remain in control and not be divided by relationships with competing agencies. The social worker from a focal agency becomes the link and needs to be sufficiently skilled to:

- Help the client and family define the problem, some resultant goals, and what resources, services and supports are needed;
- Define with the family the appropriate supportive network available to the client;
- Involve the client, family or informal resource network in decision making by working with

them individually, coordinating with other sectors, and bringing them together when they are ready to come to an agreement;

- Identify formal resources needed, maintain a steady communication with the formal resource systems in the network, and carry out problem solving with the systems as questions arise;
- Help the client or family and members of the informal resource network relate to the formal agency resources as collaborators, without a feeling of loss of dignity or control and with the assumption that agency actions must be related to client need;
- Help clients to use the situation of receiving service to identify their own aspirations for change, to embark on a change process, to adapt to realities in the environment, and to change attitudes or accustomed ways of relating to others;

In providing the means of communication around issues of service development and planning among agencies working with a particular clientele, the transagency team focuses on gaps in services, situations where the client is at high risk, has needs involving a number of agencies, and requires coordination of services. The team cannot represent any one agency if it is to carry out its function. (Constable & Kordesh, 2009).

The School Safety Plan

Problems of interpersonal violence and bullying in schools have made the development of a safe school environment a high priority. When there is an incident of violence in the school, the normal operation of the school breaks down and certain children associated with the incident become at risk. The school social worker is often a key person in the development of a safety plan with the entire school community. The safety plan aims to respond appropriately to the incident, restore the normal operations of the school and deal with children and parents who are at risk from the incident. These plans are created by school committees, which include the school administrator, the school social worker and teachers. Effective programs, which respond to violence involve the entire school community and have a number of common characteristics:

- They raise the awareness and responsibility of students, teachers and parents regarding the types of violence in their schools;

- They create clear guidelines and rules for the school community;
- They target the various social systems in the school and clearly communicate to the entire school community procedures to be followed before, during and after violent events;
- They focus on getting school staff, students and parents involved in the program;
- They fit easily into the normal flow and mission of the school;
- They use faculty, staff and parents in the school setting to plan, implement and sustain the program;
- They increase monitoring and supervision in nonclassroom areas. (Aster et al, 2005)

Bullying in school demands a somewhat similar response. The entire school community needs to develop and enforce policies regarding bullying and peer sexual harassment. When there is an incident of bullying or peer sexual harassment, the school needs to respond. Otherwise it loses control of its environment. Often bullies and their victims need help, but in different ways. The school social worker assists in development of school policies, assesses the situation around an incident and works with teachers, parents and students and often the school administrator to help restore a safe and effective school environment (Fineran, McDonald & Constable, 2009; McDonald, Constable & Moriarity, 2009).

Effectiveness in School Social Work Practice: A Brief Review of Research

School effectiveness and the effectiveness of the school social worker are intertwined. Since what the school social worker does is closely tied to the work of the school. For the school social worker research reinforces the importance of work with the school itself, working with parents and working in depth with children's situations, using multiple methods, including family intervention. In the North American context there have been a number of reviews of effectiveness of school social work intervention. School social work texts, such as ours (Massat, Constable, McDonald and Flynn, 2009) routinely update research as they update chapters on interventions. In addition, Sabatino et al (2009) do general reviews of recent school social work research. Different problems demanded different intervention methodologies. They find that when social work outcomes were measured, most studies have

shown positive results (Sabatino et al, 2009). There was some expectable bias toward problems more easily compared and methodologies, such as group intervention, more easily measured. Efforts to systematize intervention models and relate them to problems and outcomes are still at an early stage. The largest collection of research in school social work to date, *The School Services Sourcebook* (Franklin, Harris and Allen-Meares, 2006), consists of 114 chapters of reviews of work with students with mental health problems, with developmental disabilities, with child abuse, school violence, attendance and dropout prevention, and many other problems school social workers encounter. Enumerating or even summarizing all of the findings of current studies is far beyond the scope of this paper. The results of North American effectiveness research may not transfer to other countries, where the culture and objectives of schools are different. And so, the understanding of the role of the social worker and social work education may be different.

Summary

Where the school social worker is fully a part of the education process, the emergent role is to help make education possible in a variety of different ways, working as a catalyst through others, such as teachers, parents, working in the context of school policies and working with pupils individually or in groups. In the context of the school team, the social worker makes education, which needs to respect human worth, human dignity and human capability, effective. And so there is a focus on the broader school environment, using methods of consultation, assessment, multidisciplinary teamwork and program and policy development, whether in the interests of the whole school, one particular group of students or even individual students. There is work with parents developing an appropriate environment for the needs of the student and developing good connections and communication with teachers. On the other hand, whether through indirect practice or direct work with students, the goal is that a student take hold, take appropriate charge, gradually becoming an agent of his or her own development. Alan eventually took charge of his learning and development. The helping process is anything but mechanical. There are a variety of ways to respond to a given situation. Effectiveness often resides not in one method,

but in a variety of methods tailored to a situation, often working through others. This essential flexibility of response is based on an assessment and an understanding of the most effective ways to assist the complex process which needs to take place when students take hold of their own goals and their own selves, when students learn and grow appropriately in relation to an educational process with other students and with a teacher. Such developments in practice need parallel developments in social work education and in social work research as school social work practice eventually becomes more and more established.

Bibliography

- ASTER, R.A., MEYER, H.A., BENBENISHTY, R., MARACHI, R. & ROSEMOND, M. **School safety interventions: Best practices and programs.** In *Children and Schools*. 2005, year. 27, issue.1, p. 17-32.
- CONSTABLE, R. **The role of the school social worker.** In MASSAT, C. R., CONSTABLE, R., MCDONALD, S. & FLYNN, J. P. **School social work: Practice, Policy and Research.** seventh edition, Chicago: Lyceum, 2009, p. 3-29.
- CONSTABLE, R. & ALVAREZ, M. **Moving into specialization in school social work: Issues in practice, policy and education.** In *School social work journal*. Summer 2006, p. 116-131.
- CONSTABLE, R. & KORDESH, R.. **Case Management, Coordination of Services and Resource Development.** In MASSAT, C. R., CONSTABLE, R., MCDONALD, S. & FLYNN, J. P. **School social work: Practice, Policy and Research.** seventh edition, Chicago: Lyceum, 2009, p. 578-594.
- CONSTABLE, R., KUZMICKAITE, D., HARRISON, D. & VOLKMANN, L. **The emergent role of the school social worker in Indiana.** In *School Social Work Journal*, 1999, year 24, issue 1, p. 1-15.
- CONSTABLE, R. & LEE, D. **Social work with families: Content and process.** Chicago: Lyceum, 2004.
- CONSTABLE, R. & MONTGOMERY, E. **A study of role conceptions of the school social worker.** In *Social Work in Education*. 1985, year 7, issue. 4, p. 244-257.
- CONSTABLE, R. & THOMAS, G. **Assessment, multidisciplinary teamwork, consultation and planning in school social work.** In MASSAT, C. R., CONSTABLE, R., MCDONALD, S.

- & FLYNN, J. P. **School social work: Practice, Policy and Research.** seventh edition, Chicago: Lyceum, 2009, p. 321-338.
- CONSTABLE, R. & WOLKOW, H. **Developing and Defining the School Social Worker's Role.** In MASSAT, C. R., CONSTABLE, R., MCDONALD, S. & FLYNN, J. P. **School social work: Practice, Policy and Research.** seventh edition, Chicago: Lyceum, 2009, p. 535-549.
- COUNCIL ON SOCIAL WORK EDUCATION. **Curriculum Policy for the Masters Degree and Baccalaureate Programs in Social Work.** Washington, D.C.: Council on Social Work Education, 1984.
- FINERAN, S., MCDONALD, S. & CONSTABLE, R. **Bullying and Peer Sexual Harassment in Schools.** In MASSAT, C. R., CONSTABLE, R., MCDONALD, S. & FLYNN, J. P. **School social work: Practice, Policy and Research.** seventh edition Chicago: Lyceum, 2009, p. 713-727.
- FRANKLIN, C., HARRIS, M. B. & ALLEN-MEARES, P. (eds) **The school services sourcebook: A guide for school-based Professionals.** New York: Oxford University Press, 2006.
- GARRETT, K. J. **Working with groups in schools: Monitoring of Process and monitoring of outcomes.** In MASSAT, C. R., CONSTABLE, R., MCDONALD, S. & FLYNN, J. P. **School social work: Practice, Policy and Research.** seventh edition, Chicago: Lyceum, 2009, p. 610-620.
- GARVIN, C. D. **Designing and Facilitating Support Groups and Therapy Groups for Adolescents.** In FRANKLIN, C., HARRIS, M. B., ALLEN-MEARES, P. (eds). **The school services sourcebook: A guide for school-based Professionals.** New York: Oxford University Press, 2006, p. 587-594.
- HONIGSFELD, H. **A Suicide Note in Crayon** In *Psychotherapy Networker*, 2013, year 37, issue 5, p. 44-47, 58.
- INDIANA DEPARTMENT OF EDUCATION, DIVISION OF PROFESSIONAL STANDARDS, SCHOOL SOCIAL WORK ADVISORY COMMITTEE. **Standards for school social work professionals.** 2005 [on-line] [29.3.2006] Available at: <http://www.doe.state.in.us/dps/schools/schoolservicesindex.html>.
- KONOLD, T. **Who knows their children best, teachers or parents?** 2006. [on-line] [24.4.2006] Available at: <http://www.newswise.com/p/articles/view/519445>
- LECROY, C. **Social skills training through groups in schools.** In MASSAT, C. R., CONSTABLE, R., MCDONALD, S. & FLYNN, J. P. **School social work: Practice, Policy and Research.** seventh edition, Chicago: Lyceum, 2009, p. 621-637.
- LETENDRE, J. **Working with groups in schools: Planning for and working with group process.** In MASSAT, C. R., CONSTABLE, R., MCDONALD, S. & FLYNN, J. P. **School social work: Practice, Policy and Research.** seventh edition, Chicago: Lyceum, 2009, p. 595-609.
- LIDE, P. **A study of historical influences of major importance in determining the present function of school social work.** In LEE, G. **Helping the troubled school child.** New York: NASW, 1959.
- MCDONALD, S., CONSTABLE, R. & MORIARITY, A. **Developing Safe, Responsive and Respectful School Communities: Pathways to Intervention.** In MASSAT, C. R., CONSTABLE, R., MCDONALD, S. & FLYNN, J. P. **School social work: Practice, Policy and Research.** seventh edition, Chicago: Lyceum, 2009, p. 728-751.
- MILNE, M. C. **A Case Example of School and Mental Health Agency Collaboration.** In MASSAT, C. R., CONSTABLE, R., MCDONALD, S. & FLYNN, J. P. **School social work: Practice, Policy and Research.** seventh edition, Chicago: Lyceum, 2009, p. 403-407.
- NELSON, C. **A job analysis of school social work.** Princeton, N. J.: Educational Testing Service. 1990.
- RESNICEK, I. **Social Work Practice and Social Work Education in the Czech Republic.** In CONSTABLE, R. T. and MEHTA, V. **Education for social work in Eastern Europe: Changing Horizons.** Chicago: Lyceum, 1994, p. 35-56.
- SABATINO, C., MAYER, L. M., TIMBERLAKE, E. M. & ROSE, T. M. **Evidence for the effectiveness of school social work practice.** In MASSAT, C. R., CONSTABLE, R., MCDONALD, S. & FLYNN, J. P. **School social work: Practice, Policy and Research.** seventh edition, Chicago: Lyceum, 2009, p. 49-70.
- SCHOOL SOCIAL WORK ASSOCIATION OF AMERICA. **Definition of School Social**

Work. 2005. [on-line] [2.1.2005] Available at: <http://www.SSWAA.org>.

THOUSAND, J. S. & VILLA, R. A. **Collaborative teams: A powerful tool in school restructuring.** In R.A. VILLA, J. S. THOUSAND, W.STAINBECK, S.STAINBECK (eds) **Restructuring for caring and effective education.** Baltimore: Paul H. Brookes, 1992, p. 73-107.

Endnotes

- ¹ Research points out that parents and teachers have different understandings of school children. Parents of six year olds are better at understanding emotional behaviors of their child, when they are anxious, sad, lonely or making physical complaints. Teachers are better when it comes to aggressive or other delinquent behaviors, arguing, threatening, teasing, cheating, lying. After all, they have a large comparison group of children (Konold, 2006).

Appendix I

Department of Education

State of Indiana

Division of Professional Standards

School Social Work Advisory Committee

STANDARDS FOR SCHOOL SOCIAL WORK PROFESSIONALS

The standards for school social work professionals are an extension of the core *Standards for School Services Professionals* (approved May 20, 1998) of the State of Indiana. Individuals seeking licensure in school social work must meet both the core set of standards for School Services Professionals and the Standards for School Social Work Professionals. The Standards for School Social Work Professionals reflect the uniqueness of school social work and the roles and functions of the school social worker.

1. Foundations of School Social Work Practice

As a member of the student services team, school social workers work and are a link between the home, school and community. School social workers work within multicultural contexts with the social functioning and social conditions/

environments of students to promote and support the student's academic and social success. They advocate for and assist students to accomplish tasks associated with their learning, growth and development toward a fuller realization of their intrinsic dignity, capability and potential. Foundations of school social work practice underlie all functions listed in this document.

Dispositions

School social workers are committed to the code of ethics of the social work profession and federal and state laws and regulations as they pertain to ethical practice, the legal and ethical principles of confidentiality, and legal principles which protect the rights of children with disabilities and other vulnerable groups. These serve as a guide to ethical decision-making. The dispositions that underlie the social work code of ethics include:

1. Service: Social workers help people in need and address social problems.
2. Social justice: They challenge social inequality and injustice and pursue social change.
3. Dignity and worth of the person: They treat each person in a caring and respectful manner.
4. Relationships: They use human relationships as key tools in the change process.
5. Integrity: They are aware of the profession's mission, values, ethical principles, standards and practice, and practice in a manner consistent with them.
6. Confidentiality: They are familiar and comply with the various local, state and federal mandates related to confidentiality.
7. Advocacy: They facilitate change that effectively responds to the needs of students, families, and school systems.

These dispositions serve as a foundation for all functions that follow.

Knowledge

School social workers have knowledge and understanding of:

1. The characteristics and the reciprocal influences of home, school and community which affect the adjustment and learning process of students;
2. Theories of human growth and development in the social environment, including resiliency theory, learning theory, systems theory, communications theory and behavioral theory;

3. Cultural, racial and ethnic diversity; the backgrounds and broad ranges of experiences that shape students' approaches to learning;
4. The needs of children at-risk and children with disabilities and the response of the school community in the form of current federal and state, laws and regulations.

Performances

School social workers demonstrate the ability to:

1. Translate dispositions and legal principles into practice. These are: the professional code of ethics and ethical practice guidelines, federal and state laws and regulations as they pertain to ethical practice, the legal and ethical principles of confidentiality, and legal principles which protect the rights of children with disabilities and other vulnerable groups;
2. Resolve ethical dilemmas that emerge in the practice of school social work;
3. Ensure that children and their families are provided services within the context of multicultural understanding and sensitivities that enhance families' and school's support of the children's learning experiences;
4. Work to empower children, their families, educators, and others to gain access to and effectively use school and community resources.

2. Collaboration

School social workers collaborate and consult with families, the school and the community to mobilize resources, which promote student learning, growth and development.

Dispositions

School social workers are committed to the importance of:

1. Working with existing resources to enhance students educational functioning;
2. Expanding the availability of resources for students and families;
3. Multidisciplinary teamwork, common goals, and related interventions;
4. The role of the educational process in forming the lives of children;
5. Respect for limitations and opportunities inherent in school/community policies and procedures and the educational process.

Knowledge

School social workers have knowledge and understanding of:

1. Consultation and collaboration and communication theory;
2. Multidisciplinary teamwork;
3. Resources within the school system and community;
4. School/community policies and procedures.

Performances

School social workers demonstrate the ability to:

1. Maintain an effective relationship with students and families, in partnership with the school system and the community;
2. Make appropriate referrals to resources in the school system and in the community;
3. Collaborate with the school system and community agencies to meet current and projected needs of students, families and the school, to develop new resources, to integrate services (i.e., school based or school linked services), and evaluate program outcomes;
4. Provide individual consultation in areas of school social work expertise to families, teachers, administrators, other school personnel and community representatives to achieve common goals;
5. Assist in formulating continuous school improvement plans
6. Respect and work within the established confines and constraints of school and community policies and procedures.

3. Assessment

School social workers, individually or as members of a multidisciplinary team, systematically observe, collect data and assess the strengths and needs of the student(s) within the family, school and community environments.

Dispositions

School social workers are committed to the importance of objectivity in assessment.

Knowledge

School social workers need knowledge and understanding of:

1. Methods of systematic assessment in order to plan and implement interventions, and evaluate their effects;
2. The learning process as it relate to

developmental stages, learning styles, and special learning needs;

3. How to conduct formal and informal assessment of adaptive behavior, social skills, and behavior/emotional health.

Performances

School social workers demonstrate the ability to:

1. Utilize methods of systematic assessment (i.e., Functional Behavior Assessment (FBA), psychosocial history), in order to plan and implement interventions and then evaluate their effects;
2. Incorporate information regarding developmental stages, learning styles and special learning needs into the assessment process;
3. Integrate educationally relevant psychosocial data into written reports;
4. Incorporate these assessments into intervention and evaluation plans;
5. Collect appropriate information to document and assess aspects of the various individual and social factors that affect children's learning, using various methodologies including research.

4. Intervention

School social workers develop and implement interventions with individuals, groups, and families, the school system and the community.

Dispositions

School social workers are committed to the importance of:

1. Establishing positive relationships;
2. Utilizing a strengths-based family systems approach;
3. Advocacy;
4. Research-based practice.

Knowledge

School social workers have knowledge and understanding of:

1. Best practices criteria for interventions;
2. Communication and consultation theory;
3. Individual, group, and family counseling theories;
4. Program development, including development of mediation, conflict resolution, school safety and crisis intervention plans;
5. Referral process;

6. Advocacy process;

7. Positive Behavior Support Plans;

8. Parent education;

9. Case management.

Performances

School social workers demonstrate the ability to:

1. Develop and implement plans for strengths-based individual, group, and family interventions;
2. Select and apply the most effective intervention methods and techniques.

5. Prevention

School social workers identify specific needs, create and implement services that promote the healthy emotional growth and resiliency of students in an educational setting.

Dispositions

School social workers are committed to the importance of continuous school improvement that contributes to appropriate school and learning environments and a safe, drug-free, and responsive school community.

Knowledge

School social workers have knowledge and understanding of:

1. Designing and implementing proactive school social work services;
2. Mediation/conflict resolution theories;
3. Primary, secondary and tertiary research-based prevention programs;
4. Developing a positive school climate.

Performances

School social workers demonstrate the ability to:

1. Develop a proactive student services plan, based on needs assessment, with key members of the school and community, including the school principal;
2. Identify student populations and provide services to promote emotional and physical well-being in order to enhance educational functioning;
3. Work collaboratively with others.

6. Professional Development

School social workers evaluate the effectiveness of their practice and are responsible for seeking opportunities to grow professionally and

contribute to the professional development of others.

Dispositions

School social workers are committed to the importance of:

1. Self-evaluation;
2. Professional performance evaluation.

Knowledge

School Social workers need knowledge and understanding of:

1. The role of attitudes, perspectives, strengths and needs, as these relate to professional practice and its environment;
2. The limits and boundaries of professional roles within the community;
3. Self-assessment and self-improvement;
4. The process of professional performance evaluation;
5. Methods of inquiry and research;
6. Ethics of practice;
7. Continuous learning;
8. Development and presentation of in-service training to teachers and others in the school.

Performances

School social workers demonstrate the ability to:

1. Use self assessment and performance evaluations to identify areas for professional growth;
2. Actively use available professional supervision, evaluation, consultation, collaboration, and continuing education to identify areas for continuing professional development and to improve professional practice;
3. Interpret and utilize research, including current understandings of best practices, to evaluate and guide professional interventions;
4. Provide consultation and training in the areas related to school social work to families, teachers, administrators, other school system personnel, and community representatives to achieve common goals;
5. Engage in continuous learning to enhance professional growth and improve competence.

Endnotes

- 1 robertconstable@att.net

Věra Bechyňová: Případové konference. Praha: Portál, 2012.

Nový titul spoluautorky knihy *Sanace rodiny* (Portál 2008) se opět věnuje podpoře rodin v problémové situaci a ochraně ohroženého dítěte či péči o něj. Tentokrát se autorka zaměřuje na případové konference (PK), tedy na moderní a v české praxi se rozvíjející nástroj pomoci rizikovým rodinám a ohroženému dítěti. PK představují validní prostředek nejen sanace, ale i stabilizace situace rodiny i dítěte a saturace jejich psychosociálních potřeb.

Autorce se podařilo napsat poutavou a užitečnou knihu určenou všem, kteří s rizikovou rodinou i dítětem pracují. Najdou v ní informace nebo inspiraci sociální pracovníci, odborníci na sociálně-právní ochranu dětí, psychologové, pedagogové, sociální kurátoři, rodinní terapeuti, pediatři i studující tzv. „pomáhajících“ profesí a další zájemci, včetně pracovníků neziskových organizací, zacílených na podporu rodin ve svízelné či rizikové situaci.

Začátek knihy se orientuje na interpretaci pojmu, významu a poslání PK i na vysvětlení rozdílů mezi PK a dalšími nástroji sanace rodiny. Dále se autorka zabývá typologií PK a důvody, které mohou vést ke svolání PK. Velká pozornost je věnována vlastnímu procesu přípravy a realizace PK. Zde autorka osvětluje jak role jednotlivých odborníků, kteří se na svolání i uskutečnění PK podílejí, i roli rodičů a dítěte, tak přípravu a jednotlivé fáze průběhu samotné PK. Zdůrazňuje klíčové postavení rodičů a dítěte, jejich motivaci a vůli ke spolupráci, neboť právě k rizikové či ohrožené rodině se všechny sanační a podpůrné aktivity vztahují. Čtenáři v knize také najdou vybrané intervenční a komunikační techniky, které je vhodné strategicky použít, pokud může být průběh PK ohrožen nežádoucím chováním nebo

neadekvátními postoji osob, které se PK účastní. Autorka akcentuje informovanost, otevřenost, nepředpojatost a nutný soulad či harmonizaci vstupních očekávání u všech zainteresovaných. Závěr knihy obsahuje východiska pro hodnocení situace rodiny a dítěte, jež jsou předpokladem pro další opatření v jejich prospěch.

Kladem knihy je vedle její výborné tematické strukturovanosti a srozumitelnosti také mnoho komentovaných a do textu vhodně zakomponovaných podnětů z praxe,

resp. příkladů dobré i nedobré praxe, a kasuistik. Cenné jsou také autorčiny reflektované zkušenosti z její dlouholeté práce v oblasti sanace rodiny. Jedinou výhradu lze mít k tomu, že je do textu sice zahrnuta tematika komunikace s rodičem trpícím duševním onemocněním, avšak bylo by velmi vhodné tuto část doplnit o techniky či specifika komunikace s dalšími skupinami klientů (rodičů), např. se sociokulturním znevýhodněním či zdravotním postižením.

Text se svým obsahem i pojetím hlásí k dílu Virginie Satirové na poli rodinné terapie, což odpovídá i autorčinu filozoficko-profesnímu „nastavení“. Kniha doplňuje škálu moderních publikací dobře využitelných jak v praxi sociální práce s rodinou, tak v rámci konstituování sociální práce jako vědního a studijního oboru. Mohu ji s jistotou doporučit všem, kteří se na pracovní i lidské úrovni setkávají nebo mohou setkávat s ohroženou a rizikovou rodinou i potřebou její sanace nebo její formální i neformální, resp. deinstytucionalizované podpory.

Libor Novosád,

*poradenský speciální pedagog a sociální pracovník
člen redakční rady časopisu SP/SP*

Alena Novotná, Anna Žilová: Chudoba a dobrovoľná skromnosť. Ružomberok: VERBUM –vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2011.

Téma chudoby rezonuje v súčasnej vedeckej i odbornej literatúre u nás a v zahraničí o to silnejšie, o čo viac sa tento sociálny jav a sociálny problém týka života čoraz väčšieho počtu ľudí. Monografia Aleny Novotnej a Anny Žilovej je výnimočnou v tom, že autorky erudovane analyzujú, komentujú, prinášajú nový pohľad a vlastný vedecký názor na problém *negatívne chápanej chudoby* v „tradičnom ponímaní“, ktorý sa bezprostredne dotýka sociálneho života znevýhodnených a marginalizovaných chudobných ľudí v danej spoločnosti. Avšak zároveň a rovnako sa venujú aj inému, resp. ďalšiemu spoločenskému rozmeru chudoby. Je ním *pozitívne chápanie chudoby*, o ktorom autorky vedú diskurz a prezentujú ho pod názvom *dobrovoľná skromnosť*. Uvádzajú názory ľudí vo vybraných miestach Slovenska, ktorí si zvolili *dobrovoľný skromný spôsob života*, a približujú čitateľom reálne žitú dobrovoľnú skromnosť týchto osôb. Autorky vytvárajú, na základe výsledkov výskumu, jeden z možných obrazov dobrovoľnej skromnosti ako pozitívneho modusu chudoby. Oboznamujú s motiváciou, postojmi a každodenným žitím respondentov výskumu, čiže ľudí, ktorí sa dobrovoľne dali na cestu skromného spôsobu života. Možno ich vnímať a chápať ako nositeľov určitej životnej filozofie, necítia sa byť chudobní, aj keď z materiálneho a ekonomického hľadiska patria do skupiny nemajetných a spĺňajú štátom vymedzené kritériá hmotnej núdze. Títo ľudia skromnosť nielen deklarujú, ale aj reálne žijú jednoduchým spôsobom – dobrovoľnou skromnosťou, a svoj spôsob zvládania každodenných úloh považujú za dobrovoľne a vedome zvolenú *alternatívu ku konzumnému spôsobu života*.

Autorský prístup autoriek sa odráža vo vedeckej reflexii a v stvárnení spektra javov a skutočností obsiahnutých v monografii: *Chudoby ako sociálneho javu a sociálneho problému* (1. kapitola); *Spôsob života, kultúry a ich vybraných aspektov*

(2. kapitola); *Dobrovoľnej skromnosti ako sociálneho javu* (3. kapitola); *Teoreticko-metodologických východísk výskumu, analýzy, interpretácie výsledkov a teoretických záverov výsledkov výskumu* (4., 5. a 6. kapitola). Ich počin na úrovni vedeckej analýzy a syntézy a empirického zakotvenia spočíva v tom, a to chceme zopakovať, že nastolujú problematiku chudoby v jej negatívnej sociálnej konotácii a v pozitívnej sociálnej konotácii.

V monografii sa viac či menej expresívne uplatňuje taká koncepcia riešenia sociálnej situácie ľudí, tým aj chudoby, ktorá v plnej miere uznáva, že štát je povinný garantovať všetkým občanom dôstojný životný štandard, ale s prihliadnutím na ich osobný vklad a osobnú zodpovednosť. Zdôvodnenia sú obsiahnuté v celej monografii, v ktorej sa autorky vyjadrujú (v rámci jednotlivých šiestich kapitol a ich častí) k problematike: *chudoby ako sociálneho javu; konceptov chudoby; príčin a dôsledkov chudoby; skupín osôb najčastejšie obrozených chudobou; chudoby a kresťanstva; životného štýlu a spôsobu života; kultúry a subkultúry; sociálnych hodnôt a noriem; sociálnych interakcií; dobrovoľnej skromnosti v súčasnosti a jej hodnotovej determinácie; dobrovoľnej skromnosti a sociálneho prostredia*.

Inovatívnym vkladom k chápaniu a výskumnému spracovaniu problematiky chudoby je teoretické zakotvenie a výsledky autorského výskumu dobrovoľnej skromnosti na vzorke participantov z určitých lokalít Slovenska. Autorky prezentujú výskumné zistenia v týchto kontextoch: *proces zmeny spôsobu života dobrovoľne skromných participantov; vybrané prvky súčasného spôsobu života participantov; spokojnosť a problémy súvisiace so spôsobom života participantov; spôsob života participantov výskumu ako súčasť osobného vývinu a ich predstavy o živote; sociálne vzťahy dobrovoľne skromných participantov výskumu*.

Monografiu Aleny Novotnej a Anny Žilovej možno právom považovať za originálny

príspevok do *interdisciplinárneho* teoretického a výskumného portfólia riešenia problému chudoby, pretože disponuje významným potenciálom k aplikácii do praktickej oblasti riešenia spoločenského, sociálneho a osobného problému chudoby. Vyjadrený zámer autoriek sa podľa nás podaril, monografia je skutočne významným prínosom k „*chápaniu chudoby ako sociálneho javu,*

ktorý má široké sociálno-kultúrne, ale aj individuálne súvislosti, s presahom do praktickej sociálnej práce“.

Mária Machalová,

*Katedra kresťanskej antropológie a sociálnej práce
Pravoslávna bohoslovecká fakulta
Prešovskej univerzity v Prešove*

Sigmund Gastiger, Marius Stark (Hg.): Gesellschaftliche Teilhabe trotz Schulden? – Perspektiven interdisziplinären Wissenstransfers. Wiesbaden: Springer VS, 2012.

Téma zadlžovani a predlžovani se již stalo stabilní součástí sociální práce. Lze říci, že nenajdeme cílovou skupinu, která by se s dluhy nějakým způsobem nepotýkala. Pozornost je však stále věnována spíše aktuálním legislativním aspektům této problematiky, teprve pozvolna se začínají objevovat konotace přesahující rámec současnosti i oboru sociální práce, případně práva. Potvrzením, že jde o žádoucí vývoj, je německá publikace Gesellschaftliche Teilhabe trotz Schulden? – Perspektiven interdisziplinären Wissenstransfers. Zaměřuje se, jak vyplývá z názvu, na interdisciplinární přístup k účasti zadlžených osob na chodu společnosti.

Jedná se o v pořadí třetí knihu vydanou v rámci cyklu symposií pořádaných výzkumným seskupením „Společenské závislosti a sociální sítě“ univerzit v Trevíru a Mohuči, s tematikou zadlžování obyvatel. První z nich byla Gläubiger, Schuldner, Arme (Věřitelé, dlužníci, chudí) z roku 2010, následovaná o rok později Krisen und Schulden (Krise a dluhy). Tato publikace zachovává jak rozsah okolo dvou set stran, tak možnost seznámení se s různými úhly pohledu

na problematiku dluhů. Zajímavá je tedy opět nejen pro sociální pracovníky, ale také pro další pomáhající profese.

Publikace se skládá z jedenácti příspěvků od různých autorů a hned během čtení prvního z nich, zaměřeného na zkoumání postojů mladistvých a mladých dospělých k penězům, čtenáře znalého českého prostředí napadne, kolik nám toho ještě uniká. Či spíše jak moc úzce se u nás zaměřuje pozornost na znalostní stránku tzv. finanční gramotnosti. Ač v něm nejsou uvedena konkrétní data, ale jen postup tvorby výzkumných nástrojů, je zdrojem podnětů, které další vlivy na to, jak lidé zacházejí s penězi, je důležité zvažovat.

Ve druhém příspěvku se přeneseme o mnoho let nazpět – do dob antického Říma. V jejím úvodu nalezneme rozlišení pojmů absolutní a relativní chudoby, které, ač obecně známé, si neškodí v souvislosti s dluhy připomínat. Následně je popsána proměna vnímání dluhů od pozdní republiky, kdy patřily k dobrému tónu, do císařství, během nějž již byly nežádoucí. Tyto informace samozřejmě nejsou v současné praxi využitelné, jsou ovšem důležité pro

lepší porozumění problematice dluhů jako starému a neustále se proměňujícímu fenoménu. Třetí příspěvek se oproti předchozímu věnuje velmi aktuálnímu tématu – platebnímu styku prostřednictvím bankovního účtu. Podrobně je zde rozebráno jak právo každého na základní běžný účet, diskutované v Německu již před několika lety, tak tzv. P-Konto, neboli konto chráněné před exekucí. Za zvlášť pozornosti i zamyšlení hodné považuji upozornění, jak moc je v současnosti „dražší“ život bez bankovního konta – především v souvislosti s tím, že jedna z prvních rad českým dlužníkům bývá, aby se snažili zařídit si pobírání a uchovávání příjmů mimo své konto. Tento postup si u nás vyžaduje bohužel zcela minimální ochrana finančních prostředků na účtech, neboť u nás žádná obdoba P-Konta neexistuje (vzdáleně se mu blížil projekt S-karet, ten však byl určen jen příjemcům sociálních dávek).

Následující tři příspěvky spojuje zdravotnický úhel pohledu. Zdůrazněna je především skutečnost, že nemoc může být příčinou dluhů a dluhy mohou být příčinou nemoci. Rovněž je třeba zmínit v knize mnohokrát citovanou studii „Chudoba, dluhy a zdraví“ – nejen kvůli uvedeným zajímavým zjištěním o chování dlužníků v nemoci (zvláště v souvislosti s regulačními poplatky) a nemocech s dluhy souvisejícími, ale i samotnému vzniku studie na základě spolupráce mohučské univerzity a dluhových poraden. Opět mohu jen konstatovat, že něco takového u nás dosud chybí.

Další tři příspěvky se věnují samostatným tématům. Prvním z nich je problematika zadlužení u osob ve výkonu trestu odnětí svobody a vychází především z výzkumu odsouzených mladistvých ve věznici ve Wiesbadenu. Druhý se zabývá potřebou komplexnosti dluhového a insolvenčního poradenství. Jeho ústředním bodem je skutečnost, že pro dlužníky může být nezbytná nejen ekonomická, ale celková stabilizace a rovněž řešení pouze právních aspektů není dostačující, neboť dlužníci jsou pod velkým psychickým tlakem, s čímž je také nutné počítat. Vysvětluje nezastupitelnou roli sociální stránky poradenství a upozorňuje na to, že nebývá tolik vnímána. Stručně v této souvislosti popisuje i možnost skupinového dluhového poradenství. Třetí se věnuje problematice sítí v souvislosti s (německým) občanským právem.

Závěrečný příspěvek opět souvisí se zdravím dlužníků – popisuje preventivní program vzniklý na základě zmíněné studie „Chudoba, dluhy a zdraví“.

Pokud bych měla uvést hlavní přínos této publikace pro čtenáře, pak je to zcela určitě inspirace plynoucí z multidisciplinárního pojetí. Máte-li zájem o širší souvislosti problematiky dluhů, opřené o zahraniční zkušenosti z praxe a provedené výzkumy, je dobrou volbou. Hledáte-li spíše konkrétní metody práce, raději si vyberte jinou knihu – německá nakladatelství jich nabízejí celou řadu.

Důležitým kladem je i srozumitelná němčina, ačkoliv slovníku se ani tak nejspíše nevyhnete.

*Kristýna Krušínská,
Fakulta humanitních studií
Univerzity Karlovy v Praze*

Na vznik této publikace byla FHS UK poskytnuta Institucionální podpora na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (MŠMT – 2013).

Arnošt Smolík, Zdeněk Svoboda a kol.: Etopedické propylaje I. – Aktuální otázky systému náhradní výchovné péče o jedince s poruchou chování. Ústí nad Labem: PdF Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2012.

Autori publikácie pôsobia ako vysokoškolskí pedagógovia a výskumníci v oblasti špeciálnej pedagogiky a etopédie. Publikácia, ktorej prvá časť vyšla v roku 2012, je výsledkom ich výskumnej činnosti zameranej na hodnotový systém dieťaťa so závažnou odchýlkou v oblasti socializácie v kontexte zariadení náhradnej výchovnej starostlivosti v ČR.

Hneď v úvode publikácie sa dočítame o problémoch, s ktorými zápasia zariadenia náhradnej výchovnej starostlivosti v súvislosti s nedostatčnosťou, hlavne systémovou podporou a možnosť ich pôsobenia je obmedzená predovšetkým na nápravu socializačnej odchýlky, bez príležitosti kultivácie a rozvoja ďalších stránok osobnosti dieťaťa. V celej publikácii je zrejmý odkaz na potrebu uvedenia si morálnej relativizácie, zasahujúcej do všetkých oblastí spoločnosti – nevynímajúc oblasť výchovy a socializácie v zariadeniach náhradnej výchovnej starostlivosti.

Autori rozdelili publikáciu na dve časti. V prvej časti sa venujú hlavne vymedzeniu základných pojmov spojených so socializáciou a výchovou, normou a normalitou a problematikou práce s jedincami s diagnózou poruchy správania. Cieľom tejto časti je takisto predstaviť aktuálny stav systému náhradnej výchovnej starostlivosti v školských zariadeniach pre deti s poruchami správania v rámci relevantných legislatívnych predpisov.

Ako autori avizovali na začiatku publikácie, mnohé zmeny, ktoré sa uskutočnili v priebehu niekoľkých rokov, sa negatívne odrazili vo viacerých oblastiach školských zariadení určených k výkonu nariadenej ústavnej a uloženej ochrany výchovy. V poslednej kapitole prvej časti sa preto zamerali hlavne na otázky propedeutiky, otázky cieľov a metodiky a otázky organizačné

a personálne. Nesporným prínosom sú navrhnuté možné zmeny – hlavne systémové, ktoré, ako uvádzajú samotní autori, „majú potenciál posunúť efektivitu starostlivosti o jedinca s poruchou správania v rámci inštitucionálnej starostlivosti na vyššiu kvalitatívnu úroveň“.

V druhej časti publikácie sa čitateľ môže oboznámiť s výsledkami výskumov, ktoré boli realizované v zariadeniach náhradnej výchovnej starostlivosti, a to nielen z pohľadu zamestnancov, ale takisto z pohľadu detí. Hneď v prvej kapitole druhej časti autori podali komplexnú informáciu o vychovávateľovi vo výchovnom zariadení v kontexte jeho kompetencií a autority. Ani v tejto časti nechýbajú praktické návrhy zmien, ktoré vyústili do navrhnutého profilu pedagóga s optimálnymi osobnostnými predpokladmi pre prácu v tomto type zariadenia. Záverečná kapitola je venovaná problematike morálneho usudzovania dieťaťa staršieho školského veku vo vzťahu k jeho školskej úspešnosti. Kapitola prináša podnetné závery výskumnej aktivity, ktoré majú potenciál, v prípade pokračovania, priniesť ucelený pohľad na problematiku morálneho vývinu a hodnotovej orientácie detí s poruchami správania.

Publikácia poskytuje komplexné informácie o systéme náhradnej výchovnej starostlivosti o jedinca s poruchami správania, primárne vhodné pre študentov a vzdelávateľov v oblasti špeciálnej pedagogiky, pedagogiky, sociálnej práce a ostatných pomáhajúcich profesií, ale pre svoj praktický prínos môže byť užitočná takisto pre odborníkov z praxe.

Anna Žilová,

*riaditeľka Ústavu sociálnych vied
Katolícka univerzita v Ružomberku*

Zprávy z ASVSP

asvsp
asociace vzdělavatelů
v sociální práci

Jak již jsme vás informovali v předchozím čísle časopisu, na jarní VH ASVSP byla členy schválena realizace dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků. První vzdělávací seminář s názvem „Doba nazývaná postmoderní a sociální práce“, určený pro pedagogy škol sdružených v ASVSP, se uskutečnil 19. září 2013. Účastníci vesměs hodnotili seminář jako obohacující. Ve zpětné vazbě ocenili především netradiční náměty, jak výuku v této oblasti studentům zpřístupnit (např. prostřednictvím uměleckých děl ilustrujících typické rysy tradiční, moderní a postmoderní doby), a ukázkou přesně zacílené a strukturované práce s odbornými texty. Propojení poznatků, aplikaci a diskusi zkušeností i myšlenku pořádání dalších seminářů podpořili a poskytli i náměty témat do budoucna. Povzbuzení těmito ohlasy chystáme další seminář zaměřený na „Možnosti využití případové konference v sociální práci s rodinami“, který se uskuteční 12. prosince 2013 na FF UK v Praze. V jednání jsou semináře, které

budou následovat příští kalendářní rok. Rádi bychom i touto cestou povzbudili čtenáře k zasílání dalších námětů, abychom byli schopni nabídku dobře zacílit podle potřeb. Více informací najdete na www.asvsp.org.

*Hana Thielová a Mirka Nečasová,
za realizační tým*

Výkonná rada ASVSP se sešla 26. 9. 2013 v Hradci Králové na společném jednání se slovenskými partnery, s členy Správnej rady AVSP. Jednali jsme zejména o distribučních a finančních otázkách časopisu Sociální práce / Sociálna práca; o dalších možnostech spolupráce obou asociací (konference, vzájemná propagace, předávání zkušeností s prosazováním zájmů vzdělavatelů v sociální práci).

*Alois Křišťan,
za VR ASVSP*

Zveme vás

Podívejte se na Příběhy, které svět nevidí

Česká televize v patnáctidílném seriálu přináší široký přehled oblastí, ve kterých charitní zařízení v regionech České republiky pomáhají. Zhlédněte třicetiminutové díly na ČT 2 vždy od 15.00 hodin.

8. září 2013: **Můj vlastní svět** – o pomoci lidem s hendikepem. Brno.

15. září 2013: **Dobroduš je tu pro vás** – o pomoci lidem s psychickým nemocněním. Praha.

22. září 2013: **Včasně podaná ruka** – o rané péči. Praha.

29. září 2013: **Magdala** – o pomoci obchodovaným ženám. Znojmo.

6. října 2013: **Na křídlech svobody** – o osudech lidí bez domova. Cheb.

13. října 2013: **Slavné sliby** – o pomoci jeptišek. Velehrad.

20. října 2013: **Bytí či nebítí** – o práci s agresory, pachateli domácího násilí. Praha.

27. října 2013: **Kousek neobyčejné lásky** – o matkách s hendikepem a jejich zdravých dětech. Jiretín pod Jedlovou.

3. listopadu 2013: **O rodičích a dětech** – o řešení problémových vztahů v rodině. Litomyšl.

10. listopadu 2013: **To světlo svítí ve tmě** – o práci kaplanů v nemocnici, ve vězení a ve válce. Praha.

17. listopadu 2013: **Na půl cesty** – o domově pro děti, co nemají kam jít. Kralupy nad Vltavou.

24. listopadu 2013: **Nerušte mé kruhy** – o světě autistů. Merklín.

1. prosince 2013: **Škola charity** – o dobrovolnicích v Církvi československé husitské. Celá ČR.

8. prosince 2013: **Moje vítězství** – o sportovcích s mentálním hendikepem. Vrchlabí.

15. prosince 2013: **Ty to zvládneš, táto** – o opuštěných otcích s dětmi v azylovém domě. Znojmo.

Mediace – alternativa soudního řešení konfliktů

Cesta ke spolupráci a smíru je podtitul mezinárodní konference Mediace 2013, která dnes byla zahájena v aule právnické fakulty. Aktuálními otázkami mediace a jejím aplikacím se věnují dvě stovky českých a zahraničních odborníků.

Mediace jako způsob mimosoudního řešení konfliktů za pomoci neutrální třetí strany je vhodná všude tam, kde oběma stranám záleží na smírném a efektivním ukončení sporu. „Jde o kultivovaný způsob řešení konfliktu mezi znesvářenými stranami za pomoci mediátora, který je kvalifikovaný pro to, aby jim pomohl dostat se ke vzájemné

přijatelné dohodě a nastolit mezi nimi vztah smíru a spolupráce,“ objasnila garantka konference Lenka Holá z pořádající právnické fakulty.

Nikdo neprohrává

V některých právních sporech je podle děkanky Milany Hrušákové forma mediace nejvhodnější formou řešení. „Jde například o spotřebitelské spory nebo konflikty, které se týkají rodiny. V těchto případech je mediace výhodnější než soudní řešení sporu. Nikdo tam totiž neprohrává,“ doplnila děkanka.

Olomoucká konference se věnuje mediaci

v kontextu práva a společnosti, profesi mediátora i aplikačním oblastem. Širokému spektru témat je přizpůsobena struktura programu ve třech sekcích s praktickými ukázkami mediačních technik. Pozornost bude směřovat také k zákonu o mediaci, který byl přijat právě před rokem. „Mediace se tak stala legitimní metodou řešení konfliktů v České republice a jistou variantou soudního projednávání,“ doplnila Holá.

Na konferenci i přes Skype

Nejdůležitějším rysem olomouckého odborného setkání je jeho komparativní a průřezový charakter napříč obory. „Potkávají se tady nejen právníci, ale také lidé, kteří se mediací zabývají teoreticky i prakticky, z pohledu právního, psychologického nebo z hlediska aspektů, které se týkají politické či školské mediace,“ uvedl prorektor Michal Malacka. Ve svém příspěvku se zaměřil na aktuální otázky mediace v českém a evropském srovnání. Kromě něj dnes s hlavními referáty vystoupili také

profesor Univerzity v Grazu Sascha Ferz, který se zaměřil na využívání mediace v rakouském a českém prostředí. Mezi zahraničními hosty přivítali organizátoři také významnou osobnost slovenské a evropské mediace Vladimíra Labatha z Univerzity Komenského v Bratislavě. Součástí programu je i Skype konference, která zprostředkuje přednášku amerického mediátora a zakladatele transformativní mediace Joea Folgera.

Pro uspořádání druhého ročníku konference se fakulta rozhodla na základě příznivých ohlasů, které zaznamenalo setkání před dvěma lety. Připomíná ho kolektivní publikace *Mediace* a možnosti využití v praxi, která vychází právě v těchto dnech.

Druhý ročník mezinárodní konference *Mediace 2013*. Cesta ke spolupráci a smíru bude pokračovat zítra jednáním v odborných sekcích.

*Velena Mazochová,
Žurnal online*

Inzerce

VZDĚLÁVÁNÍ

OTEVŘENÉ KURZY A REKVALIFIKACE

Předáváme zkušenosti odborníků – sociální služby, PR, management, legislativa. Od 430,- Kč osoba/den! www.neziskovsky.cz/kurzy

INFORMACE

GRANTOVÝ KALENDRÁŘ

Termíny dotačních a grantových titulů připravené v přehledné formě mailem. Od 275,- Kč/čtvrtletí!

TRANSPARENTNOST NNO

KATALOG NEZISKOVEK A ZVEŘEJŇOVÁNÍ INFORMACÍ

Databáze neziskových organizací s údaji nad rámec zákona bezplatně. Prostor pro propagaci neziskových organizací (neziskovsky.cz, SVĚT NEZISKOVEK, Grantový kalendář) Inzerce od 520,- Kč!

neziskovsky.cz

KONZULTACE A PROVÁZENÍ

Při hledání řešení jak změnit právní formu, správně účtovat, plánovat, realizovat. Od 500,- Kč za hodinu!

BURZA PRÁCE

Nabídky zaměstnání v neziskovém sektoru. Bezplatně! burza.neziskovsky.cz

ZPRAVODAJSTVÍ

Aktuality neziskového sektoru – měsíčník SVĚT NEZISKOVEK, www.neziskovsky.cz. Bezplatně!

NETWORKING - SÍŤOVÁNÍ

Propojujeme firemní a neziskový svět. Radíme firmám, mecenášům, podnikatelům jak smysluplně pomáhat. Bezplatně!

NEZISKOVKY.CZ, O.P.S.

Malé náměstí 12, 110 00 Praha 1 | Tel.: (+420) 224 239 876
E-mail: neziskovsky@neziskovsky.cz | www.neziskovsky.cz

Není ticho jako ticho

Praha, 2. 10. 2013 – Poslední zářijový týden proběhl v ČR Týden komunikace osob se sluchovým postižením. Do projektu občanského sdružení ORBI PONTES se zapojila řada partnerů, kteří prostřednictvím kulturních a vzdělávacích programů upozorňují na svět ticha, na problémy a komunikační bariéry osob se sluchovým postižením. Rozmanité akce se konaly po celé ČR – v Praze, Brně, Olomouci, Ostravě, Liberci, Karlových Varech, Kurdějově, Karvině, Hradci Králové, ve Zlínském kraji: v Kroměříži, Valašském Meziříčí, Uherském Hradišti...

Týden komunikace osob se sluchovým postižením vyvrcholil v neděli 29. 9. 2013 divadelním představením „Čtyři dohody – kniha moudrosti starých toltéků“ v Klubu Lávk v Praze. V hlavní roli tohoto divadelního představení je Jaroslav Dušek, spoluúčinkují: Alan Vitouš a Pjér La Šéz. Čtyři dohody, založené na staré toltécké moudrosti, nabízejí silný kód chování, který dokáže rychle proměnit náš život v nový prožitek svobody, opravdového štěstí a lásky.

Jde o první představení, které bylo tlumočeno do českého znakového jazyka a zároveň simultánně přepisováno do češtiny. Tlumočily Kateřina Červinková Houšková a Naďa Hynková Dingová z České komory tlumočnicků znakového jazyka. Simultánně přepisovaly Simona Sedmihorská a Nikola Gronesová z Centra zprostředkování simultánního přepisu České unie neslyšících.

Nešlo ale jen o toto představení. Organizátoři věří, že simultánní přepis a tlumočení do znakového jazyka se stanou běžnou součástí společenských a kulturních akcí.

Záštitu nad druhým ročníkem projektu Týden komunikace osob se sluchovým postižením převzali paní senátorka Daniela Filipiová; MUDr. Milan Cabrnach, poslanec Evropského parlamentu; Miroslav Novák, hejtmán Moravskoslezského kraje; Mgr. Petr Tulpa za Liberecký kraj; Mgr. Jiří Zimola, hejtmán Jihočeského kraje; MUDr. Jiří Běhounek, hejtmán kraje Vysočina; Mgr. Ivan Kabický za hl. m. Prahu; Ing. Pavel Šotola za Pardubický kraj; doc. MUDr. Leoš Heger, CSc. – exministr zdravotnictví ČR; Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR; Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR; JUDr. Michal Hašek za Jihomoravský kraj; RSDr. Stanislav Rybák za kraj Ústí nad Labem.

Krátké zprávy

Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2012

Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice byla jako každoročně zpracována sekretariátem Rady vlády pro národnostní menšiny na základě podkladů zainteresovaných ministerstev, orgánů místní i regionální samosprávy

a zástupců národnostních menšin v Radě. K nejdůležitějším tématům zprávy se zařazuje například novelizace zákona o obcích, která se národnostních menšin týká v bodech o změně pravidel pro zřizování výboru pro národnostní menšiny a pro označování ulic a jiných veřejných prostranství v jazyce národnostní menšiny. Na základě

výsledků sčítání lidu, domů a bytů zpráva taktéž přináší změny v zákonné povinnosti zřídit výbory pro národnostní menšiny především na místní úrovni. Celou zprávu naleznete na www.vlada.cz.

Delegace z USA navštívila Olomouc

CARITAS – Vyšší odborná škola sociální Olomouc hostila ve dnech od 9. do 16. října čtyři zástupce spolupracující organizace a univerzity z amerického státu Kentucky. Na programu návštěvy bylo představení školy, setkání s představiteli města, kraje i se zřizovatelem školy. Američané se také zapojí do výuky a navštíví zařízení sociálních služeb, které provozuje Arcidiecézní charita Olomouc.

Olomouc navštíví Aubrey Nehring, ředitel organizace Audubon Area Community Services, v níž studenti školy každoročně absolvují zahraniční praxi. Spolu s ním přijede prezident Brescia University reverend Larry Hostetter a dva vyučující. Americká univerzita se přidala k Memorandu o porozumění mezi CARITAS – VOŠs Olomouc a Owensboro Community and Technical College podepsáním dodatku v loňském roce.

Cílem americké návštěvy v Olomouci je tedy představit CARITAS – VOŠs Olomouc, jakož i české prostředí sociálních služeb novým

partnerům školy. Hostům ve škole představí způsob výuky, do kterého se budou moci zapojit. Dále je na programu účast Američanů na Humanitárním kongresu, který se v Olomouci koná 11. října. V rámci spolupráce CARITAS – VOŠs Olomouc a amerických partnerů se každoročně realizují zahraniční praxe studentů české školy. Více informací na www.caritas-vos.cz.

Přední světoví i čeští odborníci debatovali v Olomouci o humanitární pomoci

Olomouc 3. 10. 2013 – Olomouc hostila 11. října 2013 přední světové odborníky na Mezinárodním humanitárním kongresu, kde diskutovali o současné situaci v Sýrii, moderních technologiích v humanitární práci nebo o okamžitých a plíživých katastrofách. Hlavním tématem kongresu, který je přístupný studentům, odborníkům i široké veřejnosti, byla nezávislost humanitární pomoci. Součástí programu v Regionálním centru Olomouc byl kromě panelových diskusí také filmový večer. Humanitární kongres společně připravují největší české nevládní organizace, které poskytují humanitární pomoc v zahraničí.

Zaměstnanci a studenti CARITAS – VOŠ sociální Olomouc ukázali, že jim není lhostejný hlad ve světě

Studenti a zaměstnanci CARITAS – VOŠ sociální Olomouc připravili kampaň a vyzvali veřejnost, aby 16. října 2013 nosila u sebe na viditelném místě lžici. U příležitosti Mezinárodního dne výživy tak chtěli upozornit na hlad lidí ve světě. Celodenní akce vyvrcholila Nocí s rozvojovými filmy. V aule školy byly promítnuty dokumentární filmy a proběhly přednášky o lokálních potravinách a fair trade výrobcích. Heslo kampaně bylo příznačné: „Leží vám v žaludku, co (ne)mají jiní na lžici?“

Prohuman

*Obdobný internetový časopis - sociální práce,
psychologie, pedagogika, sociální politika,
zdravotnictví, ošetrovatelství*

www.prohuman.sk

foto Tomáš Hablovic

Přisedni si, vyzvala Brňany Liga vozičkářů na happeningu ve Vaňkovce

Přisedni si. Touto přátelskou výzvou nabídli místo k odpočinku i k debatám lidé s hendikepem. Ve dnech 17.–19. října proběhlo v centru Brna v Galerii Vaňkovka velké setkání, kde hrál právě hendikep hlavní roli. Kampaň Přisedni si uspořádala Liga vozičkářů a návštěvníky pozvala na trh s výrobky chráněných dílen, na odborné i populárně naučné konference, na workshopy i na zábavné odpoledne pro děti. Akce byla určena pro všechny, kteří se v oblasti sociálních služeb pohybují, ale především pro ty, kteří svět lidí s hendikepem neznají.

Kromě části určené pro širokou laickou veřejnost proběhl i blok určený odborné veřejnosti. Zde se organizátoři snažili o dialog odborníků z různých oborů, neziskových organizací, politických představitelů, úředníků a lidí s hendikepem.

Blíží se Noc venku 2013

Po loňském prvním ročníku akce nazvané Noc venku se i letos 21. listopadu 2013 vydají skupiny

spáčů v osmi českých městech upozornit na problematiku lidí bez domova. Akci pořádá Fakulta sociálních studií Ostravské univerzity a Sdružení azylových domů České republiky, kteří se nechali inspirovat ve Velké Británii, kde má tato akce dlouhou tradici. Lidé nejenom že si vyzkoušejí, jaké to je, strávit noc venku, a formou happeningu upozorní na tento problém, ale především i konkrétně pomohou lidem ve svém okolí. Vstupné na akci se platí totiž formou potravin v minimální hodnotě 50 Kč.

foto Pavel Zuchnický

Inzerce

E-shop: obchod.portal.cz

www.portal.cz

Jeffrey A. Kottler

Profesní psychohygiena terapeuta

Cvičení a náměty pro sebehodnocení, seberozvoj a péči o sebe sama

Kniha pomůže terapeutům odhalovat vlastní zdroje stresu a konfliktů; pracovat s protipřenosem nebo s intenzivními vztahy; léčit osobní rány; zlepšovat klinické dovednosti; zvyšovat efektivitu; zvyšovat osobní vliv. Publikace je plná různých dotazníků, cvičení a námětů k zamyšlení.

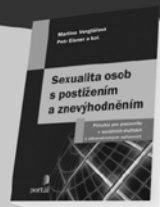
brož., 184 s., 315 Kč

Karel Nešpor
Sebeovládání

Stres, rizikové emoce a bažení lze zvládat!

Rozumné sebeovládání je klíčem ke svobodě, lepšímu zdraví, dobrým vztahům a úspěchu. Tato kniha je vhodná téměř pro každého, kdo potřebuje zlepšit sebeovládání v některé oblasti života – tedy naučit se zvládat např. stres, silné emoce, jídelní chování, nakupování či různé rizikové návyky. Zajímavost a názornost textu zvyšují četné příklady a příběhy, mnohdy z každodenního života.

brož., 152 s., 235 Kč

Stanislava Lištiak Mandžáková

Sexuální a partnerský život osob s mentálním postižením

Autorka se zabývá specifiky sexuálních projevů osob s MP i faktory, které jejich aktivity determinují, nevyhýbá se otázkám spojeným s rizikem otěhotnění, přenosu chorob a zranění. Sexuální projevy osob s MP nejsou jednoduše „čitelné“, pracovníkům pomáhajících profesí chybí znalosti o této tabuizované oblasti a místo toho vycházejí z mýtů.

brož., 184 s., 365 Kč

Pro Česko: Portál, s. r. o., tel. 283 028 203, e-mail: obchod@portal.cz
Knihkupectví Portál: Jindřišská 30, Praha 1 / Klapková 2, Praha 8
Pro Slovensko: portalslovakia@stonline.sk, tel. 00421 910 995 655, www.portalslovakia.sk

portál

Evangelická akademie – Vyšší odborná škola sociálně právní v Brně (EA VOŠ)

Cílem tohoto článku je představení jedné z brněnských vyšších odborných škol sdružených v Asociaci vzdělavatelů v sociální práci (dále jako ASVSP) nacházející se v samém centru jiho-moravské metropole. Rádi bychom tímto počinem přispěli k informovanosti o dění a novinách v ASVSP. Jsme přesvědčeni, že naše škola si zaslouží pozornost čtenářů časopisu Sociální práce / Sociální práce z mnoha důvodů. Je pro nás důležité navazování na tradici, zároveň však sledujeme soudobé tendence ve vzdělávání budoucích sociálních pracovníků a na jejich základě modifikujeme strukturu praktického vzdělání i curricula. Zaměřujeme se primárně na postupný přechod od kompetenčního modelu sociální práce směrem k modelu reflexivnímu, reagujícímu na mezinárodní trendy i výzvy, které do systému vzdělávání i sociální práce přináší postmoderní doba. K tomuto trendu nám již od 1. července 2012 napomáhá dvouletý projekt „Inovace systému praxe“.

EVANGELICKÁ AKADEMIE BRNO

Zřizovatel školy, Českobratrská církev evangelická, vnímá jako jeden ze základních nosných pilířů svého poselství diakonii, tj. péči a službu potřebným a s tím spojenou potřebu vzdělávání pracovníků pomáhajících profesí. To se stalo impulzem k založení Evangelické akademie v Brně 1. července 1992. S přihlédnutím k legislativnímu vývoji bylo k 1. září 1996 otevřeno vyšší odborné studium sociálně právní. Za více než 20 let činnosti prošla škola mnoha vývojovými etapami. Vzhledem k rozsahu tohoto textu je nebudeme blíže analyzovat. Pozastavíme se nad současností, přičemž se pokusíme vystihnout především to, co považujeme za specifika naší školy.

Jak jsme již uvedli výše, prochází v těchto letech systém vzdělávání na Evangelické akademii – Vyšší odborné škole sociálně právní v Brně (dále jen EA VOŠ) procesem výrazných inovací. Hledáme cesty zkvalitnění výuky tak, aby pružněji reagovala na potřeby praxe. K tomu nám napomáhají kolegové, kteří kromě vyučování na naší škole působí rovněž jako sociální pracovníci v rozličných organizacích. Neopomíjme ani nutnost prohloubení teoretických znalostí. Děje se tak mimo jiné díky novým publikacím ve školní knihovně. Prolnutí teorie a praxe považujeme v koncepci naší školy za klíčové. Přičemž studentky a studenti (dále jen studenti) učíme vnímat praxi nabitě zkušenosti prizmatem teorií a metod sociální práce, práva, etiky a dalších klíčových předmětů. Jako škola menšího kapacitního rozsahu (na naší škole studuje zhruba 90 studentů) klademe důraz na individuální přístup a podporujeme je v reflexivním vnímání jejich profesního působení. Uvědomuje si potřebu mezinárodních kontaktů. Studujícím nabízíme zahraniční stáže ve Finsku a Německu, skupinové i individuální podoby. Řadu těchto aktivit studentům nabízíme právě díky probíhajícímu projektu „Inovace systému praxí“, který je financován z evropského

sociálního fondu Operačního programu vzdělávání pro konkurenceschopnost. Neopomíjme rovněž křesťanské zázemí a hodnoty, na nichž stavíme. Studenti mají možnost navštěvovat pravidelné bohoslužby, ve škole je jim i pedagogickému sboru k dispozici spirituálka. Působí zde rovněž výchovná poradkyně a samozřejmostí jsou i supervize praxí.

Co konstatovat závěrem? Stejně jako jiné vyšší odborné školy obdobného zaměření hledáme nové cesty oslovování potenciálních studentů, kteří by měli zájem pomáhat v budoucnu lidem v obtížných životních situacích prostřednictvím sociální práce. Jsme si vědomi, že se jedná o nesnadnou profesi vyžadující kromě naplnění kvalifikačních předpokladů i nemálo osobnostních kvalit. Přesto bychom byli rádi, kdyby naši absolventi vnímali sociální práci nejen jako profesi, ale též jako poslání a službu a byli vnímaví k duchovním potřebám klientů. Tuto myšlenku se snažíme do naší práce promítat i my, pedagogové vyučující na EA VOŠ Brno.

Marta Židková, Zdeňka Dobnalová,
pedagožky Evangelické akademie,
Vyšší odborné školy sociálně právní

Inzerce

odborný časopis

sociální služby

MĚSÍČNÍK ASOCIACE POSKYTOVATELŮ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB ČR
 pro zřizovatele a poskytovatele sociálních služeb, pracovníky v sociálních službách a ve veřejné správě, studenty, uživatele sociálních služeb a jejich blízké v České republice a na Slovensku

Aktuality APSS ČR, sociální péče, zdravotní péče, rozhovory, reportáže, okénko do světa, ekonomika a řízení, projekty, vzdělávání, legislativa, zprávy a zkušenosti poskytovatelů.

CENA
 jednotlivé číslo: 50 Kč / 2 €
 letní dvojčíslo: 69 Kč / 2,8 €
 roční předplatné (10 čísel): 538 Kč / 21,6 €
 sleva 30 % pro studenty a příbuzné uživatelů sociálních služeb

KONTAKTNÍ INFORMACE
 Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR
 Vančurova 2904, 390 01 Tábor
 tel.: 381 213 332, 606 832 551
 e-mail: sefredaktor@apsscr.cz

OBJEDNÁVKY
 v České republice:
 SEND Předplatné, s. r. o.
 www.send.cz (Časopisy odborné)
 na Slovensku:
 MAGNET PRESS, Slovakia, s. r. o.
 www.press.sk (Časopisy/Odborné časopisy)

členská organizace APSS ČR objednávají prostřednictvím kanceláře asociace na e-mailu: tajemnice@apsscr.cz

Najdete nás i na Facebooku.

www.socialnisluzby.eu

odborný časopis

sociální služby

Anketa
 Jak se využívá veřejná služba

Nový seriál
 Ergoterapie v praxi

Psi asistenti a jejich výcvik

sociální služby
 Každý člověk...

„Sedestřítka“
 nebo na kterou se...

Změní se financování sociálních služeb?

Proměny rodinného soužití podněcují k reflexivitě

Toto číslo časopisu Sociální práce / Sociálna práca reaguje na prudké a významné proměny rodinného soužití, k nimž dochází v rozvinutých společnostech euroamerického typu zhruba od 60. let minulého století. V kontextu sociální práce jsou tyto změny významné přinejmenším ve dvou ohledech. V prvé řadě sociální práce trvale reflektuje rodinu jako významnou společenskou instituci, která je důležitým kontextem životního zvládání našich klientů a klientek. V sociální práci se pravděpodobně častěji setkáváme s těmi rodinami, které čelí obtížím či dokonce svým členům přinášejí různá trápení. Možná právě proto dokážeme v sociální práci ocenit rodinné prostředí jako cenný a vitální zdroj, který je třeba chránit před nadměrnými zátěžemi, podporovat při překonávání obtíží a rozvíjet ku prospěchu všech jeho dospělých i nedospělých členů. Druhým důvodem, který nutí sociální pracovníky a pracovníce věnovat pozornost změnám rodinného života, je ten, že vzhledem k vývoji tohoto proměňujícího se prostoru *intimity* musíme reflektovat vhodnost námi užívaných poznatků o rodině, ale i metod a technik sociální práce, které při spolupráci s rodinami používáme. Domnívám se přitom, že přinejmenším část našich poznatků o rodině vznikla v minulém století a rovněž naše metodická výbava staví na praxi, která vznikla v jiných společenských, historických a odborných kontextech. Za těchto okolností si je tedy třeba klást otázku, zda jsou naše přístupy k sociální práci s rodinou ještě adekvátní, účinné a smysluplné.

Současní komentátoři proměn rodinného života je často popisují v termínech *nejistoty*, *kontinuální změny* a *otevřenosti*. Někteří pro *nejistotu* ve vymezení mužství a ženství plédují, jiní se pak spíše obracejí k jistotě a preferují stabilitu mužských a ženských vzorů chování. Osobně však považuji za podstatné, abychom v sociální práci tyto nové vzorce rodinného chování empiricky a teoreticky reflektovali a uvažovali nad tím, jak za těchto

specifických okolností můžeme v sociální práci lépe podporovat životní zvládání těch, kteří se i v souvislosti s těmito novými podmínkami dostávají do obtížných životních situací. V souvislosti se změnami, které proměna rodinného života zaznamenala, pak považuji za klíčové, abychom v sociální práci prohloubili debatu v těchto oblastech:

Odmítnutí patriarchátu v rodině a filozofie rovnosti sociální práce

Zatímco v období moderní společnosti definovali sociální pracovníci rodinu jako strukturovanou a hierarchicky uspořádanou jednotku, v níž její členové nemají rovný podíl na moci, později moderní či postmoderní teorie definují rodinu a intimní vztahy v méně jednoznačných představách (např. Možný, 1990). Po většinu dvacátého století muž a žena v zásadě „znali“ své místo v rodině (i ve společnosti) a sociální stát také prostřednictvím sociálních pracovníků a pracovník intervenoval, aby ti, kteří jsou na okraji společnosti, na své role a povinnosti související s rodinným životem nezapomněli. Potřebujeme se například ptát: *„Je tento pohled na úkol sociálních pracovníků ještě produktivní? Je v současnosti vůbec možný? Jsou současné institucionální možnosti sociální práce k takové misi vhodné? Jak je možné do práce s rodinami a jejich členy vtělit princip rovnosti? Je rovnost mezi ženami a muži totožná se stejností žen a mužů? Je legitimní, abychom klientům sociální práce předávali „nějaký“ obraz rodinného uspořádání? Jak by tento obraz měl vypadat? Znamená odmítnutí patriarchy odmítnutí každého řádu či způsobu uspořádání rodiny?“*

Rozmanitost v pohledu na mužskost a ženskost a jedinečnost v sociální práci

Například Giddens (1992) objasňuje, že v éře prosté modernity byli muži (mužskost) definováni primárně jako pracovní síla a jako živitelé

rodin. Žena a ženskost naopak byly definovány v termínech mateřství, péče o domácnost, výchovy dětí, péče. Ženy měly status specialistek na lásku a emoce. Také sociální práce rodinné normy, a tedy oba sociální vzory, potvrzovala, posilovala a reprodukovala. V duchu takto strukturované percepce rodiny bylo odborné posouzení životní situace (diagnostika) orientováno otázkou, zda je odpovídajícím způsobem zajištěn výkon role matky-pečovatelky a otce-živitele. Intervence sociálního pracovníka do rodinného života pak byla převážně redukována na intervenci do zvládnání mateřství a projevovala se v interakci mezi ženami-matkami a ženami – sociálními pracovníci. Sociálně strukturovaná komunikace pracovníků byla založena na sociálně limitovaných a rovněž sociálně limitujících možnostech. V současné době je předpoklad takovéto dělby práce jako nemenné a dané sociální konstanty relativizován a rozevírán alternativnímu uspořádání. Je nezbytné se dnes ptát: *„Jak tedy může sociální pracovník ve svém posouzení pohlížet na rodinu a její členy? Může se opírat o představy správného ženského a správného mužského chování? Jak můžeme v sociální práci zúročit skutečnost, že muži a mužskost, ženy a ženskost se projevují rozmanitě, nikoliv dle jednoduchých představ modernity? Může v této pestrosti sociální práce zúročovat svůj vztah k hodnotě jedinečného? Jak tuto rozmanitost a úctu k jedinečnosti vztahovat k výkonu mateřství a otcovství?“*

Nestabilita vztahů a úkol sociální práce

Bauman (1995) považuje za klíčové, že o vztazích v postmoderním čase rozhoduje emocionální uspokojení. Vztahy, jak vysvětluje, začínají mít v pozdně moderní době své vlastní osudy. Pokud omrzí, přestanou nést očekávané potěšení a obecně řečeno neposkytují to, co se od nich očekávalo, mohou nebo podle postmoderního étosu mají být ukončeny. Pro společnost přitom přestává být významné, zda se jedná o vztah a rozluku formální (sňatek – rozvod) či neformální (kohabitace – rozchod). Pojítkem vztahů jsou spíše emocionální pouta vytvářená na základě osobní atraktivnosti, sexuality a citů spíše než ekonomické potřeby. Vztahy mají charakter dílčích projektů, a přestávají tak hrát roli celoživotního závazku. Je tedy možné se ptát: *„Čím může sociální práce přispět při utváření dlouhodobě uspokojivých vztahů? Do jaké míry je možné budování vztahů vnímat jako úkol sociální práce? Je vztahovost založena opravdu jen na emocionalitě, nebo je třeba v souvislosti s jejích*

utvářením brát a podporovat také takové hodnoty, jako odpovědnost za druhé, schopnost tolerance, dokonce sebeobětí? Má (případně jak má) sociální práce usilovat o roli instituce ve společnosti, která předchází vzniku problémových vztahů? Dokážeme ve společnosti podporovat takové projekty, které kvalitu vztahů posilují?“

Vyjednávání vztahů a podpora rodiny v sociální práci

V pozdně moderní době své vztahy musí vyjednávat. Za dobrý vztah je považován takový, který poskytuje prostor pro sebeúctu, individualitu, intimitu a důvěrnost, prostor pro osobní růst. Vztah má být svobodně zvolený, vzájemně udržovaný a uspokojivý. Pozdně moderní vztahy jsou zakládány na důvěře, otevřenosti a vyjednávání. Co muži a ženy dělají, jaké role vykonávají, kým jsou, musí být diskurzivně ospravedlněno, zdůvodněno a vyjednáno. To znamená, že chování a postoje musí být zdůvodněny a také akceptovány partnerem. Pokud se to neděje a diskurzivní prostor není ve vztahu udržován, je společensky respektováno (až očekáváno), že je možné a snad i žádoucí vztah ukončit. Hledejme tedy odpovědi: *„Zda sociální práce může a má být prostorem, kde se lidé učí vyjednávat, utvářet a diskurzivně prohlubovat své vztahy. Zda jsme schopni našim klientům a klientkám nabízet takové cesty, v nichž přijmou utváření vztahu jako celoživotní úkol a projekt. Jsou institucionální podmínky výkonu sociální práce vhodné, abychom takovou roli plnili? Jak usilovat o rozvíjení institucionálních možností?“*

Vážené čtenářky, vážení čtenáři, přeji Vám, aby texty, které jste si přečetli v tomto čísle našeho časopisu, povzbudily Vaši zvědavost o věcech rodiny a roli/rolích sociální práce při její podpoře. Patrně Vám, podobně jako mně, při čtení podnětných textů vyvstalo mnoho otázek, přeji Vám proto mnoho zdaru při hledání vlastních odpovědí a těším se, že si je přečtu v některém z dalších čísel.

*Pavel Navrátil,
spolueditor čísla*

Seznam literatury:

- BAUMAN, Z. *Úvahy o postmoderní době*. (1 ed.). Praha: SLON, 1995.
GIDDENS, A. *The Transformation of Intimacy*. Cambridge: Polity, 1992.
MOŽNÝ, I. (Ed.). *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. (1 ed.). Brno: Blok, 1990.

Kontakty

Prof. PhDr. Anna Žilová, PhD.

editorka čísla
 PdF, Katolická univerzita v Ružomberku
 E-mail: anna.zilova@ku.sk

Doc. PhDr. Pavel Navrátil, Ph.D.

spolueditor čísla
 FSS, Masarykova univerzita
 E-mail: navpav@mail.muni.cz

Ing. Pavel Osoha

předseda
 Centrum pro rodinu Zlín, o. s.
 E-mail: pavel.osoha@cpr-zlin.cz

Mgr. Ladislav Nevrlka,

vedoucí
 Dům na půli cesty Pohořelice–Velký Dvůr,
 E-mail: nevrlka@pestouni.cz

PhDr. Ing. Marie Oujezdská

ředitelka, Národní centrum pro rodinu
 E-mail: oujezdaska@rodiny.cz

Mgr. Helena Kratochvilová

kurátorka, Úřad městské části Praha 4
 E-mail: helena.kratochvilova@praha4.cz

Mgr. Eliška Lindovská

FSS, Ostravská univerzita v Ostravě
 E-mail: eliska.lindovska@osu.cz

PhDr. Mária Kerekešová, PhD.

PdF, Katolická univerzita v Ružomberku
 E-mail: Gabriela.Feranecová@ku.sk

Mgr. Eva Uhrová

redaktorka, Federace rodičů a přátel
 sluchově postižených
 E-mail: uhrova@frpsp.cz

Bc. Michaela Čadková Svejková, Dis.

sociální pracovnice, metodik a vedoucí výtvarné
 sebezkušenostní dílny Amélie, o. s.
 E-mail: info@amelie-os.cz

MUDr. Michaela Chrdlová

koordinátorka, psychoterapeutka a konzultantka v přímé
 práci s klienty, Amélie, o. s.
 E-mail: poradna@amelie-os.cz

Mgr. Šárka Slavíková

vedoucí projektu, sociální pracovnice,
 koordinátorka dobrovolníků, Amélie, o. s.
 E-mail: dobrovolnici@amelie-os.cz

Bc. Blanka Mahdalová

vedoucí Domova pro matky a otce v tísni
 DCHB, Oblastní charita Žnojmo
 E-mail: dmt.znojmo@charita.cz

Mgr. Alena Molčanová

sociální pracovníčka a poradkyně
 Centrum Návrat Prešov a Bardejov
 E-mail: molcanova@navrat.sk

Mgr. Martin Trubač,

vedoucí Charitního domu sv. Alžběty
 Charita Ostrava
 E-mail: cho.alzbeta.zelena@charita.cz

Mgr. Petra Hantáková

projektová manažerka, sociální pracovnice
 Azylový dům pro ženy matky s dětmi, o. p. s.
 E-mail: petra.hantakova@azylovodydum.cz

PhDr. Radek Suda

vedoucí Oddělení strategií a koncepce sociální práce,
 Odbor sociálních služeb a sociální práce MPSV
 E-mail: radek.suda@mps.cz

Autoři a autorky akademických statí**Mgr. Michal Kall**

Návrat, o. z., Centrum Návrat v Prešově
 E-mail: kall@navrat.sk

Mgr. Alena Molčanová

Návrat o. z., Centrum Návrat v Prešově
 E-mail: molcanova@navrat.sk

Prof. Robert Constable, DSW

Loyola University Chicago
 E-mail: robertconstable@frontier.com

Mgr. Miloš Votoupal

CMTF Univerzity Palackého, Olomouc
 E-mail: milos.votoupal@upol.cz

Mgr. Michal Rozhoň

PdF Univerzity Karlovy v Praze
 Nízkoprahový klub BĀN! Havlíčkův Brod
 E-mail: michal.rozhon@gmail.com

PhDr. et Mgr. Libor Novosád, PhD.

externí vyučující na FSS MU v Brně,
 CARITAS VOŠs a CMTF
 UPOL UP v Olomouci
 E-mail: libor.novosad@seznam.cz

Lenka Gírgleová

studentka CARITAS VOŠs a
 CMTF UP v Olomouci
 E-mail: gírgleova.l@seznam.cz

Doc. PhDr. Sylva Bártlová

ZSF Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
 E-mail: bartlova@zsf.jcu.cz

PhDr. Marie Trešlová, Ph.D.

ZSF Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
 E-mail: treslova@zsf.jcu.cz

sp

sociální práce
sociálna prácanabízíme spojení teorie s praxí
ponúkame spojenie teórie s praxou

Časopis Sociální práce / Sociálna práca a jeho anglická verze Czech and Slovak Social Work vychází čtyřikrát ročně v češtině a jednou ročně v angličtině.

vydavatel:**Asociace vzdělavatelů v sociální práci**

Joštova 10, 602 00 Brno

web: www.asvsp.org

Na vydávání se podílí

Fakulta sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě.

číslo/ročník: 3/13

počet stran: 122

náklad: 1 000 ks

adresa redakce:

Joštova 10, 602 00 Brno

tel.: +420 549 495 224

e-mail: socialniprace@socialniprace.czweb: www.socialniprace.cz**editorka / spolueditor čísla:**

Anna Žilová / Pavel Navrátil

šéfredaktor:

Roman Baláz

e-mail: roman.balaz@socialniprace.cz

tel.: +420 549 491 969

administrátorka akademické části:

Petra Horová

e-mail: akademik@socialniprace.cz

tel.: +420 549 491 969

PR specialista a redaktor:

Martin Kopáček

E-mail: pr@socialniprace.cz**PR asistent a redaktor:**

Mirek Hodeček

E-mail: inzerce@socialniprace.cz**redaktor (Slovenská republika):**

Anna Jasková

e-mail: jaskova.ann@gmail.com**foto na titulní straně:**

copyright: Oblastní charita Znojmo

korektura:

Vilém Kmuniček (český a slovenský text)

Radek Duda (anglický text)

grafická úprava:

Radovan Goj

www.goj.cz**tiskne:**

Lupress, s. r. o.

evidenční číslo MK: MK ČR E 13795

ISSN: 1213-6204

redakční rada:

Libor Musil (předseda), Beáta Balogová, Peter Erath, Oldřich Chytil, Alois Křišťan, Eva Mydlíková (místopředsedkyně), Pavel Navrátil, Alice Gojová (zástupce vydavatele), Libor Novosád (zástupce Společnosti sociálních pracovníků), Malcolm Payne, Milan Schavel, Anna Žilová, Roman Baláz (zástupce redakce časopisu)

ekonomka časopisu a předplatné:

Olga Cídllová

e-mail: olga.cidlova@socialniprace.cz

tel.: +420 549 495 224

Cena pro právnické osoby je 265 Kč/ks vč. DPH; cena pro fyzické osoby je 212 Kč/ks vč. DPH; roční předplatné (4 čísla) pro právnické osoby je se slevou 10 % 954 Kč vč. DPH; roční předplatné pro fyzické osoby (4 čísla) je se slevou 10 % 764 Kč vč. DPH; sponzorské předplatné je 1 200 Kč vč. DPH.

Objednávejte na www.socialniprace.cz.

Předplatné zajišťuje jménem vydavatele firma **SEND Předplatné**.

Akademické statě procházejí dvojím recenzním řízením. Otištěné příspěvky nejsou honorovány.

Časopis je zařazen na **Seznam recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR**, který schválila Rada vlády pro výzkum a vývoj.

Redakce, resp. vydavatel nezodpovídá za obsah a jazykovou úroveň inzerátů a PR článků.

Veřejný závazek časopisu

Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci

Časopis pre teóriu, prax a vzdelávanie v sociálnej práci

Posláním časopisu Sociální práce / Sociálna práca je:

- podporovat schopnost české a slovenské společnosti řešit životní problémy lidí prostřednictvím sociální práce;
- podporovat kvalitu sociální práce a profesionalizaci praxe sociální práce;
- přispívat k rozvoji sociální práce jako vědní disciplíny a ke zkvalitnění vzdělávání v sociální práci;
- podporovat zájmy poskytovatelů a uživatelů sociálních služeb.

V zájmu dosažení těchto cílů bude časopis v rámci obce sociálních pracovníků a s nimi spolupracujících a pomáhajících pracovníků jiných oborů podporovat:

- postoje, které považují odbornost a lidskost za rovnocenná kritéria kvality sociální práce;
- postoje, které kladou důraz na propojení teoretického zdůvodnění postupů sociální práce s její praktickou orientací na problémy klientů a jejich reálné možnosti;
- soudržnost všech, kteří se angažují ve prospěch řešení problémů klientů prostřednictvím sociální práce;
- otevřenou, odlišnosti chápající, poučenou a věcnou diskusi v rámci obce sociálních pracovníků;
- chuť a zájem sociálních pracovníků vidět sebe samé očima jiných.

Posláním časopisu Sociální práce / Sociálna práca je:

- podporovať schopnosť českej a slovenskej spoločnosti riešiť životné problémy ľudí prostredníctvom sociálnej práce;
- podporovať kvalitu sociálnej práce a profesionalizáciu praxe sociálnej práce;
- prispievať k rozvoju sociálnej práce ako vedeckej disciplíny a k skvalitneniu vzdelávania v sociálnej práci;
- podporovať záujmy poskytovateľov a užívateľov sociálnych služieb.

V záujme dosiahnutia týchto cieľov bude časopis v rámci obce sociálnych pracovníkov a s nimi spolupracujúcich a pomáhajúcich pracovníkov iných odborov podporovať:

- postoje, ktoré považujú odbornosť a ľudskosť za rovnocenné kritériá kvality sociálnej práce;
- postoje, ktoré kladú dôraz na prepojenie teoretického zdôvodnenia postupov sociálnej práce s jej praktickou orientáciou na problémy klientov a ich reálne možnosti;
- súdržnosť všetkých, ktorí sa angažujú v prospech riešenia problémov klientov prostredníctvom sociálnej práce,
- otvorenú, odlišnosti chápajúcu, poučenú a vecnú diskusiu v rámci obce sociálnych pracovníkov;
- chuť a záujem sociálnych pracovníkov vidieť samých seba očami iných.

Anotace čísla 4/2013

Občanská společnost a sociální práce
Občianska spoločnosť a sociálna práca

Moderná občianska spoločnosť sa začala formovať po Zamatovej revolúcii v roku 1989. Odvtedy uplynulo takmer štvrtstoročie. V čísle venovanom tejto téme máme ambície zachytiť vznik a vývoj občianskej spoločnosti, formujúcej sa v dramatických spoločenských podmienkach.

Budeme sledovať legislatívny a spoločenský vývoj jednotlivých právnych foriem občianskych organizácií. Pokúsime sa načrtnúť, ako tento vývoj ovplyvnil aj legislatívu a spoločenské podmienky vzniku a vývoja sociálnej legislatívy, rozvoj sociálneho školstva a sociálnej praxe v Českej a Slovenskej republike. Pokúsime sa prezentovať názory „porevolučných sociálnych osobností“ českého a slovenského neziskového sektora na to, ako sa súčasná občianska spoločnosť dokáže zhostiť riešenia sociálnych problémov. Poskytneme priestor aj služobne mladým sociálnym lídrom

na vyjadrenie názorov na to, v čom vidia pozitíva a v čom negatíva dnešného sociálneho neziskového sektora v riešení sociálnych problémov našich republík.

Základnou štruktúrou textov čísla budú jednotlivé funkcie občianskeho sektora, prostredníctvom ktorých by sme radi dali priestor aj na multidisciplinárne uchopenie témy sociálnym pracovníkom, sociológom, politológom, právnikom, psychológom, psychiatrom, teológom, pedagógom a iným. Číslo by sme chceli komponovať ako bilančno-komparatívne, s odporúčaniami pre legislatívu, vzdelávanie a najmä prax.

Doc. PhDr. Eva Mydlíková, Ph.D.

PhDr. Mirka Nečasová, Ph.D.

editorky čísla

Témata připravovaných čísel

ročník 14

- 1/2014: Sociální práce a nezaměstnaní
- 2/2014: Sociální práce a chudoba rodin s dětmi
- 3/2014: Sociální práce a soudobá společnost
- 4/2014: Sociální spravedlnost
- 5/2014: Special English Issue 2014

ročník 15

- 1/2015: Sociální práce a sociální služby
- 2/2015: Pracovní podmínky sociální práce
- 3/2015: Klinická sociální práce
- 4/2015: Moc a bezmoc v práci s klientem
- 5/2015: Special English Issue 2015

upozornění pro autory:

Do publikačního řízení, které sestává z posouzení oborové přiměřenosti článku členem redakční rady a standardního anonymního recenzního řízení, průběžně přijímáme akademické články i **MIMO vlevo uvedená témata.**

Speciální anglická vydání
NEJSOU tematická.

akademik@socialniprace.cz
www.socialniprace.cz

Pokyny pro autory

Časopis vychází čtyřikrát v roce a publikuje co nejširší spektrum článků relevantních pro sociální práci. Články mohou být zaměřeny na jakýkoliv aspekt praxe, výzkumu, teorie či vzdělávání. Časopis má následující strukturu:

1. Editorial
2. O čem se mluví
3. Inspirace pro praxi
4. Fakta, legislativa, dokumenty
5. Akademické statě
6. Studentské práce
7. Recenze knih
8. Zprávy, akce, oznámení
9. Napsali jste nám
10. Kontakty

Časopis je zaměřen na publicisticko–praktickou a akademickou část. Zatímco v částech 5 a 6 jsou publikovány zejména texty, které referují o výzkumu a studentských pracích, ostatní části jsou koncipovány širěji a jsou určeny pro publikování textů autorů z praxe (informace o zajímavých projektech, problematických skutečnostech výkonu profese atp.). Nároky na úroveň autorských textů určených pro publikaci v jednotlivých rubrikách jsou odlišné. Následující pokyny jsou pak adresovány autorům do akademické části časopisu.

1. Pokyny autorům akademických textů

Redakce přijímá příspěvky, které odpovídají profilu časopisu. Zasláný příspěvek musí být určen výhradně pro publikaci v časopise Sociální práce / Sociální práce. Počet příspěvků od jednoho autora je omezen na dva za jeden rok.

NABÍDKA RUKOPISŮ A RECENZNÍ ŘÍZENÍ

Akademickým textem se pro účely našeho časopisu rozumí výzkumná, popř. přehledová stať (teoretická, historizující aj.). Předpokladem zařazení příspěvku do recenzního řízení je skutečnost, že v textu autor systematicky pracuje s relevantními prameny, objasňuje výzkumnou metodologii a s ohledem na svůj výzkumný cíl prezentuje také zjištění. Vzhledem k profesnímu charakteru časopisu preferujeme texty, které obsahují vedle zmíněných aspektů také aplikační dimenzi, v níž autor objasňuje relevanci svých zjištění v kontextu sociální práce.

Recenzní řízení je oboustranně anonymní a je prováděno dvěma na sobě nezávislými recenzenty. Studentské práce procházejí jedním recenzním řízením. Práce jsou posuzovány po stránce obsahové i formální. V případě potřeby může být práce vrácena autorům k doplnění či k přepracování. Na základě posudků bude rozhodnuto o jejich přijetí či odmítnutí. Ve sporných případech rozhoduje editor čísla. Redakci se prostřednictvím e-mailové komunikace zasílají dvě provedení rukopisu. Jedno z nich nesmí obsahovat žádné údaje, které by mohly vést k identifikaci autora. Druhé provedení příspěvku odešle v kompletní verzi.

Uveřejněná stať se stává majetkem časopisu.

Redakce si vyhrazuje právo provádět drobné stylistické úpravy. Nevyžádané rukopisy a přílohy se nevracejí.

ROZHODNUTÍ O VYDÁNÍ

O výsledku recenzního řízení je autor vyrozuměn do šesti měsíců od data obdržení statí.

NÁLEŽITOSTI RUKOPISU

Text musí být napsán v souladu s platnými jazykovými normami. Texty žádáme napsané písmem Times New Roman, velikost písma 12, styl písma Normal. Stránky nejsou očíslovány. Poznámky pod čarou lokalizujte výhradně na konec statí.

- I. Titulní strana** obsahuje výstižný a stručný název práce v češtině – nebo slovenský ekvivalent – a v angličtině, jména všech autorů, biografickou charakteristiku (do 50 slov) a v poznámce pod čarou také kontaktní informaci pro korespondenci.
- II. Český nebo slovenský abstrakt** v rozsahu maximálně 200 slov.
- III. Klíčová slova** v češtině (slovenštině). Používejte prosím max. dvouvýrazová slovní spojení.

IV. Abstrakt v angličtině v rozsahu maximálně 200 slov.

V. Klíčová slova v angličtině. Používejte prosím max. dvouvýrazová slovní spojení.

VI. Vlastní text (rozsah maximálně 10 000 slov).

VII. Seznam citované literatury: Autory žádáme, aby zvýšenou pozornost věnovali přesnému a korektnímu odkazování (viz níže). V textu se odkazuje uvedením autorova příjmení, roku publikace (Korda, 2002) a v případě, že se jedná o doslovnou citaci, také strany uvedené za rokem po dvojtečce. Seznam literatury je uveden na konci statě a je v něm uvedena pouze literatura, na kterou se v textu odkazuje. Seznam je uspořádán abecedně podle autorů a v případě, že se odkazuje na více prací téhož autora, jsou jeho práce uvedeny chronologicky. Jestliže se odkazuje na práce autora, které publikoval v tomtéž roce, jsou práce odlišeny uvedením písmena a, b atd. u roku vydání.

VIII. Tabulky a grafy: Tabulka nesmí být širší než 14 cm. Výška písma alespoň 8–10. Při grafech používejte laskavě výrazné kontrastní barvy (upozorňujeme, že časopis je černobílý).

CITACE A ODKAZY

Citace a odkazy se uvádějí v souladu s ČSN ISO 690 (010197). Vybrané příklady zde uvádíme:

Monografická publikace:

PELIKÁN, J. *Základy výzkumu*. Praha: Karolinum, 1998.

Citace z monografické publikace:

FOUČKOVÁ, M. *Reinkarnace a hlubinná terapie*. In WHITTON, J. L. a FISHER, J. *Život mezi životy*. Brno: Bollingenská věž, 1992, s. 9–14.

Citace z časopisu:

WINTER, J. *Z trosek likvidace signál celé Evropy*. *Českomoravský profit*, 1995, roč. 6, č. 28, s. 10–11.

Internetové zdroje:

www.romove.cz/cz/ [on-line] [17. 11. 2003]

Studentské práce akademického charakteru: Autoři by měli usilovat o stejnou úroveň jako u akademických článků. Předpokládá se pouze částečná znalost a orientace v dané problematice. Použití literatury a citace jako u akademických statí jsou předpokladem pro publikování. Upozorňujeme autory, kteří chtějí zveřejnit zkrácenou verzi své bakalářské nebo diplomové práce, že text nesmí zahrnovat obsah práce.

2. Pokyny pro příspěvky do publicistických rubrik

Příspěvky do rubrik Inspirace pro praxi, O čem se mluví, případně Pohledy na věc v publicistické části časopisu mají stanovený formát v rozmezí 4000 až 8000 znaků včetně mezer. Jejich konkrétní podoba bude upřesňována individuálně na základě dohody s redakcí. Redakce si vyhrazuje právo nevyžádané příspěvky odmítnout, či upravit podle svých potřeb.

Příspěvky zasílejte bez přednastaveného formátování, bez odřádek a mezer mezi řádky ve formátu doc, či rtf, jednoduchém řádkování, ve formátu písma Times New Roman, velikost písma 12. Stránky nečísľujte. Používejte co nejméně poznámek pod čarou. Fakta, která považujete za důležitá, pište rovnou do textu.

3. Pokyny pro formát knižních recenzí

Rubrika Recenze nabízí prostor všem zájemcům, kteří chtějí seznámit ostatní čtenáře se zajímavými knihami z oblasti sociální práce a příbuzných oborů. Na zveřejnění recenze je nutno se předem domluvit s redakcí.

Rozsah recenze je stanoven na 3000–6000 znaků včetně mezer, další náležitosti jsou stejné jako v případě poslání příspěvku do dalších publicistických rubrik. Recenze musí obsahovat bibliografický údaj o hodnocené knize (Daniela Vodáčková a kol.: *Krizová intervence*, Portál, Praha, 2002) a jméno autora recenze spolu s kontaktem.

4. Kontakt

www.socialniprace.cz

Poslední vydaná čísla

ISSN: 1213-6204

www.socialniprace.cz